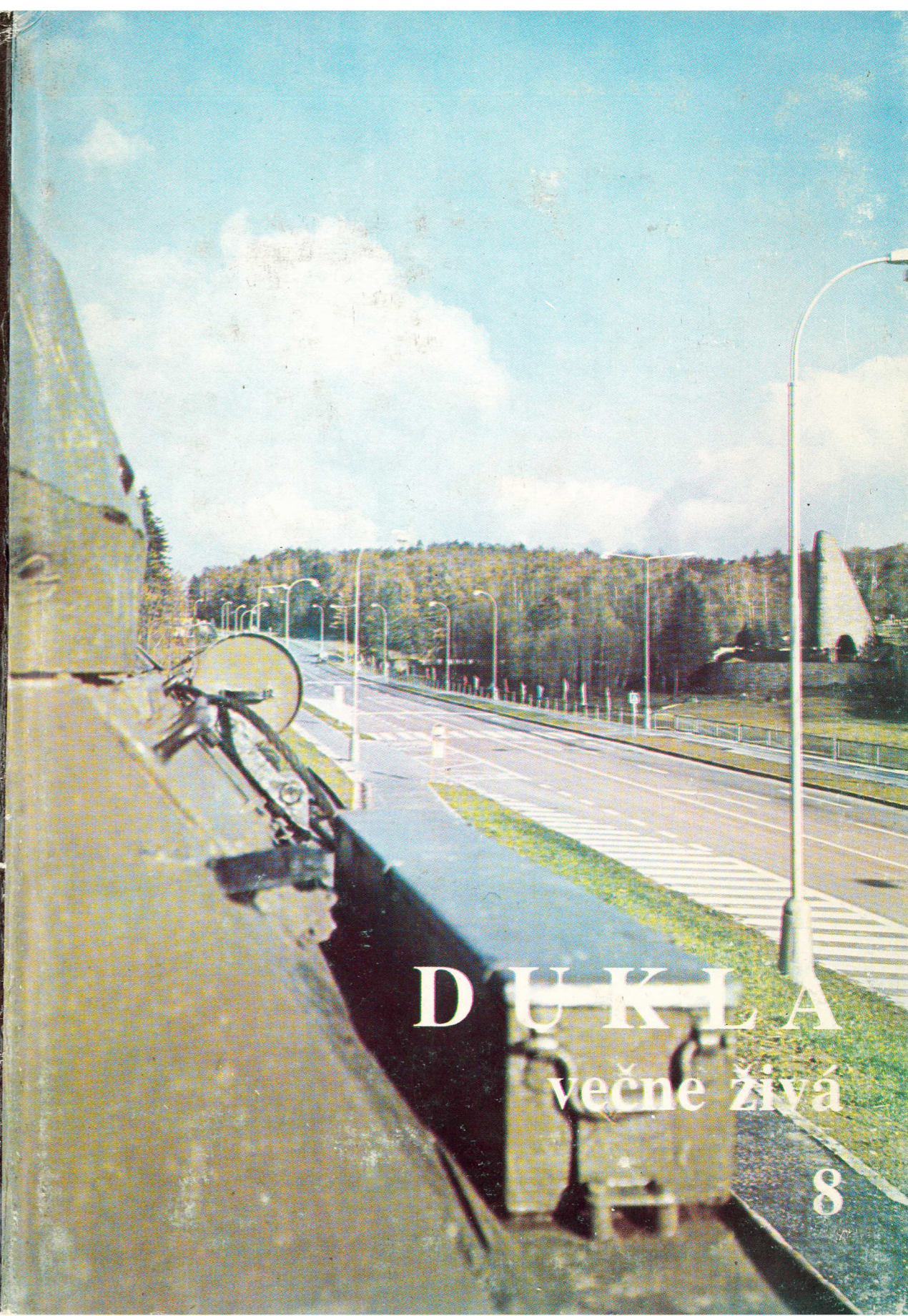

DUKLA VEČNĚ ŽIVÁ 8

83—016—86
02 Kčs 16,—

DUKELSKÉ MÚZEUM

DUKLA
večně žijá

8

DUKLA VEČNE ŽIVÁ 8

**Zborník spomienok účastníkov
Karpatsko-dukelskej operácie
a odborných prác**

**Vydalo Východoslovenské vydavateľstvo, n. p., Košice
pre Dukelské múzeum vo Svidníku roku 1986**

Úvod

Do rúk čitateľov sa dostáva v poradí už ôsme číslo zborníka Dukla večne živá. Jeho štruktúra sa však v porovnaní s predchádzajúcimi mení. Zborník je rozdelený na tri časti. Prvú tvoria spomienky priamych účastníkov Karpatsko-dukelskej operácie, ktoré približujú atmosféru bojov pred vyše štyridsiatimi rokmi, resp. prerozprávané a spracované spomínania „bezmenných hrdinov“, ktorí sa zapojili po boku Sovietskej armády do boja za našu slobodu a nezávislosť, do boja za porážku spoločného nepriateľa — fašizmu. Bývalí príslušníci 1. čs. armádneho zboru v ZSSR spomínajú na svojich veliteľov a spolubojovníkov.

V druhej časti zborníka nájdeme spomienky sovietskych vojakov, ktorí sa zúčastnili dukelských bojov a neskôr oslobodenia Československa. Všetky príspevky sú zároveň svedectvom československo-sovietskej bojovej družby a spolupatričnosti.

Tretiu časť tvoria dokumentárne štúdie pracovníkov Dukelského múzea vo Svidníku — o účasti sovietskych letcov v bojoch na Dukle, o činnosti ženistov a pyrotechnikov, o pôsobení partizánskych zväzkov v priestore československo-poľských hraníc, o veterinárnom zabezpečení 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Túto časť uzatvára príspevok o doterajšej práci a perspektívach Dukelského múzea.

Publikáciu dopĺňajú autentické vojnové materiály. Zborník je prínosom v oblasti národnooslobodzovacieho boja, čiastočne prehľbuje už známe historické poznanie. Významné je jeho politickovýchovné poslanie — pri vlasteneckej a internacionálnej výchove mladej generácie s dôrazom na nevyhnutnosť boja za mier a pokrok ľudstva.

*PhDr. Ivan MINDOŠ
riaditeľ Dukelského múzea*

I. část

Boje o Duklu

Dukla! S pocitom veľkého vzrušenia píšem o tejto významnej historickej udalosti v živote našich národov. Aj keď už odvtedy uplynulo viac ako štyridsať rokov, spomienka na krvavé boje v Karpatoch nikdy nevybledne. Opäť prežívam to veľké nadšenie, s akým šli naši vojaci do boja za slobodu svojej zotročenej vlasti. Mnohí nedošli, ale spomienky na ich hrdinský boj budú žiť večne.

Boje sovietskych vojsk v Karpatoch boli bezprostrednou bratskou pomocou našich povstalcov. Rozhodlo o nej hlavné sovietske velenie na žiadosť Slovenskej národnej rady a zahraničného vedenia Komunistickej strany Československa v ZSSR na čele s Klementom Gottwaldom. Tak sa začala operácia, ktorá bola súčasťou rozsiahlej Východokarpatskej operácie, uskutočňovaná na styku 1. ukrajinského frontu maršala ZSSR I. S. Koneva a 4. UF generálplukovníka I. J. Petrova, a smerovala cez Karpaty na územie Československa.

Karpatsko-dukelskú operáciu začali po krátkej príprave vojská 38. armády generálplukovníka K. S. Moskalenka a vojská 1. gardovej armády generálplukovníka A. A. Grečka. Spolu s 38. armádou útočili aj vojaci 1. čs. armádneho zboru na čele s generálom L. Svobodom. Náš zbor mal vtedy už takmer 17 tisíc vojakov a dôstojníkov. Do bojov neskôr zasiahla aj 18. armáda generála Žuravleva a 17. samostatný gardový strelecký zbor generála Gastiloviča. Karpatské boje sa postupne rozvinuli do jednej z najväčších horských bitiek druhej svetovej vojny.

Boje o Dukelský priesmyk sa začali na svitaní 8. septembra 1944 v okolí poľského mesta Krosno, vzdialeného od československých hraníc 37 kilometrov. Od výbuchov bômb, delostreleckých granátov a mín sa Krosno stratilo v mračnách dymu a prachu. Mesto bolo celé v ohni, fašisti sa zúrivo bránili a snažili sa ho udržať za každú cenu. Postup útočiacich vojsk sa však už nedal zastaviť.

My sme bojovali v smere hlavného úderu 38. armády. Naša 1. a 3. čs. brigáda bojovala v priestoroch osád Machnówka, Wrocanka, Bóbrka, Kobylany. Tuhé boje sa viedli o kótu 534, ktorá dominovala nad mestom Dukla. Mesto bolo dobyté 20. septembra. Ostali z neho len trosky. Obyvatelia sa ukryli do pivníc, zemľaniek a vyhĺbených dier. Málokto z nich ešte veril, že sa im niekedy podarí svoje mesto opäť vzkriesiť. (Dokázali to však. Dnes v meste žije 6000 obyvateľov, je tu päť podnikov, dve stredné školy, kino, knižnica, kluby.)

V týchto dňoch sa však v Karpatoch bojovalo o každý meter zeme. Každá úžľabina, každý strom, ba aj každý kameň by mohol podať svedectvo o hrdinstve oslobodzovacích

vojsk, ktorým chcelo v postupe zabrániť až 18 fašistických divízií — takmer 300 tisíc nepriateľských vojakov. Čo všetko museli prežiť naši i sovietski vojaci! Ťažké vyčerpávajúce boje zúrili dňom i nocou. Krok za krokom sme sa však približovali k hraniciam našej vlasti, od ktorých nás už oddeľovali len svahy zyndranovských polí. Na nich zvädzali ťažké boje naši tankisti. Tam padol hrdinskou smrťou veliteľ tankovej rotý nadporučík Rudolf Jasiok, aj kapitán František Vrána, ktorý prevzal velenie po ňom. Náš postup sťažovalo aj nepriaznivé počasie. Neprestajne pršalo, mokrá zem nám čvachtala pod nohami. Boli sme mokří do poslednej nitky a od únavy sme takmer spali postojacky.

Nič však už nemohlo zastaviť náš postup vpred. Veď sme cítili dych rodného kraja, mali sme ho na dosah ruky!

Na ľavom krídle našich vojsk dobýjali príslušníci 1. gardovej armády najvyššie hraničné hrebene smerom na Laborecký a Lupkovský priesmyk. Dňa 20. septembra zlomili fašistickú obranu na hraničnej hore Kanasówka a prekročili severne od Medzilaboriec československú hranicu. Na druhý deň vojaci 897. sevastopolského horského pluku 242. horskej tamanskej divízie, 3. horského zboru generála A. Vedenina oslobodili Kalinov — prvú československú obec.

Dňa 6. októbra 1944 nastal pre nás najšťastnejší deň — deň vstupu vojakov 1. čs. armádneho zboru a bratskej Sovietskej armády na územie Československa cez Dukelský priesmyk.

Boj sa však nezastavil, pokračoval novou silou. Postupujúce vojská odvážne zdolávali mýnové polia a neohrozene útočili na nepriateľa. Myšlienka, že sme konečne doma, nám dodávala nové sily.

Boje v Karpatoch trvali až do 28. novembra, keď sme rozbili posledné fašistické obranné postavenie, dosiahli riekou Ondavu a oslobodili Stropkov a Svidník.

Karpatské boje patria k najťažším, ktoré naši vojaci v priebehu oslobodzovania Československa podstúpili. Sovietska armáda len v septembri a v októbri 1944 stratila 21 tisíc vojakov a 89 tisíc vojakov bolo ranených.

Bojová činnosť sovietskych vojsk v Karpatoch mala veľký vojenský a politický význam, ktorý presiahol rámec 1. ukrajinského frontu. Sovietske vojská na seba viazali značné nepriateľské sily a zapríčinili im veľké straty na ľuďoch i vojenskej technike. Len v pásme 38. armády mal nepriateľ pätnásť divízií, päť samostatných plukov a deväť samostatných práporov. To citeľne oslabilo fašistické vojská na Slovensku a malo priaznivý vplyv na bojové akcie sovietskych vojsk v Rumunsku a východnom Maďarsku a aj na hlavnej strategickej línii Varšava—Berlín. Aj priamy presun 1. československého leteckého pluku a 2. československej samostatnej paradasantnej brigády na povstalecké územie znamenal značnú vojenskú, politickú a morálnu posilu pre domáci front.

Úspešný postup Sovietskej armády k československým hraniciam, všestranná pomoc povstaleckým bojovníkom v boji proti fašizmu podmienili nevýdaný rozmach národno-oslobodzovacieho hnutia na celom území Československa. Pod vplyvom bojových úspechov Sovietskej armády stupňovali svoj protifašistický boj najširšie masy pracujúcich na čele s robotníckou triedou pod vedením Komunistickej strany Československa.

Dukelské boje zostanú navždy v histórii našich národov príkladom spoločného úsilia a symbolom československo-sovietskeho priateľstva a bojovej družby.

Nikdy nezabudneme, že bez víťazstva Sovietskeho zväzu nad hitlerovským Nemeč-

kom by nebolo ani našej slobody. Buďme verní bojovému odkazu padlých dukelských bojovníkov: usilovne budujme našu socialistickú vlasť, upevňujme spojenectvo a spoluprácu so Sovietskym zväzom, utužujme jednotu krajín socialistického spoločenstva, strážme naše socialistické vymoženosti, účinne prispievajme k zachovaniu a upevneniu mieru vo svete!

OLDŘICH KVAPIL

Armádny generál Ludvík Svoboda — veliteľ, človek

Sú velitelia, ktorých život je uzavretý do rámca vojenského poriadku a predpisov. Sú však iní, ktorí takisto dodržia všetky požiadavky poriadkov a predpisov, ale nezabúdajú, že popri tom, čo so sebou vojenský život v mieri, ale zvlášť počas vojny denne prináša, sú i ľudia.

Tak to bolo i v čase druhej svetovej vojny v našich zahraničných jednotkách. Bol som počas celej vojny, konkrétne od dvadsiateho štvrtého augusta tridsiateho deviateho roku, príslušníkom týchto jednotiek na východe. Najprv v Poľsku, potom v Sovietskom zväze. Spoznal som obidva typy veliteľov. Mali sme šťastie, že na našom čele stáli velitelia-ľudia. Jeden z nich, s ktorého osobou je zviazaný život našej vojenskej skupiny v Bronowiciach pri Krakowe, neskôr našej poľskej légie, východnej skupiny československej armády v zahraničí, nakoniec vznik, príprava a boj našich jednotiek po boku Sovietskej armády, nielen mne, ale všetkým, ktorí sme boli príslušníkmi týchto jednotiek, utkvel hlboko v pamäti. Bol to generál Ludvík Svoboda. Volali sme ho najskôr „šedivý pán“, potom „starý pán“, a pod týmto skoro pseudonymom zostal v našich srdciach.

Už tieto mená, ktoré sme mu dali, charakterizujú jeho osobu, vzbudzujú predstavu vyspelého, skúseného veliteľa-človeka. Generál Svoboda bol s nami od začiatku, takmer každého z nás poznal osobne. Bolo veľa situácií, v ktorých sme sa mali možnosť vzájomne sa spoznať, preveriť. Nikto z nás by si netrúfol hlásiť „starému pánovi“, že nesplnil bojovú úlohu, ak to bolo len trochu v jeho silách. Veď generál Svoboda bol nielen rozvážnym veliteľom, ale bol nám aj blízkym človekom, ktorého sme si nesmierne vážili.

Ako som už spomínal, poznal som generála Svobodu v čase vojny aj po nej. A od roku 1950 som ho, zhodou okolností, mal možnosť spoznať veľmi blízko. Počas mnohých večerov sme spolu diskutovali o rozličných problémoch a ja som mal možnosť stále viac poznávať nášho „starého pána“ a ešte viac som si ho vážil. Dozvedel som sa, že počas bojov mnohé riešenia Ludvíka Svobodu-veliteľa ovplyvňovala osobnosť Ludvíka Svobodu-človeka, aj keď zdanlivo tieto dve stránky osobnosti nemožno oddeliť.

Ale posúďte sami.

Bolo to koncom augusta tridsiateho deviateho roku ešte v Bronowiciach pri Krakove. Bol som veliteľom stráže, ktorá mala za úlohu strážiť vchod do tábora, v ktorom bola

vtedy ešte tzv. československá vojenská skupina. Všetci sme boli v civilnom odeve, v ktorom sme prešli hranice do Poľska, našu stráž nevynímajúc.

Do tábora sa vracala z dopoludňajšieho výcviku jednotka, ktorú viedol štábny kapitán Novák. Všetci boli oblečení, prirodzene, v civile. Nepoznal som ešte miestne zvyky — bol som v tábore možno dva-tri dni — a nedal som strážni rozkaz, aby nastúpila „do zbrane“, aby tak vzdala česť prichádzajúcej ozbrojenej jednotke. Štábny kapitán Novák sa veľmi rozčúľil a na mieste mi veľmi vyčítal nedostatky. Náhodou šiel okolo podplukovník Ludvík Svoboda, chvíľu sa pozeral, čo sa vlastne deje pri strážnici. Potom sa krátko rozprával so štábnym kapitánom Novákom a podišiel ku mne.

„Tak ty si desiatnik, chlapče, a vraj nepoznáš predpisy,“ povedal. Všetko, čo mi vtedy povedal, hovoril skôr ako otec. Pri odchode mi podal ruku. Porovnával som jeho správanie so správaním dvoch vyšších dôstojníkov predmníchovskej československej armády, s ktorými som ako desiatnik základnej služby prichádzal najčastejšie do styku. Pripomínal mi trochu veliteľa roty, štábného kapitána Hafnera, ktorého sme mali veľmi radi, hovorili sme mu medzi sebou „táta“. Naproti tomu plukovník Zicha, veliteľ nášho štyridsiateho štvrtého pešieho pluku v Liberci, neprehovoril s vojakom alebo poddôstojníkom inak ako zvýšeným hlasom, a aj to len vtedy, keď mu niečo vyčítal. A tu, ďaleko od domova, sa so mnou po prvý raz rozprával podplukovník. A nie o vojenských povinnostiach, ale o našich problémoch, o problémoch vojakov, ktorí chcú byť a v mysliach aj sú vojakmi Československej republiky, aj keď chodia na cvičišťe v civilnom odeve. Uvedomil som si vtedy, možno prvý raz počas svojej vojenskej služby, že môžu byť aj dôstojníci vyšších hodností, ktorí zostanú aj pri výkone povinností ľuďmi.

Zima tridsiateho deviateho roku bola aj na Ukrajine veľmi tuhá, naši vojaci ju nazývali „sibírska“. Podplukovníkovi Svobodovi vtedy sovietske orgány prideliť kožuch. Na ošetrovni východnej skupiny československej armády v zahraničí ležalo niekoľko chorých. Podplukovníkov kožuch skončil na ošetrovni.

Leto v štyridsiatom roku. Boli sme, ešte stále ako „Východná skupina“, v Suzdale. Vtedy súdruh Svoboda zaviedol pre príslušníkov skupiny, ktorí nemali stredoškolské vzdelanie, zvláštne zamestnanie. V skupine bolo niekoľko stredoškolských profesorov, aj ľudí s vysokoškolským vzdelaním. Tí pripravili učebný plán a učebné programy pre akýsi stredoškolský kurz. A všetci príslušníci skupiny — nematuranti, ktorí najprv úspešne „zložili“ predbežnú skúšku, potom povinne navštevovali „kurz“. Podplukovník Svoboda videl ako skúsený človek a pedagóg (pred vojnou pôsobil dlhší čas ako učiteľ na vtedajšej Vojenskej akadémii v Hraniciach) ďaleko dopredu a uvažoval aj o budúcnosti nás, mladých. Premýšľal aj o zaradení sa vojakov po návrate do vlasti a po vojne do mierového života; myslel na tých, ktorí vojnu prežijú.

Prišli sme do Buzuluk. Schádzali sa tam československí občania, budúci vojaci. Kolokrát sa s nimi Ludvík Svoboda rozprával, vždy im kládol na srdce: treba spoznávať sovietskeho človeka, jeho život. Hovoril, že kým sa ľudia vzájomne nespoznajú, ťažko môžeme hovoriť o skutočnom priateľstve. A toto priateľstvo sa čoskoro stalo skutkom, stalo sa neoddeliteľnou súčasťou života našich vojakov počas výcviku i v neskorších bojoch.

V zime v roku 1942—1943 sme prešli v treskúcich mrazoch a takmer nepretržitej snehovej meteli týždenným taktickým cvičením. Nemali sme ešte sovietsky zimný výstroj — ten sme, rovnako ako vojaci Sovietskej armády — dostali neskôr, pri odchode na

front. Anglické uniformy, ktoré sme nosili, neboli vhodným oblečením pre dvadsaťstupňové mrazy. Cvičenie vošlo do histórie nášho 1. samostatného poľného práporu v ZSSR ako „cvičenie zmrznutých“. Niekoľko desiatok vojakov, ktorí nedodrжали pokyny vydané pred cvičením, počas jeho priebehu omrzlo. Veliteľ ich za nedodržanie jeho rozkazov potrestal. Ale súčasne Ludvík Svoboda nariadil lekárom venovať postihnutým vojakom čo najväčšiu starostlivosť. Bol veliteľom, neuposlušnosť rozkazu potrestal, ale bol aj — človekom.

Na rozkaz sovietskeho velenia sme v noci z trinásteho na štrnásteho marca odišli z našich postavení na rieke Mži. Desiatky kilometrov pochodu. V noci na pätnásteho marca sme unikli z priestoru, kde práporu hrozilo obklúčenie nepriateľskými tankami. Prechod rieky Severný Donec, potom odpočinok v osade Skupaje, ležiacej na jej východnom brehu. Ráno som sa prebudil a zistil, že okrem asi polovice vojakov mojej čaty a vojaka-kočiča s párom koní a vozom, ktorý sa mal vydať na cestu vo Volčanska, nebol v osade ani jeden československý vojak. V osade bolo veľa sovietskych vojakov a ďalší stále prichádzali. Kde je náš prápor, to nikto nevedel. Čechoslováci vraj niekam v noci odišli. Pretože Volčansk bolo známe miesto zhromažďovania sa jednotiek, o ktorom nám povedali predchádzajúceho dňa, keď nám hrozilo obklúčenie, nečakal som na kočiča a spolu s vojakmi sme sa vydali na pochod — smer Volčansk. Ale cesta k nášmu práporu nebola vôbec jednoduchá záležitosť . . .

Pochodovali sme necelé dve hodiny, keď nás zrazu obklúčili sovietski jazdci. Všetci mali zbrane v rukách, namierené na nás. Podporučík, ich veliteľ, nekompromisne zavetlil: „Odložiť zbrane, ruky horé!“ Snažil som sa mu vysvetliť, že to je omyl, ale nepodarilo sa mi to. Nariadil som preto svojim vojakom, aby poslúchli výzvu. Márne sme vysvetľovali podporúčikovi, že nie sme nepriatelia. Niečo vraj o Čechoslovákoch počul, ale nikdy ich nevidel. Podľa neho sme asi Maďari — naše anglické uniformy sa naozaj podobali na uniformy maďarskej armády, ktorá vtedy po boku Nemcov bojovala proti ZSSR. Šli sme teda ako zajatci až na veliteľstvo pluku. Ani veliteľ pluku o nás nič nevedel. Hlásil naše zajatie štábu divízie. Odtiaľ dostal odpoveď: Niekde pod Charkovom československá jednotka bojovala, ale kde je teraz, to nikto nevie. Pravdepodobne ide o jednotku, ktorá odišla z boja bez rozkazu a ustupuje. Nechať ju do ďalšieho rozhodnutia pri pluku, začleniť do zostavy jedného práporu ako zvláštnu čatu a použiť pri príprave obrany. Ráno sme dostali konkrétnu úlohu na budovanie obrany.

Večer prišiel rozkaz — ihneď k veliteľovi pluku. Prijatie úlohy bolo iné, dostal už správy od nadriadených. Vysvetlil som mu, ako sme sa dostali tu a kde je vlastne celý náš prápor teraz. Veliteľ pluku potom rozhodol: najesť sa a vyspať a na druhý deň sa vydať na prerušený pochod smerom na Volčansk. Skoro ráno sme sa vydali na cestu, ale nepochodovali sme, veliteľ pluku nám dal k dispozícii auto, ktoré tam išlo po proviant. Vo Volčansku nás náš sprievodca-kapitán „odovzdal“ veliteľovi mesta — plukovníkovi. Ten nám zabezpečil ubytovanie a mňa zaviezol na štáb Sovietskej armády, ktorý bol v osade neďaleko Volčanska. Dostal som rozkaz čakať vo Volčansku, kým na štáb neprídu správy o našom prápore a každý deň dopoludnia som sa mal hlásiť na štábe.

Vrátil som sa do Volčanska k mojej jednotke. Všetci ma netrpezlivo čakali, mysleli, že prinesiem dobré správy. Aj keď som ich „sklamal“, oni zatiaľ našli nejaký nemecký sklad proviantu — bol tam tabak, cukor, masť. Dohodli sme sa, že to dáme našej jednotke, keď sa o nej niečo dozvieme.

Po niekoľkých dňoch márneho chodenia na štáb som uvidel známu postavu, ako sa chystá nastúpiť do auta — bol to plukovník Svoboda. Dobehol som k nemu, uvidel ma a roztvoril náruč. „Chlapče, kde sa tu berieš? Mysleli sme si, že ste odmietli ustupovať a s čatou bojujete v tyle nepriateľa!“

Zaviezol ma do Volčanska v svojom aute a večer sme sa všetci pridali priamo v meste k našim jednotkám, ktoré tadiaľto prechádzali. Najskôr sme však náčelníkovi proviantného zásobovania dali náš „sklad“.

Priznám sa, že mi natrvalo zostalo v pamäti privítanie plukovníka Svobodu. Opäť som sa presvedčil, že náš veliteľ je človek, ktorému sme všetci prirástli k srdcu.

Potom prišiel Novochoopersk, kde sa zrodila naša prvá československá samostatná brigáda v ZSSR. Čoskoro po jej vzniku sa objavil aj nový veliteľ, ktorého určil Londýn, plukovník Kratochvíl. Stala sa dosť nečakaná vec — brigáda ho neuznala za veliteľa, pre vojakov bol veliteľom stále plukovník Svoboda. Nakoniec to brigáda s výdatnou pomocou zahraničného vedenia KSC v ZSSR „vyhrala“. Za veliteľa brigády bol vymenovaný plukovník Svoboda, plukovníka Kratochvíla vymenoval prezident republiky za veliteľa československých vojenských jednotiek v ZSSR.

Kyjev. Neskorý večer piateho novembra štyridsiateho tretieho roku. Skoro v strede mesta, na veľkej križovatke, je tankový prápor našej brigády, rota samopalníkov poručíka Sochora a s ňou samostatná čata samopalníkov 2. samostatného práporu, ktorej som vtedy velil. Prebili sme sa ku križovatke, zaistili dosiahnutý priestor a odpočívali — mali sme za sebou celý deň nie práve ľahkého boja.

Pred polnocou sa medzi nami objavil plukovník Svoboda. Bol rád, jeho vojaci, vojaci československej samostatnej brigády, ktorá útočila na smere hlavného úderu, sa prví prebili do mesta, ktoré nepriateľ zúrivo bránil. Výborne splnili bojovú úlohu uloženú brigáde veliteľom útočiacich vojsk. Poďakoval sa nám za jej splnenie. Po jeho návšteve sme hneď začali plniť rozkaz — prebiť sa bez ohľadu na situáciu Kyjevom až k južnej časti mesta a do svitania nasledujúceho dňa dosiahnuť Dneper. Únavu celodenného boja sme zrazu nepociťovali.

Horiacim Kyjevom sme sa prebili nočným bojom. Československí vojaci s tankami vyrobenými na Urale sa bili na čele všetkých útočiacich vojsk. Svitanie šiesteho novembra nás zastihlo na západnom brehu Dnepra pri južnom okraji Kyjeva. Úlohu sme opäť splnili výborne aj vďaka zahraničnému vedeniu KSC aj vďaka sovietskym ľuďom.

Nový rok 1944.

Osada juhozápadne od Bielej Cerkvi. Na jej východnom okraji je nevelké údolie, ktorým pretekala riečka Ros. Pri riečke bol vyšší vrch s kótou 208 m. Na jeho zasneženom svahu viedli boj na život a na smrť dva prápory československej brigády s nepriateľskými tankmi aj pechotou. Bojovali bez podpory protitankových kanónov, ktoré sa nepodarilo dopraviť cez riečku. Tie stáli pripravené k paľbe na okraji spomínanej osady. Konečne sa nepriateľské tanky objavili v zorných poliach zameriavačov. Rozkaz k paľbe. Ciele kanónom určoval plukovník Svoboda. Priamo z palebných postavení protitankových kanónov sledoval nerovný boj práporov s početnou skupinou nepriateľských tankov a určoval delostrelcom, proti ktorým tankom majú páliť. Opäť sa prejavil ako čestný človek a veliteľ, ktorý povinnosti vyplývajúce z jeho funkcie veliteľa nechápal formálne — veď rozkazy mohol vydávať aj z pozorovateľne.

Január roku 1944.

Jednotky našej brigády boli v aktívnej obrane — v priestore osady Buzovka. Útok našich jednotiek, nepriateľský protiútok. Opäť a opäť. Na rôznych smeroch, niekoľkokrát. Útoky nepriateľa sme rozbíjali paľbou ešte skôr, než sa útočiace jednotky dostali blízko pred naše zákopy. Pred nami boli ohorené i ešte horiace tanky nepriateľa, obrysy mnohých padlých nepriateľských vojakov. Dennodne okolo nás vybuchovali nepriateľské granáty a míny. Od svitania do súmraku na nás útočili nepriateľské lietadlá, bombardovali, ostreľovali palebné postavenia, pozorovateľne, všetko živé, čo sa pohybovalo pod nimi. Buzovka, to bolo naozaj „peklo“. Ale naše jednotky nielen odrážali útok nepriateľa, ale aj samy útočili, mohutnou paľbou ničili nepriateľské jednotky.

Jar na Volyni roku 1944.

Tisíce mužov a niekoľko sto dievčat z radov tamojšej mládeže našej národnostnej menšiny doplnilo naše jednotky. Všetci noví vojaci čoskoro spoznali generála Svobodu. Prichádzal k jednotkám, hovoril s ľuďmi, a tí vedeli, že s nimi hovorí v prvom rade človek, vlastenec, ktorý z hĺbky duše nenávidí fašizmus.

V septembri roku 1944 sme bojovali v priestoroch Dukly. Deviateho septembra dopoludnia sa pri poľskej osade Machnowka naše jednotky stretli v otvorenom boji s nepriateľskými tankmi. Večer mi generál Svoboda na štábe brigády udelil vojnový kríž za vzorné plnenie bojovej úlohy, ktorú naše jednotky splnili vo zvlášť ťažkých podmienkach.

Trinásteho septembra dopoludnia prebiehal dovtedy najprudší boj o výšinu s kótou 534, známu z histórie bojov ako „krvavú kótu“ (asi dva kilometre severozápadne od mesta Dukla). Generál Svoboda bol toho dňa s nami od rána v nepretržitom boji, pri našom štábe. Na okraji osady Helenowka, asi štyristo metrov od vrcholu výšiny, sme mali záložnú pozorovateľňu a okopy. Tam sme sa uchýľovali pri dočasnom ústupe z kóty, odtiaľ sme rozvíjali náš útok po našom dočasnom ovládnutí výšiny. „Starý pán“ bol s nami. Prechádzal pomedzi okopy či krátke zákopy. Desiatky mín a granátov vybuchovalo okolo nášho postavenia, ale generál odmietol niekoľko upozornení, aby sa ukryl. Videl, ako bol neďaleko nášho štábu ťažko ranený major Záhora, otriaslo to ním, ale neodišiel. Videl útoky nepriateľa aj naše protiútoky, ktoré sa končili bojom zblízka. Boli to strašné, rozhodujúce momenty boja, v ktorých zvíťazili jeho vojaci. Časť nepriateľských jednotiek sa priblížila asi na dvesto metrov k Helenowke. Zastavila ich silná paľba príslušníkov nášho štábu, spojárov, ženistov. Generál videl ten strašný boj, ale nešiel do zákopy. Potom tretí prápor brigády a Sochorov samopalný prápor začali náš víťazný útok. V tom čase vybuchla mína pred násypom okopy, v ktorom som bol s veliteľom roty, a oboch nás zranila. A vtedy pri nás stál generál Svoboda, ktorý mi pomohol vyjsť.

Vo všetkých nás, ktorí sme boje na Dukle prežili, zostal v pamäti obraz generála Svobodu práve z tých čias; obraz nebojácneho, pokojného a rozhodného veliteľa, ale aj nám všetkým blízkeho človeka.

A ja som sa počas našich roky trvajúcich dobrých vzťahov len utvrdil v názore, ktorý som si o ňom vytvoril v auguste roku 1939 — že generál Ludvík Svoboda bol vynikajúci človek, vlastenec, internacionalista a veliteľ.

VÁCLAV ŠIRC

Veliteľ očami radových vojakov

JEDEN DEŇ S GENERÁLOM SVOBODOM
(Spomienka Jozefa Holeca)

Bolo to niekedy koncom prvého týždňa bojov na Dukle, v čase, keď vrcholili úporné boje o krvavú kótu 534. Akô desiatnik som vtedy vykonával funkciu náčelníka štábu samostatného ženijného práporu. Veliteľstvo nášho práporu sa v noci presunulo do nejakej osady, možno to bola Palacówka. Veliteľ práporu, kapitán Lexa, ma poslal zistiť, kde sa nachádza veliteľstvo zboru, aby s ním mohol nadviazať spojenie. Určil mi približný smer k lesu oproti. Ranná hmla milosrdne prikrývala bojisko, takže znemožnila akúkoľvek rozsiahlejšiu bojovú činnosť. Všade bolo ticho a pokoj, akoby ani nebola vojna. Bez problémov som prišiel k určenému lesu. Na jeho okraji som zbadal veliteľa zboru generála Ludvíka Svobodu, štábnemu kapitána Jaroslava Dočkala a niekoľkých ďalších štábných dôstojníkov, ktorých som nepoznal. Generál Svoboda mal pred sebou rozloženú mapu, zrejme sa radil s dôstojníkmi. Pozdravil som podľa predpisov a vyčkával opodiaľ. Asi po desiatich minútach sa porada skončila. Generál Svoboda si všimol, že čakám.

„Pod sem, desiatnik!“

Pozdravil som a podal hlásenie: „Pán generál, desiatnik Holec zo samostatného ženijného práporu, hlásim, že som bol veliteľom vyslaný, aby som zistil terajšiu polohu veliteľstva zboru!“

„Ako vidím, vedel si nás nájsť. Teraz pôjdeš so mnou, budem ťa potrebovať,“ povedal a podal mi svoj plášť a mapu.

Vydal som sa s generálom na obchôdzku predného okraja našej obrany, čo som zistil až neskôr. Hmla sa pomaly začínala rozptyľovať. Naši pešiaci v prednej línii nás varovali pred nemeckými snajpermi, ktoré viedli nepravidelnú rušivú paľbu. Len občas sa ozvala rana z pušky alebo krátka dávka zo samopalu.

„Len čo dobyjeme túto výšinu pred nami, prestanú, nevidia nás“, vysvetľoval generál vojakom. Prechádzal sa ako niekde na promenáde. Občas ma požiadal o okuliare a mapu, do ktorej si červenou ceruzou niečo zaznačoval.

Hmla sa rozplývala, viditeľnosť sa zlepšovala a paľba z peších zbraní silnela. Guľky okolo nás len tak hvízdali. Nebol som už žiaden neskúsený zelenáč, svoj bojový krst som absolvoval ako delostrelec v ústupových bojoch Sovietskej armády v roku 1941. No aj napriek tomu som sa necítil práve najlepšie. Generál sa zastavil u veliteľa v predsunutom postavení pod hrebeňom výšiny. Opäť si odo mňa vyžiyadal mapu a okuliare. Veliteľ ho informoval o situácii.

Okolo desiatej sa hmla rozplynula. Rozprúdila sa ostrá prestrelka, do ktorej zasiahli

aj mìnometry a delá. Došli sme k sovietskej pozorovateľni. Mìnometný prepád! Soviet-ski dôstojníci takmer násilím vtisli nášho generála do krytu. Zafahol som pri vchode do krytu a čakal na ďalšie rozkazy.

Za podpory ťažkej mìnometnej paľby sa Nemcom podarilo zatlačiť našich samopalníkov dolu z výšiny. Spolu s nimi ustupoval aj ich veliteľ nadporučík Antonín Sochor, hrdina Sovietskeho zväzu. Niesli so sebou niekoľko ranených. Generál Svoboda ich zastavil. Spolu so Sochorom sa postavil na ich čelo a zvolal: „Automatčiči, za mnou!“ Chopil som sa svojho samopalu a vyrazil som s nimi. Ustupujúci samopalníci vyrazili do protiútok. Útočili sme po zoranom poli. Guľky okolo nás len tak svišťali. Ich dopady na oráčinu dvíhali ešte väčšie množstvo prachu, ako keď sa na jar bráni. Len tu a tam dopadla nejaká mína. Naši samopalníci sa tak premiešavali s fašistami, že nemecké mìnometry prestali strieľať, aby nezasiahli aj svoje vlastné rady.

Bežal som po boku generála Svobodu. Jeho plášť mi prekážal v behu. Vystrieľal som celý zásobník. V behu som sa ho snažil vymeniť, no v tej chvíli sa pred nami zvalil statný samopalník zasiahnutý do ruky a nohy. Zvíjal sa od bolesti.

„Chod, odveď ho do lesa na ošetrovňu!“ rozkázal mi generál.

Ranený sa ma chytil okolo krku. Sčasti som ho viedol, sčasti ťahal, chvíľami som ho aj niesol. Nebolo to ľahké, bol veľký a silný. Guľky dvíhali okolo nás mračná prachu. Neveril som už, že do lesa dôjdeme celí. Aj napriek všetkému sa nám to napokon podarilo. Les nás milosrdne schoval pred dažďom guľiek. Rýchlo sa mi podarilo nájsť ošetrovňu a raneného odovzdať sanitárom. Ani neviem, ako sa volal . . .

Čiastkovú úlohu som splnil. Chcel som sa vrátiť za generálom Svobodom. Vyšiel som na okraj lesa. Ostrý hvízd, sotva som stačil zaľahnúť. Výbuch míny neďaleko mňa ma zasypal zemou. Zvonilo mi v ušiach. Po chvíli som sa spamätal. S veľkou radosťou a úľavou som zistil, že všetky údy mám v poriadku. Len toho protivného zvonenia v ušiach som sa za nič na svete nemohol zbaviť.

Sledoval som, ako na vrchole výšiny burácajú salvy termitových náloží sovietskych kaťuší. Naši sa stali pánmi výšiny. Nevieť to isto, ale zdá sa mi, že vtedy to už bolo natrvalo.

Začal som hľadať generála Svobodu. Márne. Nikde som ho nenašiel. Neskoro popoludní som sa vrátil dolu do lesa. Narazil som tam na postavenie našej mìnometky, kde som sa v ich kuchyni naobedoval. Stmievalo sa. Na to, aby som hľadal veliteľstvo nášho ženijného práporu v noci, nebolo ani pomyslenia. To by som najskôr vliezol na mìnové pole. Prenocoval som v lese pri tréne.

Svoje veliteľstvo som našiel až nasledujúce ráno. Hlásil som sa u kapitána Lexu.

„To je dost, že si sa vrátil zdravý. Každý nemá toľko šťastia ako *starý*.“

„Mám tu jeho plášť, okuliare a mapu. Musím mu ich dajako vrátiť.“

„O to sa nestaraj, zariadim to sám!“

Pokiaľ sa pamätám, plášť aj ostatné veci ostali v našom prápore. Kuchár Onufrij si plášť raz skúsil a preháňal v ňom nováčikov . . .

Na deň, ktorý som na fronte mohol prežiť v bezprostrednej blízkosti generála Svobodu, nikdy nezabudnem. Poznal som ho ako neohrozeného veliteľa i ako otcovského priateľa našich vojakov, ktorý neváhal oslabiť naše útočiacie rady o moju „maličkosť“, aby zachránil raneného vojaka.

V KRITICKEJ CHVÍLI
(Spomienka Vladimíra Šebeka)

Generál Ludvík Svoboda sa stal idolom českej volynskej mládeže hneď po bitke pri Sokolove, o ktorej sa táto dozvedela prostredníctvom českého ilegálneho časopisu *Hlasatel*. Jeho autorita ešte viac vzrástla po bojoch pri Kyjeve a Bielej Cerkvi, v čase, keď sme ho netrpezlivo očakávali na Volynsku, aby sme mohli doplniť rady československej jednotky v ZSSR.

Príležitosť poznať generála v boji som mal pri Machnówke. Spoznal som jeho osobnú odvahu a statočnosť, ako aj rozhodnosť. Naše jednotky sa nečakane ocitli v sústredenej delostreleckej a mìnometnej palbe nepriateľa. Niektorých vojakov — a neboli to len nováčikovia — sa zo začiatku zmocnila panika. Dali sa na útek. Zdalo sa, že ľudia, ktorí celkom prepadli panike, už nič a nikto nedokáže zastaviť. Asi sa na tom podieľala aj neskúsenosť niektorých veliteľov, ktorí nevedeli prinútiť vojakov, aby zaľahli, kryli sa a bránili.

Panika — to je najväčší nepriateľ vojakov. Často spôsobí ťažšie a zbytočné straty než sám nepriateľ, než krutá, krvavá bitka. V kritickej chvíli sa pred utekajúcimi vojakmi objavil generál Ludvík Svoboda s niekoľkými dôstojníkmi svojho štábu. Jeho zjav a neohrozené vystupovanie zastavili vojakov, ktorí utekali z boja. Rýchlo zaľahli, vyhľadávali si vhodné kryty, zakopávali sa, pomaly, ale isto nachádzali psychickú silu na odrazenie nepriateľského útoku. To napokon umožnilo prejsť našim vojakom do úspešneho protiútku.

Tieto scény sa mi často vybavujú pred očami. Spomínam a porovnávam. Mimoriadna situácia si vyžiadala mimoriadny zásah. Viem, nebolo to ľahké rozhodnutie. Vyžiadalo si veľa obetí na životoch a zdraví. Bolo to však nevyhnutné. Keby tento zmätený ústup nebol zastavený, možno by si bol vyžiadal oveľa viac obetí než opätovné sformovanie obrany a odrazenie nepriateľského útoku. O cti československých vojakov ani nehovoriac.

O TEC
(Spomienka Jozefa Zimáka)

6. októbra 1944 v Dukelskom priesmyku . . .

Radostný deň vstupu na územie našej vlasti bol skalený správou o tragickej smrti generála Vedrala-Sázavského, ktorého auto nabehlo na mínu.

Naša batéria 76 mm protitankových diel zaujala palebné postavenie na hranici, východne od cesty v Dukelskom priesmyku. Dostali sme príslušné palebné prvky na nepriamu paľbu. Pri pohrebe generála Vedrala-Sázavského sme mali vypáliť čestnú salvu na nepriateľské postavenie. Namieril som svoje delo. Všetko bolo pripravené. Mali sme ešte dosť času, odpočívali sme a čakali na povel k čestnej salve.

Prišiel za mnou kamarát Fráňa Solar a hovorí:

„Pred chvíľou prešiel tade po ceste trén. Videl som tvojho otca. Viezli míny. Teraz sú tam v tej úžľabine v lese . . .“

Srdce sa mi rozbúšilo od radosti. Otec je živý!

Otec, starý legionár, slúžil pri tréne 3. brigády ako pohonič. Od začiatku bojov na Dukle sme sa dosiaľ nevideli a nemali sme o sebe žiadne správy. Nejednen otec už oplakal padlého syna, nejednen syn padlého otca.

Hlásil som sa u veliteľa batérie podporučíka Krejčího. Prosil som ho, aby mi dovolil na chvíľku odbehnúť k otcovi. V tom okamihu sa vedľa nás objavil generál Svoboda.

„Čo chce?“ spýtal sa stručne veliteľa batérie.

„Tuto slobodník Zimák chce na chvíľu odbehnúť do lesa, je tam trén, za otcom.“

„Zimák? Zimák? Odovzdaj otcovi môj pozdrav. Pamätám sa naňho z légií. Bol to vtedy taký istý chlapec, ako si dnes ty. Ako by si mu z oka vypadol. Choď, len choď! Ale skoro sa vráť! Nech si pri batérii skôr, než po odpálení čestnej salvy začne na nás páliť nepriateľ. Ťažko by si potom hľadal batériu v nových palebných priestoroch.“

Poďakoval som sa, odsalutoval a bežal som za otcom, čo mi nohy stačili. V behu som ešte začul jeho otcovské: „A daj na seba pozor!“

PORIADOK V ZÁSOBOVANÍ
(Spomienka Jaroslava Wolfa)

Po ťažkej kontúzii na Dukle som sa dlhší čas liečil v sovietskej nemocnici v Iwonicz-Zdroji v Poľsku. Môj stav sa podstatne zlepšil. Lekárskou posudkovou komisiou som bol uznaný ako schopný ďalšej vojenskej služby v poli. Vrátil som sa späť k svojmu útvaru — hipomobilnej mìnometnej batérii. Zastihol som ju na fronte pri Lip-tovskom Mikuláši. Kamaráti na mňa pozerali, akoby som vstal z mŕtvych. Videli ma na Dukle, ako som po výbuchu míny ostal ležať pod koňom sťa mŕtvy, a preto ma nechali na bojisku.

Žiaľ, starých kamarátov v batérii som našiel už len veľmi málo. Mnohí z nich zahynuli na Dukle. Ešte viac ich bolo ranených, tí sa liečili v tylových sovietskych vojenských nemocniciach.

Vtedy som mal viac než štyridsať rokov. Veliteľ batérie ma zaradil na moje predošlé miesto ako pohoniča. Front uviazol dlhší čas na mieste. S koňmi sme sa zdržiavali v blízkosti našich palebných postavení, aby sme mìnometry mohli kedykoľvek presunúť na nové postavenie. Boli sme neustále ostreľovaní mìnometmi. Museli sme sa kryť aj s koňmi. V zasneženom horskom teréne to nebolo vôbec príjemné. Ani sena v horských senníkoch nebolo veľa. Vyhľadané kone okusovali vetvičky a kôru stromov. Ani my sami sme na tom neboli oveľa lepšie. Prísunová cesta bola neustále ostreľovaná. Zásobovanie viazlo. Kuchyňa neprišla za nami do palebných postavení už niekoľko dní. Nálada vojakov bola na bode mrazu. S prázdnyim žalúdkom sa v snehu a mraze nebojuje najlepšie.

Neboli by sme však vojakmi, keby sme si nedokázali poradiť. Zastreľil som jedného koňa, vypitval som ho a rozštvrtil. Mäso som uložil do upraveného suda na benzín, ktorý mojím koňom v lepších časoch slúžil ako žľab. Sud som postavil na primitívne ohnisko z kameňov a začal som variť. Na okolí som nasekal suché raždie na kúrenie. Surové drevo som nesmel priložiť na oheň. To by mohutný dym nepriateľom hneď pre-

zradil naše postavenie a stal by som sa terčom mínometnej paľby. A suché raždie nevydáva toľko dymu. Práve som prikladal pod improvizovaný kotol, keď som začul:

„Čo to tu robíte?“

Obrátil som sa, vstal a postavil do pozoru. Predo mnou stál generál Svoboda so svojím sprievodcom.

„Pán generál, vojak Wolf, hlásim, že kuchárčim!“

„Čo to varíte?“

„Poslušne hlásim, koňa.“

„Prečo? Vari vás nezásobuje kuchyňa?“

„Kuchyňu sme tu nevideli už tretí deň. Na tomto mieste ešte za nami nebola. Celá batéria hladuje . . .“

„Tak? Vy ste tu celé dni ostreľovaní a tí všiváci sa sem boja doviezť jedlo vo varniciach? Na to sa musím pozrieť!“

A odišiel so svojím sprievodom na prehliadku palebných postavení. Toho dňa som ho už nevidel, asi sa vrátil inou cestou. Dovaril som koňa a rozdal ho vojakom v palebných postaveniach. Len sa tak po ňom zaprášilo.

Za súmraku nám priviezli z kuchyne niekoľko varnic s teplým jedlom.

„Tu to máte, varnice si tam odnesť už sami!“ rozkázal mi vypasený proviantník z kuchyne.

„Pán slobodník, odnesť si ich tam sám. Je to vaša povinnosť, nie moja!“ zlostne som mu odsekol.

„No, ale tam sa strieľa . . .“

„U vás dolu ste celý čas v bezpečí, aj vy si to teda skúste!“

„To ste museli urobiť taký rozruch, že k nám prišiel až sám generál Svoboda?“

„Mlč už, aj tak ešte stále nevieš, čo je to vojna, zima, sneh, mráz a hlad! Keby si to poznal na vlastnej koži nenechal by si nás tu tri dni o hlade.“

Slobodník sa rozčertil, začal sa mi vyhrážať poľným súdom. Po odpoveď som nešiel ďaleko. Schytil som samopal a skríkol:

„Tak, a teraz hybajte s varnicami do palebných postavení, alebo opäť zavolám pána generála. Telefón je tu nablízku . . .“

Slobodník razom skrotol:

„Podťe aspoň s nami, aby sme tu niekde nezablúdili.“

„To je už iná reč,“ odpovedal som a chytil som jednu varnicu do ruky.

Rozdali sme jedlo v palebných postaveniach. Nuž veru, vojaci na fronte vydržia niekedy celé dni bez jedla a spánku. A potom sa najedia na niekoľko dní dopredu, a prespali by aj celé dni.

V ďalších dňoch nás kuchyňa zásobovala pravidelne. Vojaci batérie si pochvaľovali, ako generál Svoboda urobil poriadok v zásobovaní.

Až jedného večera sa objavili noví, nám dovtedy neznámi „jedlovoziči“ či vlastne „jedlonosiči“ s novým konským záprahom. Na otázku, čo sa stalo s predchádzajúcou partiou, odpovedali:

„Mali smolu. Včera večer pri návrate do tyla zasiahla povoz mína. Zostali tam všetci, aj s koňmi.“

(Spracoval Václav Širc.)

IVAN MINDOŠ

Dukla bola i jeho láskou

Armádnym generálom inž. Martin Dzúr, ministerom národnej obrany, bol príkladný vlastenec a internacionalista, ktorý často navštevoval pamätne miesta hrdinských dukelských bojov, kde spolu so sovietskymi jednotkami bojoval proti nemeckému fašizmu.

Dukla preňho zostala miestom hrdinského boja Sovietskej armády a 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, ktorého bol príslušníkom a v ktorom bojoval za spoločný cieľ — za porážku fašizmu a nový spoločenský poriadok.

Narodil sa 12. júla 1919 v Ploštíne, okres Liptovský Mikuláš, v početnej maloroľníckej rodine. Z detských rokov dobre poznal hlad, biedu a ťažkú namáhavú prácu. Pracoval ako lesný robotník, neskôr ako lesný technik. Jeho triedne uvedomenie sa formovalo v prostredí, v ktorom rástol — medzi robotníkmi. Na východnom fronte, kam ho spolu s tisícmi ďalších vojakov „vyhnala“ vláda tzv. slovenského štátu, už začiatkom roku 1943 dobrovoľne vstúpil do radov Sovietskej armády a od júla toho istého roku sa stal príslušníkom 1. čs. samostatnej brigády v ZSSR. Ako vojak a neskôr dôstojník sa zúčastnil bojov o Kyjev, Bielu Cerkev, Žaškov, Vasilkovo a ďalších. Pri oslobodzovaní Československa sa zúčastnil bojov na Dukle a bojoval aj za slobodu svojho rodiska pri Liptovskom Mikuláši a Žiline.

V roku 1943 vstúpil na území ZSSR do Komunistickej strany Československa. Po skončení druhej svetovej vojny sa aktívne zúčastnil na budovaní Československej ľudovej armády. Vyštudoval Vojenskú akadémiu v Sovietskom zväze a neskôr Vojenskú akadémiu generálneho štábu ozbrojených síl ZSSR. Pôsobil v zodpovedných funkciách na rozličných stupňoch velenia, vrátane Ministerstva národnej obrany ČSSR. Vyše šesťnásť rokov bol ministrom národnej obrany ČSSR.

Každý rok v Deň československej ľudovej armády prichádzal na pamätne miesta historickej Dukly pokloniť sa pamiatke padlých bojových druhov, z ktorých mnohých osobne poznal. Pamätník národnooslobodzovacieho boja v Dukelskom múzeu vo Svidníku pri príležitosti 25. výročia Karpatsko-dukelskej operácie sám otváral.

Aj jeho zásluhou vznikli vojenské útvary, ktoré upravili dukelské bojisko, pamätne miesta — napr. Aleju hrdinov Dukly —, aj on prispieval k vlasteneckej a internacionálnej výchove našej mladej generácie.

Predstavitelia Svidníckeho okresu vďačia armádnemu generálovi Martinovi Dzúrovi za rozvoj vojenského prírodného múzea na Dukle a múzeí v Tokajíku, Kalinove a na

Dargove. Aj jeho pričinením armáda pomáhala pri rekonštrukčných prácach, pri obnove a úprave vojenského areálu.

Vždy, keď navštívil poddukelskú oblasť, zaujímal sa o „novinky“ i problémy okresu Svidník.

V roku 1979, pri 35. výročí Karpatsko-dukelskej operácie, udelil na jeho návrh prezident republiky múzeu vysoké štátne vyznamenanie — Rad Červenej hviezdy — za dlhoročnú úspešnú vlasteneckú a internacionálnu výchovu občanov ČSSR a hlavne príslušníkov ČSLA. Vyznamenanie odovzdal pracovníkom Dukelského múzea prvý tajomník ÚV KSS a člen predsedníctva ÚV KSČ Jozef Lenárt, ktorý spolu s armádnym generálom Martinom Dzúrom vysoko ocenili doterajšiu prácu múzea.

Armádnym generál Martin Dzúr odišiel 15. januára 1985 z našich radov. Odišiel človek-komunista, vlastenec a internacionalista, ktorého život bol naplnený prácou pre rozvoj socialistického Československa. Jeho celoživotné dielo je však pre nás prameňom a inšpiráciou neustáleho boja za pokrok a mier.

JIRÍ PRAŽÁK

Zo spomienok Martina Dzúra

„Keď som bol malý, rád som počúval dospelých. Často sa začalo hovoriť o prvej svetovej vojne. Každý rozprával a ja som počúval. Pri rozprávaní trochu vzrastalo hrdinstvo ich skutkov, lenže všetci hovorili o vojne aj ako o nešťastí a hrôze, o kamarátoch, ktorých stratili, i tých, ktorí sa vrátili ako invalidi a mrzáci. Taká bola moja výchova. Spomienky starších na mňa mali negatívny vplyv; nechcel som byť vojakom a nechcel som ísť na vojnu. Lenže život chcel inak.

Trikrát som začínal ako vojak základnej služby bez akejkoľvek vyššej vojenskej prípravy; mal som možnosť byť kratší čas aj v Sovietskej armáde. Bolo to vo veľmi ťažkých podmienkach od januára do konca mája roku 1943. Potom som prešiel do prvej československej jednotky. Bola to „vojna“, že ju slovami ťažko vystihnúť. Šiel som do československej jednotky cez Moskvu a zastavil som sa v Stalingrade.

Bolo hrozné vidieť zničené mesto a spôsob, akým žili jeho obyvatelia. Ťažká bola situácia aj v armáde. Aj u nás, hoci československá jednotka mala isté výhody; sovietski ľudia nás mali radi, sovietske velenie nás uprednostňovalo a sem-tam čosi poslala cez Teherán aj londýnska vláda, najmä dôstojníkom, ktorí dostávali rozličné dôstojnícke prídavky. Nuž, ale aj tak treba povedať, že iba ten, čo prežil vojnu, môže hovoriť o tom, aká je strašná.

Dalo by sa rozprávať aj o mnohých epizódach z bojov, niekedy sa o nich hovorí skreslene, niekedy aj protikladne. Každý ich videl inými očami. Po vojne je aj slobodník väčším stratégom ako generál v čase vojny. Lenže hrozné útrapy, ktoré prežíval každý vojak, sú neodškriepiteľnou skutočnosťou.

Spomínam si na boje o Bielu Cerkev. Pochodovali sme k nej smerom od Fastova, no na nemecký odpor sme narazili už po ceste k Rude. Nacisti boli v dobre opevnenom cukrovare. Bolo to koncom roku 1943 a bol vari 29—30-stupňový mráz. Netušili sme, že za múrmi cukrovary sú tanky a samochody, tigre a ferdinandy. Oni za múrmi a my na odkrytom poli. Predstavte si, ako ťažko bolo útočiť, predstavte si chodníky poznačené našou krvou! Koľko ľudí som tam videl umierať, za akých podmienok . . .

Cukrovar v Rude bol plný cukru. Keď sme ho obsadili, všetci sme sa doň „pustili“. Lenže nebolo času. Museli sme ďalej. Pred Bielou Cerkvou bola riečka. Naši ženisti mali cez ňu postaviť most na prechod ťažkej techniky, lenže oni pri cukrovare vyložili mostovú súpravu a auto naložili cukrom. Tak sa stalo, že sme prišli k riečke a zistili, že nemáme bránidlá a ďalšiu techniku, ale len cukor. Dve hodiny sme sa tam zdržali. Bolo

treba cukor vyložiť a vrátiť sa po techniku. Naša pechota za ten čas zaútočila na odkrytom mieste juhozápadne od Bielej Cerkvi bez sprievodných zbraní. Nemci čoskoro zistili, že je bez podpory, otočili tanky a pustili sa do nej. Vypukla panika. Niektorí zhodili aj topánky a utekali v hlbokom snehu, tí najšikovnejší do lesa.

Také sú tragické i veselé príhody, o ktorých rozprávame, a všetci sa zhodneme na tom, že takých priateľov, akých sme mali na fronte, v civilnom živote už nenájdem. Nie nadarmo sa vraví, že v núdzi poznáš priateľa, a tam bolo núdze viac ako dosť. Preto nám bolo najťažšie, keď sme stratili dobrého kamaráta, keď sme videli, ako sa lúčil so životom.

Ten, kto vojnu prežil, neželá si už nijakú novú. Po svojom zranení som napríklad šiel do nemocnice pešo asi 600 kilometrov od Fastova do Kyjeva. Ani jediný dom tam nestál, sem-tam komín a pod ním sedela babka, dedko, či chlapčisko, inak nik.

A to nebola jadrová vojna! Preto aj my, vojaci, podporujeme mierové úsilie, jednoznačne s ním súhlasíme, robíme všetko preto, aby už nová vojna nebola, aby sa všetky sporné otázky vyriešili rokovaním. Tí, čo bojovali, vojnu už nechcú. Viedla nás horúca láska k vlasti, k svojmu ľudu, túžba po vlasti, zvíťaziť, poraziť fašizmus, to bola hnacia sila.

Treba ešte veľa vysvetľovať a vyjasňovať, faktmi vychovávať k láske k socialistickej vlasti, k robotníckej triede, pracujúcemu ľudu, KSC. Keď sme prišli domov, všetci si mysleli, že sme tam samí komunisti. (V 1. čs. armádnom zbore — pozn. aut.) Ale nebolo to tak. Nebolo nás veľa, boli sme veľmi rôznorodá spoločnosť, aj antikomunistov bolo dosť. Komunisti boli niekedy dokonca prenasledovaní. Ak sa pozriete do niektorého archívu, nájdete tam hlásenia, ktoré išli cez štáb brigády do Londýna o tzv. hviezdičkároch. Často muselo vedenie našej strany komunistov chrániť. Posielali nás tam, kde bolo zložitejšie, ťažšie, ale pre komunistov to bola základná úloha: mobilizovať všetky sily proti fašizmu.

* * *

Aj na vojne sú však nádherné chvíle.

Spomínam si na krásny deň plný slnka, keď sme sa presúvali z Černovic do Karpát, ako sme v rozhlase zachytili správu o vypuknutí Slovenského národného povstania. Zmocnilo sa nás obrovské nadšenie a radosť. A na iný, rovnako šťastný deň, keď sme dostali úlohu ísť Povstaniu na pomoc. Mysleli sme, že za 4—5 dní budeme v Prešove, bolo to v tom čase celkom reálne. Bolo pre nás veľkým sklamaním, keď sa to nepodarilo, pretože dve slovenské divízie boli odzbrojené.

Mali sme však aj tretí šťastný deň, keď sme sa dozvedeli, že niektoré jednotky 1. gardovej armády generálplukovníka A. A. Grečka sú na našom území a s nimi aj niektoré jednotky našej 38. armády. Bola to obrovská túžba dotknúť sa rodnej zeme, prísť na naše územie; už pod Kyjevom sme bojovali za Prahu a to napriek tomu, že sme vedeli, aká je to dlhá a trnitá cesta a že nie všetci ju prejdeme. Videl som tých, ktorým sa to podarilo, zničených a vyčerpaných, ako si v daždi kľakli alebo ľahli do blata; byť doma! To sú pocity, na ktoré nikdy nezabudnem . . .

Pochádzam z Liptovského Mikuláša. Moja rodná dedina Ploštín bola v rukách

Nemcov a ja som nevedel, čo sa robí v rodine. Bol som vtedy pri piatom delostreleckom pluku a mal som možnosť pozeráť sa priamo do rodného domu. Boli tam Nemci a nevedel som, čo je s našimi. Pokúšal som sa tam dostať v noci, aj som si tým vyslúžil trest. Trvalo to dlho. Dvakrát sme dobyli Mikuláš a vracali sa. A pritom medzi nami a mojou dedinou ležala už len jediná dedina, ničta, nikomu nepatrila . . .

Nezabudnem na ten pocit, ako som sa k nám pozeral a pýtal sa, je tam otec, matka, súrodenci? Keď som sa neskôr dostal domov, pre slzy v očiach som nevidel vlastnú matku. Nehanbím sa za to.“

Oneskorený návrat

Koncom roku 1944 sme ležali v obrane niekde pri Ondave na východnom Slovensku. Pred nami v zemi nikoho sa rozprestieralo nepríliš široké údolie. Ležala v ňom samota s niekoľkými chudobnými horskými usadlosťami. Na kopci na druhej strane údolia boli v zákopoch Nemci. Na fronte bol cez deň pomerne pokoj, len občas bol prerušovaný mínometnou alebo guľometnou paľbou, v noci obojstrannou činnosťou prieskumných hliadok, ktoré sa snažili získať „jazyka“.

Vojaci si po troch mesiacoch úporných bojov trochu oddýchli. Ich život bol však aj napriek tomu ťažký. Celé mesiace a týždne žili v zákopoch, vo dne v noci pod holým nebom alebo v zemných krytoch. K blatu v zákopoch pribudol ďalší nepriateľ — sneh a mráz. A k tomu všetkému sme na našej výšine nemali dostatok vody.

Vojaci objavili raz počas prieskumu pri usadlosti v údolí, v zemi nikoho, studňu s veľmi dobrou pitnou vodou. Možno to bola dokonca nejaká minerálka. Nehľadiac na nebezpečenstvo stretnutia s Nemcami, každú noc sme posielali trojčlennú hliadku k studni po vodu. Prinášali ju vo varniciach pre celú rotu a vydržala celý nasledujúci deň. Zabíjali sme tak dve muchy jednou ranou. Vyslaná hliadka nezabezpečovala len dobrú pitnú vodu, ale zároveň nás zaisťovala aj pred nejakou neočakávanou prieskumnou akciou nepriateľa.

Jedného dňa mi hliadka hlásila, že k tej istej studni chodia po vodu aj Nemci. Museli sme byť opatrní. Zosilnili sme hliadku, ktorá chodila po vodu tak, aby nosiči vody boli krytí ďalšími tromi vojakmi. Prešiel týždeň, a my sme Nemcov pri studni nestretli. Akoby bola medzi nami o návštevných hodinách pri studni akási nepísaná dohoda. Naše hliadky sa tam s nimi dosiaľ ani raz nestretli.

Jedného večera sa mi hlásili traja „starí mazáci“ zo Zakarpatskej Ukrajiny. Majú vraj hrozný smäd, aby som ich hneď po zotmení pustil po vodu.

„Počkajte, chlapi, na obvyklý čas, aby ste sa tam náhodou nestretli s Nemcami . . .“ dohovárал som im.

„Ja bez vody nevydržím! Míšovi doviezli nováčikovia zo Zakarpatskej Ukrajiny balíček z domu. Popili sme borovičku a zajedli ju údeným mäsom. Chce sa nám piť . . .“

Na potvrdenie týchto slov mi Míša nalial do plechovky od konzervy borovičku a počastoval ma kúskom domáceho údeného. Bol u mňa v rote už od Novochooperska, odmietnuť pohostenie som nemohol, bola by to preňho urážka. S chuťou som vypil a zajedol si. Ako odplatu som mu dal balíček cigariet a pustil som ich po vodu. Ale samých,

bez zaisťovacej hliadky. Boli to predsa starší skúsení vojaci, mohol som sa na nich spoľahnúť.

Na fronte bol úplný pokoj. Nikde nepadla ani jedna rana. Čas potrebný na cestu k studni aj na návrat s vodou už dávno pominul. Chlapcov však nikde nebolo. Vo zvyčajný čas som poslal zosilnenú hliadku po vodu a rozkázal som, aby zistila, čo sa stalo s chlapcami. Hliadka sa v poriadku vrátila s vodou, no po chlapcoch nenašla ani stopy. Akoby sa pod zem prepadli. Že by sa nechali prekvapiť Nemcami a padli im do rúk bez jediného výstrelu? Alebo úmyselne prebehli k Nemcom? Či vari zbehli domov na Zakarpatskú Ukrajinu? Všetky možnosti sa mi zdali priam neuveriteľné. Neboli to predsa nijakí nováčikovia ani zbabelci. Všetci traja prešli bojmi pri Kyjeve, Bielej Cerkvi a na Dukle. Mali množstvo vyznamenaní.

Keď sa nevrátili ani v nasledujúcu noc, prípad som musel hlásiť veliteľovi práporu. Do zákopov prišiel spravodajský dôstojník. Vyšetroval kamarátov našich nezvestných. Zbytočne. Nikto na nich pred ich zmiznutím nespozoroval nič podozrivé. Naopak, boli to vzorní vojaci. Skončilo sa to podaním trestného oznámenia za zbehnutie pred nepriateľom.

Čas bežal ďalej. Na fronte sa vôbec nič nedialo. Len my sme ešte viac zosilnili hliadky pre prípad, že by sa Nemci na základe informácií našich nezvestných pokúsili o prieskum a získanie „jazyka“.

Prešiel týždeň. Jedného rána ma v mojom kryte zobudil jeden z vojakov.

„Pán poručík, poďte so mnou!“

„Čo sa stalo?“

„Na predsunutej hliadke sme zadržali štyroch mužov, ktorí prišli do zeme nikoho a snažili sa prekročiť našu prvú líniu. Pohybovali sa sebaisto, ale nepoznajú heslo dňa. Dali sme im rozkaz zaľahnúť k zemi. Kamarát ich drží v šachu samopalom,“ hlásil mi vojak.

„Kto by to mohol byť? Že by to bol môj nezvestný trojlístok? Ale čo ten štvrtý?“ uvažoval som v duchu.

Rýchlo som sa obliekol a obul. Šiel som s vojakom. Zaviedol ma k predsunutej hliadke. Už zďaleka som počul známe hlasy: „ . . . ty nás teda nepoznáš? Veď sme z protitankovej roty!“

„Heslo!“ prerušil ich nováčik, ktorý stál na strážii.

Prišiel k rote pred tromi dňami a nezvestných chlapcov nemohol poznať.

„Neviem! Boli sme predsa celý týždeň preč . . .“

„Ležte a nehýbte sa. Kto sa pohne, do toho to našijem!“ trval na svojom nováčik.

„Ech, durak, si ty ale durak,“ po ukrajinsky mu nadával jeden zo zadržaných.

Po hlase som spoznal Míšu.

„Čo je, Míša?“ spýtal som sa.

„Pán poručík, hlásim návrat. Všetci traja sme v poriadku. Navyše vedieme aj „jazyka“.

Nováčika som pochválil za presné plnenie strážnej služby. Navrátilcov som zavolať do svojho bunkra a začal som ich vypočúvať:

„Kde ste boli, tuláci?“ udrél som na nich zostra.

„Jesť! Celý týždeň sme sa živili len kúskom chleba a vodou,“ prosil Míša.

Dal som im bochník chleba a americkú bravčovú konzervu. V okamihu všetko zhlkli a začali jeden cez druhého rozprávať.

„Vtedy sme nešli ani tak po vodu ako po zemiaky. Keď bol Juro deň predtým po vodu, objavil ich v pivnici. Keď Míša dostal balíček z domu, dostali sme chuť na pečené zemiaky so slaninou. Naša vojenská strava z kuchyne je taká jednotvárna, že sa nám už prejedla. Chuťou na zemiaky a možno nás v tom podporovala aj vypitá borovička, sme boli takí posadnutí, že sme celkom zabudli na opatrnosť. Vliezli sme Nemcom rovno do pasce. Pivnica mala len úzke padacie dvierka. So samopalmi na ramenách sme tam nemohli po rebríku preliezť. Odložili sme ich teda a všetci traja sme ako hlupáci vliezli do pivnice a pchali si zemiaky do pripravených vrecúšok.

„Hände hoch!“ ozvalo sa nad nami. V otvorených padacích dvierkach sme zbadali hlavne nemeckých samopalov. Na odpor v tejto situácii už nebolo ani pomyslenia, bola by to naša istá smrť. Čo sa dalo robiť? Poslušne sme dvihli ruky a kráčali sme do zajatia.

Zatvorili nás do akejsi stodoly v ďalšej dedinke. Okolo stodoly vo dne v noci chodil strážny. Vypočúvali nás každý deň.

„Čo všetko ste prezradili?“ spýtal som sa.

„Dokopy nič. Robili sme zo seba hlúpych, neostrieľaných nováčikov zo Zakarpatskej Ukrajiny, ktorí len včera prišli na front a dosiaľ nič nepoznajú, nič nevedia.“

„Však my vás pekne vyhladujeme a potom všetko pekne vyspievate!“ hrozili Nemci a podľa toho nás aj kfmili.

Včera sa nám potichučky podarilo uvoľniť jednu dosku zo steny v stodole. Nechali sme ju na mieste a tvárili sme sa, akoby sa nič nedialo. Po polnoci, asi pol hodiny pred striedaním stráží, sme si vyhládli vhodný okamih. Strážny práve zašiel na druhú stranu stodoly. Ticho sme odstránili dosku a vykľzli sme von. Jura, najsilnejší z nás, si za rohom počkal na nič netušiaceho nemeckého strážneho. Schytil ho rukami pod krk a priškrtil tak, že ani nehlesol. Vasil mu zobral pušku. Kým sa strážny spamätal, vrazil som mu do úst skrútenú vreckovku, aby nás nemohol prezradiť svojím krikom. Ruky sme mu zviazali jeho vlastným remeňom od nohavíc. Nasadil som mu bodák medzi lopatky a vyrazili sme k našim. Cestu sme dobre poznali. Bez problémov sme prekľzli cez nemeckú obranu smerom k studni a odtiaľ sme sa pustili k našim líniam, kde nás zadržala stráž. Tu je nemecká puška, ale naše samopaly už vzal čert . . .”

Chlapci vybrali vreckovku zajatcovi z úst a uvoľnili mu ruky. Ten, keď videl, ako si s ním chlapci vymenili úlohy, tváril sa ako kôpka nešťastia.

„Hitler kaput!“ rezignovane vyhlásil.

Nasledujúci deň po vyšetrení prípadu bolo navrátilcom pred celou rotou udelené pokarhanie za neopatrné počínanie v zemi nikoho a za stratu zbraní, za ktorú sa mohli dostať až pred vojenský súd. Vinu však „zmyli“ svojím návratom zo zajatia a „jazynom“, ktorého dovedli. Zaňho dostali pochvalu a vyznamenanie.

Aj vo vojne sa niekedy stáva, hoci len celkom zriedka, že zlé sa môže obrátiť na dobré.

(Podľa rozprávania Borisa Karfika, poručíka v zálohe, veliteľa protitankovej roty 3. práporu.)

Delostrelci v prvých radoch pechoty

Koniec prvého týždňa bojov na Dukle.

Tretí peší prápor štábného kapitána Františka Sedláčka bojoval pri Frankówke pri skupine osamotených chalúp na Teodorowských Lazoch. Protitanková rota práporu zložená z protitankových kanónov kalibru 45 mm a protitankových pušiek bola nasadená priamo do prednej línie obrany pechoty.

Sovietski vojaci o „štyridsaťpätkách“ nie nadarmo hovorievali: „dlhá hlaveň, krátka smrť“ . . . Pešiak si dokáže vykopať osobný zákop, zmeniť postavenie alebo sa skryť za stromy či nerovnosti terénu, aby ho nepriateľ hneď nespozoroval a nevzal si na mušku. Skús však pred jeho zrakom schovať alebo premiestniť štyridsaťpätku. Môžeš ju dobre zamaskovať, prezradíš sa hneď pri prvom výstrele. Na mušku si ťa vezme nepriateľský snajper alebo pátrač a pošle ti na hlavu salvu mínometnej batérie.

Obsluha štyridsaťpätky vedúceho dela desiatnika Václava Straku, údajne pražského učiteľa, dopravila kanón doslova vlastnými rukami do postavenia pechoty na okraj lesa na južnom svahu výšiny 534. V lese si ňa to ešte musela upraviť cestu píľami, čakanmi a lopatami. Desiatnik Straka si vybral vhodné postavenie vedľa mohutného buka, tesne na jeho ľavej strane. Kanón zakopali a zamaskovali. Vedľa neho si vykopali zákopy pre obsluhu.

V noci delostrelci začuli hluk nepriateľských áut na ceste Dukla—Iwla. Nepriateľ prišiel k frontu posily a vojnový materiál. Začínal sa ďalší deň boja. Straka pozoroval ďalekohľadom zo svojej pozorovateľne na okraji lesa pohyb na ceste, ktorý sa vo dne zmenšil na minimum. A predsa! Vo vzdialenosti asi dvoch kilometrov spozoroval dve nákladné autá. Prchký Straka to nevydržal: „To by v tom musel byť čert, aby sme ich nedostali! Pripraviť! Zamieriť! Pál!“

Hneď treťou ranou sa podaril priamy zásah. Na mieste auta vzlietol k nebu žiarivý ohňostroj. O niekoľko sekúnd sa ozval silný výbuch a séria menších výbuchov. V zasiahanom aute explodovali debny s mínami.

Druhé auto sa pokúsilo ujsť, vrátiť sa k svojim. Ďalší výstrel z kanóna. Ani toto auto neuniklo osudu prvého.

Jasot delostrelcov bol prerušený mínometným prepadom. Delostrelci zavčasu zaľahli do svojich zákopov. Strely dopadli okolo nich. Jedna mína spadla priamo na pravú stranu buka, sotva dva metre od kanóna. Mohutný kmeň stromu zmiernil smer tlaku vzduchu na všetky strany. Len jeden z delostrelcov, starší muž z Volynska, bol výbuchom ohlušený. Sluch sa mu postupne začal vracat až nasledujúci deň.

Kanóny sa zastrievali na cestu tak presne, že keď sa na nej v noci ozval rachot konského trénu, Straka dal rozkaz k palbe. Po niekoľkých výstreloch jeden zasiahnutý voz vzplanul. Požiar osvetlil cestu. K palbe sa pridali aj ostatné kanóny roty a rozstrieľali celý trén.

Chalupy Teodorowských Lazov sa ocitli v zemi nikoho, stáli necelých 300 metrov od postavenia našich delostrelcov. Aj napriek ich starostlivému pozorovaniu sa delostrelcom nepodarilo zistiť nič podozrivé. Ani najmenší pohyb, ani dym z komínov chalúp neprehrádzal náznak akejkoľvek prítomnosti ľudí; stáli ako po vymretí. Len sliepky pobiehali po dvore jednej z chalúp.

Vojakom sa začali zbíhať slinky. Po sliepky sa však nikomu z nich nechcelo. Ver fricom! Vojak Jesínek napokon neodolal. Vzal si samopal a niekoľko ručných granátov. Na chrbát batož na sliepky. Na cestu sa vydal v podvečer. Opatrne sa plazil k samote. Kamaráti ho sledovali, aby mu v prípade potreby mohli pomôcť. Jesínek už vošiel do najbližšieho dvora. Nikde nikto. Naraz z chalupy vybehlo niekoľko Nemcov. Snažili sa Jesínka obkľúčiť, dostať ho živého, aby prehovoril. Jesínek sa však len tak nedal. Ich bojovnosť schladil dávkou zo samopalu. Kryl sa za stromy, pomaly, obozretne ustupoval. Nemci sa spamätali a vyrazili za ním. Strhla sa prudká prestrelka. Jesínek hodil ručný granát. Aj keď sa Nemci po výbuchu granátu kryli, nestačil sa ich strieľať. Začali ho prenasledovať. Jeho kamarát Sáša Blažek starostlivo zamieril z protitankovej pušky PTR a vystrelil. Podľa kriku asi niekoho zasiahol. Jesínek hodil ďalší granát a podarilo sa mu šťastne vrátiť k svojim kamarátom. Chuť na slepačiu pečienku im v okamihu prešla. Všetci boli radi, že ich kamarát vyviazol so zdravou kožou.

Nemci zmizli v chalupe.

„A teraz ich dostaneme! Vieme o nich! Sami sa nám prezradili a vliezli do pasce!“ Straka sa obrátil k obsluhu kanóna.

„Zamieriť na priamu palbu! Pripraviť! Pál!“

Mierič starostlivo zamieril. Hneď prvý granát zasiahol stenu drevenej chalupy. Takmer súčasne s ním dopadli aj granáty z ďalších kanónov. Drevené zruby sa rozleteli do vzduchu. Najmenej desať Nemcov ostalo pod ich troskami. Požiar dokončil dielo skazy.

Niekoľkým Nemcom sa z ohrozených chalúp podarilo ujsť. Batéria štyridsaťpäťiek začala do nich páliť „kartáčovými“ nábojmi. Ani jeden z Nemcov sa už nedostal do bezpečia.

Desiatnik Václav Straka a obsluha jeho dela sa stali hrdinami dňa. Straka bol vyznamenaný Československým vojnovým krížom a povýšený na čatára. Písala o ňom aj naša armádna tlač. Všetci mu prorokovali rýchly postup a skvelú vojenskú kariéru.

Ich „proroctvo“ sa čiastočne splnilo. Čatár Straka aj v ďalších bojoch velil čate štyridsaťpäťiek. Keď sa front zastavil na Ondave, ako podporučík bol veliteľom batérie, ktorá bola doplnená nováčikmi z oslobodeného územia východného Slovenska a Zakarpatskej Ukrajiny. Ako skúsený vojak ich cvičil na tvrdý boj.

Osud mu však nedoprial uvidieť oslobodenú Prahu. Nepadol pri svojich štyridsaťpäťkách, ani na pozorovateľni, ako to už býva údelom veliteľov batérií. Zahynul, keď to čakal najmenej. Pri púte vo Svidníku nabehol s konskou bričkou na protitankovú mínu.

Na cintoríne pri Pamätníku dukelských hrdinov na jednom náhrobnom kameni nájdete jeho skomolené meno — podporučík Václav Starka.

Keď rodná zem bola blízko

Mnichovský diktát, kapitulácia československej buržoázie a rozbitie republiky v marci 1939 spôsobili československému pracujúcemu ľudu, antifasistom, vlastencom, ale najmä československým komunistom veľké sklamanie. Násilná okupácia Čiech a Moravy nacistickým Nemeckom a vznik vazalského, formálne samostatného tzv. slovenského štátu, to bol začiatok likvidácie pokrokových ľudí a komunistov, zásahov proti obyvateľstvu „menejcennej rasy,“ drancovanie národného hospodárstva a národnej i štátnej potupy. Pracujúci okypťeného Československa boli však zo zásadných svetonázorových príčin a v kontinuite so svojimi revolučnými tradíciami vždy proti fašistickému a ľudáckemu režimu a boli odhodnutí viesť boj za svoje záujmy v ťažkej situácii, vedomí si rizika strát a obetí. Od prvých chvíľ sa preto púšťali do rôznych foriem odporu, od tých najjednoduchších, od bojkotu všetkého fašistického, cez štrajky, poškodzovanie výroby až k ozbrojeným formám, ktoré sa končili národnými povstaniami. Mnohí riešili tento zhanobujúci stav, a to počas trvania celej vojny, odchodom z vlasti za hranice. Nebolo to ľahké a jednoduché rozhodnutie, ale vychádzalo z nenávisťi a zo snahy po odplate za krivdy a národné poníženie.

Aj ja som odišiel za hranice. 31. augusta 1944 v Sovietskom zväze, neďaleko ukrajinského mesta Rovno, naše lietadlo pri pristávaní havarovalo. Vydáva o tom svedectvo zachovaný dobový dokument „Zoznam osádok skupiny vzdušných zbraní, ktoré preleteli do Sovietskeho zväzu 31. augusta 1944“. Pod poradovým číslom 7 sú tieto údaje: Typ lietadla: Š—328, osádka: des. v zál. Jindřich Gron — pilot, des. ašp. Štefan Milo a slob. ašp. Michal Ivanko — pozorovatelia, vzlet: 05.05 h., z letiska Prešov — Išla, pristátie: 06.45 h. Novočné pri Kuneve a v poznámke je uvedené, že pri havárii lietadla sa osádka nezranila.

Čo sa vlastne stalo? Krátko po vypuknutí Slovenského národného povstania odletela skupina letcov z prešovského letiska do Sovietskeho zväzu. Do tejto skupiny, ktorá mala okolo 30 lietadiel a takmer 90 výkonných letcov, som patrila aj ja. Odlet bol dobrovoľný, nekonal sa na rozkaz. Bolo to vecou samostatného rozhodnutia. Preto nikto z nás, čo sme odleteli, nerozmýšľal o tom, aký to bude let, ako bude prebiehať, aké bude pre mnohých prvé stretnutie so sovietskymi ľuďmi a aký bude návrat domov. Vzrušenie, nedočkavosť a nenávisť k fašistom, ale i túžba po odplate, to bolo to, čo nás ťahalo ďaleko na východ. Preto pred odletom bolo všade plno napätia, každý niečo niesol a ukrýval. Aj ja som si takto uschoval môj drevený vojenský kufrík na povalu v škole v Nižnej Šebastovej, kde sme bývali, v nádeji, že si po vojne poň prídeme. Aj posledné

pokyny na let, ktoré boli vydané len „tak“, aj tie zvyšovali napätie, ale nedodávali smelosť a odvahu. „Leťte na východ, výšku letu dodržujte mimo dostrel protiletadlového delostrelectva, pristaňte vo Lvove“, to boli stručné príkazy, ale čo robiť napríklad v nepriaznivom počasi, o tom sa nehovorilo.

Takmer na nič som nemyslel, ani vtedy nie, keď som si pripínal letecký záchranný padák. Pilot Jindřich Gron — veselý a vtedy takmer akýsi bezstarostný bol o niečo starší a skúsenejší ako Števo Milo a ja — pred „dosadnutím“ do svojho pilotného priestoru sa na krídle lietadla zamyslel, a dobrosrdečne nás uspokojil: „Nebojte sa, všetko bude dobre, niekde len doletíme.“ A veru, vtedy som už vonkoncom nemyslel na to, že sa náš let skončí veľmi neúspešne — leteckou haváriou.

Let spočiatku prebiehal celkom obyčajne, bez rušivých vplyvov. Pilot pomaly naberal výšku, dodržiaval kurz letu okolo 40—45° a rýchlosť 180—200 km/h. Pomaly sa briezdi- lo, južné predhorie Karpát bolo pokojné a tiché, v dolinách mierna riedka hmla a kde-tu nad ňu prenikali záblesky nábojov zo signálnych pištolí. Asi po 30 minútach letu vo výške už takmer 4000 m sme zrazu zistili, že okolo nás vybuchujú delostrelecké protile- tadlové granáty. Protiletadlová ochrana sovietskych vojsk za Karpatmi nás totiž „zisti- la“ a páčila do nás, pretože o nás nikto nevedel. Boli sme považovaní za protivníka. A tu sa napätie začalo zvyšovať. Pilot sa snažil riešiť situáciu zmenou výšky a smeru letu; zasiahnutí sme neboli a paľba po 10—15 minútach naozaj prestala.

Opäť bol pokoj, pod nami niečo ako malé opustené osady, dedinky a polia. Hluk motora nemilosrdne odpočítaval minúty z nášho letu.

Asi po hodine a desiatich minútach začal byť pilot Gron akýsi nesvoj a posunkami ukazoval na palubnú prístrojovú dosku a zvlášť na ukazovateľ stavu paliva. Riadiacu páku lietadla prekladal z ruky do ruky a na ľavej vyzývavo sledoval na hodinkách čas. Ale keď už bolo poldruhej hodiny letu za nami a Lvov sa neobjavoval — z pochopiteľ- ných príčin, pretože sme často menili smer letu — pilot sa rozhodol pristáť. Najprv sme z výšky obhliadli plochu, ktorá sa nám pozdávala. Bola to lúka, preleteli sme ju, bola však krátka a navyše sa končila prudkým zrazom do opusteného kameňolomu. Inú plo- chu sme našli pri Novočnom, od neho asi 40 km na severovýchod bolo mesto Rovno. Pretože zásoby paliva sa rýchlo míňali a v domienke, že pristávacia plocha je dosť pev- ná, začal pilot pristávať. Plocha však na pristátie vhodná nebola. To sme zistili meter- dva nad zemou, ale už bolo neskoro. Pri dotyku s mokrou a neodvodnenou lúkou, prak- ticky s bahnom, sme sa prevrátili. Lietadlo bolo otočené o 180° vertikálne hore podvoz- kom, my sme sa ocitli vo vode pod ním, pilot visel na záchranných popruhoch.

Prvý precitol vedľa mňa Števo Milo, „násilím priviedol k životu“ pilota a ja som sa prebral na jeho volanie: „Však on žije!“ Prešľapujúc v bahne sme sa akosi pozviečali, a keď sme videli, čo sa stalo, Jindro Gron stihol povedať len „Mali sme veľké šťastie“, a prišlo mu zle. Po chvíli precitol a dodal: „Mali sme šťastie, ale najmä vy, chlapi, pre- tože pri podobných haváriách sa obyčajne guľomet pripevnený na lafete vo vašom pries- tore odtrhne a pozorovateľa usmrtí.“

Prežiť takúto neopísateľnú hrôzu a zároveň také šťastie a radosť z toho, že sme ostali živí, môže mať človek v živote azda len raz. Moji priatelia, Jindřich Gron a Štefan Milo, i ja sme ju prežili.

Nebol to nijaký zvláštny hrdinský čin, ale stačil na to, aby si ho človek stále pripomí- nal. Preukázali sme predsa odvahu a statočnosť!

Hodinu po našom nevydarenom pristáťí mi už lekár na neďalekom poľnom soviets- kom vojenskom veliteľstve ošetroval poranenú ruku, v príjemnej spoločnosti dôstojní- kov tohto veliteľstva sme raňajkovali a popoludní sme už odpočívali na vyššom vojen- skom veliteľstve v Rovne. Asi po týždni sme sa stretli so svojimi priateľmi a bojovými druhmi na letisku v Lvove. Radosť z toho, že sme opäť spolu, bola naozaj srdečná.

Prišli sme cez Duklu

Navštívil som ten — povedané slovami Ivana Olbrachta — kraj lesov zvrásnený horami ako kus papiera, ktorý sa chystáme hodiť do kachieľ, kraj kopcov a roklín, kde sa v tlejúcom súmraku pralesov rodia pramene a umierajú prastaré javory . . . Taká je Zakarpatská Ukrajina. Zem, o ktorú sa po stáročia bili cudzí páni, zem v minulosti známa ľudovými zbojníkmi, ktorým krutý útlak vtlačil do ruky zbraň odboja.

Ale nielen v minulosti sa ľudia postavili na odpor nespravodlivosti.

Dmitrij Jaremčuk spomína:

„Mal som sedem rokov, keď môjho brata Nikolu zastrelili žandári. Veľmi málo si z toho pamätám. Ale nikdy nezabudnem, ako vtrhli do našej chalupy, všetkých nás vyhnali von, bili otca aj matku a nakoniec nám zapálili strechu nad hlavou.“

Andrej Šuhaj. Ale aj Vasil Pastelák, Ján Čilipka. Všetci zo Zakarpatska. Tam sa začala ich neľahká životná cesta. A skončila sa stovky kilometrov odtiaľ. Tiež v kraji obklopenom horami, ktorý sa ich rodnému Zakarpatsku na nerozoznanie podobá. Karlovice, Široká Niva — Jeseníky.

„V tridsiatom tretom roku som si našiel prácu v Lesnom závode v Jasine,“ spomína ďalej sedemdesiatročný Dmitrij Jaremčuk, rodák z obce Krasý v okrese Rachovo. „Tu robili nábor, ako by sa to nazvalo dnes, na odstránenie polomov v severných Čechách — Hlinisko, Rumburk. Tam som spoznal celkom iných Čechov, než akí žili u nás. I s robotníkmi sa tu zaobchádzalo oveľa lepšie. Na Zakarpatí predstavoval český učiteľ, advokát, poštmajster, strážnik utlačovateľa. Tu sa pre mňa stal český robotník bratom. Spolu sme pracovali, rúbali stromy . . .“

Potom na Zakarpatsku rozprával Dmitrij Jaremčuk robotníkom o živote v Čechách, hovoril im, že s robotníkmi sa musí zaobchádzať ako s ľuďmi. Jeho slová padali na úrodnú pôdu a pánom sa to prestávalo páčiť.

Dmitrij Jaremčuk sa do Čiech vrátil. V tridsiatom piatom bol pridelený k 10. pešiemu pluku v Brne.

„Tam som sa začal učiť po česky, ešte lepšie som spoznával ľudí a Moravákov som si priam zamiloval. Mal som domov ďaleko, nemohol som chodiť na dovolenku. Kamaráti ma však pozývali k sebe. Po prvýkrát som sa dostal do Opavy a v Bruntáli sa mi zapáčilo, bolo to ako u nás.“

Prišiel tridsiaty deviaty rok a republiku uprostred Európy fašisti násilím rozdelili.

Ľudia zo Zakarpatska sa nechceli nečinne prizerať, nechceli slúžiť v armádach, ktoré útočili na Sovietsky zväz.

„Prvého októbra 1939 ma odviekli do maďarskej armády v Rachove“, hovorí Ján Čilipka, šesťdesiatšesťročný rodák zo Zaryčia pri Užhorode. „Veliaci maďarský dôstojník nám nepovedal inak ako dobytok. Dohovorili sme sa s kamarátom a po pätnástich dňoch sme pri nočnom cvičení utiekli. Skrývali sme sa v lesoch a mierili k sovietskym hraniciam. Päť dní sme takto putovali. Potom sme v horách narazili na samotu, kde bývala jedna vdova. Ukryla nás v senníku, už tam mala päť ďalších utečencov. V noci nás dovedla až k hraniciam. Bola víchrice, v lesoch zavýjali svorky vlkov a my sme mali len slepé náboje. Preliezli sme ostnaté drôty a ukryli sa na sovietskej strane v starom salaši. Pretože to bolo ešte blízko našej hranice a naše stopy sneh úplne nezavial, tak sme tam radšej dlho nezostali; báli sme sa maďarských hliadok. Vydali sme sa z hôr do údolí. Cestou necestou, roklinami sme nakoniec dorazili k domčeku, kde boli sovietski pohraničníci.“

Stovky ľudí utekali vtedy zo Zakarpatska do Sovietskeho zväzu. Skôr, ako sa rozhodlo, čo s nimi, vypukla vojna. Ján Čilipka sa dostal až za polárny kruh. Budovala sa tu železnica z narychlo odkrytých baní pri Vorkute. Továrne, ktoré boli evakuované na Ural, potrebovali uhlie . . .

„Tu sme sa v decembri štyridsiateho druhého dozvedeli o formovaní československých jednotiek v Buzuluku. Dali nám zásoby na dva mesiace a poslali nás vlakom k našim. Putovali sme doslova z miesta na miesto — bola vojna, nikto nemal čas sa o nás starať —, kým sme konečne dorazili. Prišiel som do Buzuluku v deň, keď prvý prápor odchádzal do Sokolova,“ spomína Ján Čilipka.

Buzuluk nezostal v štyridsiatom tretom roku ich domovom nadtľho. Presunuli sa do Novochooperska, kde sa organizovala 1. československá samostatná brigáda v ZSSR. Tu troch z nich vybrali do tankového učilišťa v Tambove, Jána Čilipku medzi nimi. Tí traja potom robili inštruktorov ďalším štyridsiatim. Najprv mali tanky T—70, potom legendárne T—34.

A bojová cesta československých vojakov pokračovala. Kyjev, Žaškov, Biela Cerkev . . .

Ján Čilipka na nej stretol partizánku Lubu. K neskoršej svadbe dal súhlas Ludvík Svoboda aj sovietsky pridelenec Valerian Zorin (po vojne známy sovietsky diplomat) a „úlohu oddávajúceho“ vykonal veliteľ tankistov kapitán Janko. A Luba nastúpila na štáb našej tankovej brigády.

„Dukla, to bolo peklo,“ spomína šesťdesiatosemročný Vasil Pastelák, ktorý pochádza z Kamenice pri Užhorode. „Bol som prieskumníkom našej tankovej brigády. Pri Nižnom Komárniku prešiel na naše pozície generál Svoboda. Poklepal ma po pleci a povedal: — Pán desiatnik, tieto pozície musíte udržať! — Potom začal boj. Z našej jednotky sme sa vrátili dvaja — Michal Kudzej a ja. Generál Klapálek nám potom pripál medailu Za chrabrosť. Na Dukle som bol dvakrát ranený. Raz, keď zrazu vybuchla mína, rozbila strechu domu a ja som zostal pod troskami. Druhýkrát, keď sme šli na prieskum, po „jazyka“. Nemci nás objavili a zasypali mínami. Na tú poslednú mám pamiatku dodnes.“

„Nikdy nezabudnem na kótu 534,“ pokračuje v spomínaní Ján Čilipka. „Nedaleko odtiaľto, v lese, bolo v zemlankách naše veliteľstvo. Nemci sa to akosi dozvedeli a začali

do nás urputne strieľať. Sedeli sme v zemlankách a čakali. Zrazu pribehol veliteľ roty nadporučík Churavý, nech s ním zájdem na motorke na štáb do mesta Dukla. Schádzali sme dolu z kopca, potom sme vyšli na akúsi lúku. Bolo tam toľko našich mŕtvych a ranených vojakov, že sme tadiaľ skoro ani nemohli prejsť. Bola tam jediná zdravotníčka, manželka nadporučíka Tesaříka, bezradná z toľkej hrôzy. Pýtala sa, čo má robiť, vravela, že všetkým pomôcť nemôže. Povedal som jej, nech obväzuje ťažko ranených, že jej onedlho pošleme pomoc. Keď sme prichádzali do štábu, vybuchla pred nami mína. Otočil som sa k spolujazdcovi a spýtal sa: — Nie si ranený? — Ticho. Pozriem sa lepšie, on je mŕtvy.”

„Ja som bol ranený v bojoch o Komárnik,” hovorí Dmitrij Jaremčuk. „Po vyliečení som slúžil na Dukle, na hranici medzi Československom a Poľskom. Bol som vlastne medzi našimi prvými pohraničníkmi. Ale nezostal som tam. Požiadaval som o preradenie k bojovým jednotkám. Vyhoveli mojej žiadosti, bojoval som ešte v Poprade, Liptovskom Mikuláši, Vsetíne.

„Na Dukle tieklo veľa krvi,” poznamenal lakonicky Andrej Šuhaj. Zle počuje, pamiatka na výbuch granátu v bezprostrednej blízkosti. „Či to bola najstrašnejšia bitka? Ťažko povedať, ktorá bitka bola najstrašnejšia, vojna je vôbec strašná. Ale na Dukle to bolo zlé. Zostalo tam veľa vojakov, sovietskych i našich. Ale prešli sme. Až do konca.”

Komunista Rudolf Jasiok, hrdina ČSSR, padol pár krokov pred hranicami našej vlasti, 30. septembra 1944.

„Bol som pri Jasiokovom tanku krátko po boji,” hovorí Ján Čilipka. „Zapadli do bahna a nemohli sa z neho dostať. Tak sa točili na mieste a strieľali do posledného náboja. Tank zhorel aj s posádkou, ale okolo bolo niekoľko zničených nemeckých tankov a desiatky zabitých Hitlerovcov.”

Bojová cesta pokračovala. Niektorí sa dostali cez Liptovský Mikuláš, Žilinu, Vsetín do Kroměříža, iní cez Kežmarok do Poľska a do Ostravy. Zišli sa po skončení bojov v Moravskej Třebovej.

„Vojnu som skončil s hodnosťou nadporučíka,” dodáva Ján Čilipka. „Chcel som sa postarať o kamarátov zo Zakarpatska, ktorí nemali kde pracovať, ani žiť. Zohnal som maringotku i nákladniak a naložili sme ich aj s ich skromným majetkom.”

Vydali sa tam, kde ich v roku 1946 najviac potrebovali, do pohraničia osídleného Nemcami. A tak prišli na Bruntálsko: Ján Čilipka a s ním Dmitrij Jaremčuk, Vasil Humenčák, Ján Maruchnič, Vasil Pastelák, Michal Ivanina, Fedor Šutka, Andrej Šuhaj, Ludvík Mlčevič, Andrej Tomáš.

Drsný kraj Jeseníkov im bol blízky. Polia a lesy, ktoré potrebovali ruky roľníkov a drevorubačov, sa dočkali. Hospodárili najprv sami, neskôr vstúpili do družstva. Dmitrij Jaremčuk zakladal v roku 1951 v Karloviciach prvé JRD.

Ani dnes si nedoprajú nečinnosť. Pracujú, pomáhajú družstvu, kde je to najviac potrebné, zvykli si na kraj pod Jeseníkmi, akoby tu žili odjakživa.

IVAN MINDOŠ

Zaslúžil sa o socialistický dnešok

Medzi bývalých bojovníkov-partizánov patrí aj Jozef Herko, rodák z Jarabiny v okrese Stará Ľubovňa, ktorý celý svoj život zasvätil boju za lepší život našich národov.

Narodil sa 21. marca 1916 v maloroľníckej viacpočetnej rodine. Už v detských rokoch poznal, čo je to hlad a bieda.

Po skončení ľudovej školy sa začal učiť za kolára. Už ako 16-ročný vstúpil do Komunistického zväzu mládeže, kde sa po prvýkrát zoznámil s ideami marxizmu-leninizmu a proletárskeho internacionalizmu. V roku 1939 vstúpil do KSČ. Bol odporcom buržoáznej republiky a zradcovského klérofašizmu na Slovensku. Zúčastnil sa podzemného hnutia pri organizovaní vzbury proti zástupcom klérofašizmu v roku 1939 v Ružomberku, za čo ho úrady prenasledovali, ale podarilo sa mu ujsť do Poľska, kde vykonával činnosť pre poľskú spravodajskú službu. Po návrate ho tisovská bezpečnosť (ÚŠB) zatkla, ale pre nedostatok dôkazov eskortovala do armády.

V roku 1941 bol odvelený na východný front. Na Ukrajine vo Vinickej oblasti sa zoznámil so sovietskymi ľuďmi, ale videl aj fašistickú zlovlú.

Vo svojom boji proti útlaku a nespravodlivosti neprestal ani po návrate domov. 1. mája 1942 vyvesil na kostol v rodnej obci sovietsku štátnu zástavu s nadpisom Nech žije SSSR! Za to bol zatknutý a Krajský súd v Prešove ho odsúdil na pol roka väzenia. Tak je to uvedené aj v súdnych spisoch.

Po prepustení z väzenia znova začal s ilegálnou činnosťou, takže o krátky čas ho zase zaistili. Dostal sa do väzenia v Ilave, kde ho prísne vyšetrovali až do 24. decembra 1943, keď ho pre nedostatok dôkazov definitívne prepustili. Svoju protifašistickú činnosť Jozef Herko po prepustení z väzenia ešte viac vystupňoval, takže naňho znova vydali zatykač, ale podarilo sa mu uniknúť, aj keď úrady tzv. slovenského štátu vypísali za jeho oznámenie odmenu 50 000 korún slovenských.

Do protifašistického partizánskeho boja sa aktívne zapojil v marci 1944, keď bol jedným z prvých príslušníkov východoslovenského partizánskeho hnutia a členom partizánskeho zväzku Čapajev. Bol „pravou rukou” náčelníka štábu Kukorelliho v spomínanom zväzku a bojoval v ňom až do 24. novembra 1944, keď zväzok prelomil pri obci Habura — Borov front. Zúčastnil sa skoro na všetkých významnejších bojových akciách, ktoré partizáni podnikali.

Mal významný podiel na zničení mostov, či už na magistrále Kostofany nad Horná-

dom vo Veľkej Lodine, na rieke Topli v obci Komarany alebo v Margecanoch, bol pri zničení železničného viaduktu v Hanušovciach nad Topľou a inde.

Jozef Herko pôsobil vo zväzku vo veliteľských funkciách — ako veliteľ čaty 1. roty, 1. bataliónu a neskôr bol veliteľom 1. roty. Okrem svojich veliteľských funkcií bol však ako skúsený ženista aj „mínerom“, ktorý sám vyškolil desiatky nových mínerov pre jednotku.

Počas bojovej partizánskej činnosti bol Jozef Herko dvakrát ťažko ranený, ale po čiastočnom dosť jednoduchom liečení v horách opäť velil jednotke až do spojenia so sovietskymi jednotkami v prvej oslobodenej obci Kalinov.

Po prelome frontu v novembri 1944 nedemobilizoval, ale prihlásil sa dobrovoľne do 1. čs. armádneho zboru v ZSSR na poľskom území. Bojoval na Ondave, na Branisku i v Liptovskom Mikuláši. Jeho bojová cesta sa skončila v Prahe slávnostnou prehliadkou 17. mája 1945.

V roku 1946 vykonával krátky čas funkciu okresného tajomníka Zväzu partizánov v Prešove. Potom sa prihlásil do aktívnej služby ČSLA.

Tu pôsobil na rôznych miestach a v zodpovedných veliteľských i politických funkciách až do odchodu do výslužby. Zúčastňoval sa aj na politickom živote, pomáhal budovať Čs. ľudovú armádu a upevňovať bratstvo a priateľstvo so Sovietskym zväzom a jeho armádou. Celým svojím doterajším životom, naplneným ideami marxizmu-leninizmu v duchu proletárskeho internacionalizmu a poznamenaným, najmä v rokoch sociálneho útlaku, nekompromisným bojom proti buržoázii a klérofašizmu, dokázal podplukovník Jozef Herko svoju oddanosť KSČ a myšlienkam boja za mier a pokrok.

Za jeho činnosť v Slovenskom zväze protifašistických bojovníkov a za jeho celoživotnú bojovú a budovateľskú činnosť mu udelili Rad Klementa Gottwalda s doporučením na povýšenie do hodnosti plukovníka v zálohe.

Je nositeľom viacerých vysokých našich i sovietskych vojenských a štátnych vyznamenaní — Radu Červenej hviezdy, Za zásluhy o obranu vlasti, Za pobeđu nad Germani-jej, Za zásluhy o výstavbu, Za osvoboždenije Pragi, Radu Slovenského národného povstania 1. triedy, československej medaily Za chrabrosť, veliteľského Radu Jana Žižku z Trocnova, Odznaku čs. partizána, Čs. vojnového kríža 1939 a nositeľom ďalších pamätných medailí a čestných uznaní.

Aktívne spolupracuje aj s Dukelským múzeom vo Svidníku, a aj keď je už na zaslúženom odpočinku, stále ho môžeme stretnúť v školách, v závodoch alebo vo vojenských útvaroch, hlavne medzi mládežou, ktorej rozpráva o hrdinských bojoch 1. čs. armádneho zboru v ZSSR a Sovietskej armády, aj o partizánskom hnutí v boji za oslobodenie našich národov od fašistickej poroby.

Cesty bojovníka a budovateľa

Keď skončil Ján Mandzák zo Stakčína tretiu triedu meštianskej školy v Snine v roku 1939, nastala okupácia jeho rodiska horthyovským Maďarskom. Pretože nemohol ďalej chodiť do školy, našiel si prácu v okolitých lesoch i v poľnohospodárstve.

Vďaka komunistom sa aj on aktívne zapojil do protifašistického boja proti maďarskému fašizmu i slovenskému klérofašizmu.

Niekoľkokrát ilegálne prekročil štátne hranice horthyovského Maďarska, do bývalého Sninského okresu a susednej obci Pčoliné. Tu prinášal pre komunistu Ivana Hakoša správy o horthyovskej šovinistickej diktatúre. Spolupracoval s komunistami z Uliča Rudolfom Vinnerom, v Ubli s Jozefom Havelkom a s komunistami na Zakarpatsku v Užhorode i Veľkom Brezovom. Tak ilegálni pracovníci KSČ vedeli, čo sa deje na Slovensku. Roznášal letáky, niekoľkokrát sa stretol s Ladislavom Szaboóm v Humennom a Petrom Babejom zo Štefurova. Tieto stretnutia mali veľký význam pre ďalší spoločný boj proti fašizmu.

Neskôr však žandári začali po Jánovi Mandzákovi opäť sľediť.

V roku 1942 začali prenasledovať zaslúžilých členov strany. Zavraždili Vinnera a Havelku. V máji 1942 chytili aj jeho, keď sa vracal z Michaloviec. Tri dni ho vypočúvali, týrali, nechali bez jedla na žandárskej stanici v Stakčíne, ale nič sa nedozvedeli. Odsúdili ho na tri mesiace väzenia, ale po prepustení pokračoval ďalej v ilegálnej činnosti.

V roku 1943 sa dozvedel, že na východnom Slovensku sa organizujú partizánske oddiely, ku ktorým prichádzajú aj sovietski utečenci z koncentračných táborov, z transportov a pod. Spolu s kamarátom Jurajom Kolcunom, takisto rodákom zo Stakčína, sa rozhodli prekročiť v nočných hodinách maďarsko-slovenské hranice pri Pčolinom. Tento priebeh dobre poznali. Hlásili sa u ilegálneho pracovníka-komunistu, organizátora partizánskeho hnutia na východnom Slovensku, Ivana Hakoša v Pčolinom. Ten ich priviedol do partizánskeho štábu Belova-Kovalenka. Skupina operovala v oblasti Nižná a Vyšná Jablonka—Papín—Zubné—Pčoliné. Bolo to už v druhej polovici roku 1944, keď z dvoch slovenských dislokovaných divízií prechádzali k partizánom vojaci, poddôstojníci a dôstojníci. Po tvrdom výcviku ich oboch poslali na prieskum do tyla nepriateľa. Obaja dobre poznali svojho veliteľa, sovietskeho dôstojníka majora Belova-Kovalenka, a slovenských dôstojníkov kapitána Tabiša, podplukovníka Vogla-Sokolovského, ktorého partizáni zachránili, keď pri Nižnej Jablonke zlikvidovali osádku

nemeckej trojkolky s príviesom — prieskumnú hliadku, v ktorej ho fašisti po odzbrojení dvoch slovenských divízií viezli na štáb armády.

Obaja, podplukovník Vogel-Sokolovský aj kapitán Tabiš, robili prieskum o pohybe fašistických vojsk zo Zakarpatska do Poľska. Zúčastnili sa v bojových akciách, prepadoch proti nemeckým autokolónam v oblasti Zubné—Papín—Pčoliné—Snina—Humenné. Tu sa už skupina rozrástla na brigádu *Sergej*, ktorej velil plukovník Prokopjuk. K jeho brigáde v obci Zubné v Humenskom okrese boli pridelení aj Vasil Varcholak a Mikuláš Bodnár. Neskôr všetkých pridělili k poručíkovi Krasnorudovskému. Obsluhovali ťažký guľomet maxim.

Najväčšiu prepadovú akciu uskutočnili partizáni pri Vyšnej Jablonke, kde od 27. septembra do 2. októbra 1944 útočili proti 254. nemeckej divízii generálplukovníka Gepkeho. Tu boli veľké straty na oboch stranách. Časti partizánov sa podarilo prelomiť fašistickú obranu a spojiť sa so Sovietskou armádou, časť bola prinútená odstúpiť a zase sa prebíjať na inom úseku, čo ich stálo ďalšie obete a straty. Boj bol ukrutný, ale aj napriek tomu sa podarilo veliteľovi podplukovníkovi Prokopjukovi preraziť nemeckú obranu pri osade Michowa Wola (Poľsko) a prejsť k Sovietskej armáde. Predpokladalo sa, že všetci príslušníci partizánskej brigády *Sergej* prešli frontovú líniu. Žiaľ, nestalo sa tak. Vyše 150 partizánov stratilo sled prielomu a narazilo na odpor Nemcov. Všetci sa museli vrátiť na svoju pôvodnú základňu, medzi obce Nižná Jablonka—Vyšná Jablonka—Osadné—Pčoliné. Bolo treba predovšetkým ošetriť ranených. O nich sa postaral major Sovietskej armády — brigádny lekár A. Strelnikov, ktorý mnohým partizánom zachránil život. Ján Mandzák sa ako partizánsky prieskumník spolu s Jurajom Kolcunom dostali k partizánskej brigáde *Kriváň*, ktorá operovala v pohorí Vihorlat. V tejto brigáde pôsobili podplukovník Vogel-Sokolovský a kapitán Tabiš, ktorých už dobre poznali. Od nich donášali správy pre majora Strelnikova a podporučíka Krivoručku — o pohybe Nemcov, o ich základniach.

Dňa 25. novembra 1944 prešla v nočných hodinách celá partizánska brigáda z priestoru Nižná Jablonka cez Nízke Beskydy na poľské územie v okolí Rymanów. Tu všetci Slováci vstupujú do 1. čs. armádneho zboru generála Ludvíka Svobodu. Ján Mandzák bol zaradený k 5. delostreleckému pluku a presunutý k Jaslu. Po úspešnej delostreleckej akcii 15. januára 1945 delostrelcov presunuli na československé územie, kde pokračovali v bojoch o Liptovský Mikuláš, Malú Fatru, Polom, Vsetín. Koniec vojny ho zastihol na Morave v meste Holešov.

V roku 1948 demobilizoval z armády a aktívne sa zapojil do budovania socialistickej vlasti. Úspešne absolvoval vo Zvolene vysokú školu lesnícku a drevársku a dnes úspešne plní úlohy v rezorte lesného hospodárstva, je nositeľom viacerých bojových i štátnych vyznamenaní.

Boje na Dukle — príklad bojovej družby našich a sovietskych vojakov

O krvavých bojoch v Karpatoch napísal po rokoch armádny generál Ludvík Svoboda: „... to je daň, ktorou sme vykupovali hanbu Mníchova. V dukelských bojoch sme najlepšie spoznali, ako ťažko sa dobývajú naše hranice, ktoré sme museli v roku 1938 zradou našej buržoázie opustiť. Všetci, ktorí prešli neuveriteľne ťažkými bojmi na Dukle, tí všetci si v duchu prisahali nepripustiť k moci nikdy viac tých, ktorí v tridsiatom ôsmom zradili.“

V rámci 38. armády 1. ukrajinského frontu bojovali proti fašistom v Karpatsko-dukelskej operácii aj príslušníci 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Jedným z nich bol legendárny veliteľ pešej roty 2. práporu 1. brigády Arnošt Stainer.

Po rokoch, spoločne s redaktorom Zapisníka Jindřichom Drebodom, napísal knihu *Za cenu života*, v ktorej opisuje boje na ceste k hraniciam svojej vlasti.

* * *

Dňa 10. septembra 1944 náš prápor 1. brigády úspešne zaútočil v prvom horskom pásme Karpát. Vyrazili sme do útoku cez Łęky Dukielskie, Palacówku až k čiare Heleńówka — kóta 534 — Franków.

Boli to malé horské dedinky, v ktorých sa nepriateľ urputne bránil. Po krátkom, ale zúrivom boji sme fašistov premohli a dosiahli vytýčený cieľ.

Je pravda, že predchádzajúceho dňa sme pri dedine Machnówka skončili menej slávne. Druhý prápor šiel ako predvoj zboru a narazil nečakane v pochodovom prúde na nepriateľa. Pre väčšinu nováčikov volynských Čechov to bol vlastne prvý boj. A hneď ten najhorší stretový boj.

Ležali sme v pustom teréne a nepriateľ, vzdialený asi tristo metrov v lese, nás mal ako na dlani. Okolo jedenástej na nás zaútočil s tankmi. Situáciu zachránili guľometníci, protitankoví delostrelci a mìnometníci.

Delá sme už nestačili zakopať, a tak ich osádky začali paľbu priamo z poľa. Podporučíkovi Bodnerovi, jednému z veliteľov protitankových diel, som pred bojom veľmi neveril. Hovoril som si, keď na teba pôjdu tanky, tak ti čiapka, ktorú nosíš narazenú až po uši, spadne ešte nižšie. Tanky sústredili paľbu práve na jeho delo. Jedna zo striel mu čoskoro odtrhla štít dela . . . Boli prvé straty, batéria sa napriek tomu držala statočne. Nakoniec zostal pri dele Bodner sám.

Keby vtedy nezasiahli delostrelci, tak by nás nepriateľ, ako sa hovorí, „prevalcoval“. Útoky sme odrážali až do neskorých popoludňajších hodín.

V noci nás predišiel 1. prápor a my sme zostali v druhom obrannom slede. Tento boj bol previerkou mužstva i veliteľskej schopnosti. Odvahu a dobré veliteľské schopnosti preukázal ne jeden veliteľ. Dvaja velítelia peších rôt boli ťažko ranení. Ešte sme netušili, aké tvrdé boje nás očakávajú, ale prvé dni veľa napovedali.

Pôvodne sa plánovalo, že budeme o päť dní v Prešove. Keď som si túto vzdialenosť premeral na mape, zodpovedalo to časovo skôr bežnému pochodu ako skutočnému boju. Čoskoro sme museli svoj úsudok zmeniť.

V prvom bojovom stretnutí sme obstáli dobre. Horšie bolo, že z „útočníka sa stal obranca“. Aj straty boli veľké. Zistili sme, že nepriateľ má ešte dosť síl a ak ho neporazíme hneď na úpätí Karpát, bude s ním v horách ťažký boj, ktorý si vyžiada veľa obetí.

Obranu sme zaujali juhozápadne od Frankóvky, kde sme čakali na rozkazy. Na kóte 534 zatiaľ jedna čata, ktorá tam budovala svoju obranu, našla nemecké bunkre. Nikto z nás vtedy netušil, že sa táto kóta stane miestom zúrivých bojov, kde bude trpieť a umierať veľká časť bojovníkov práporu.

12. septembra zúril boj na kóte už od svítania. Rota samopalníkov podporučíka Bileja posilnená družstvami ťažkých guľometov slobodníka Příbyla a desiatnika Sitara sa s nepriateľom bila o každý meter hory. Na pozorovateľni práporu, hneď pod kótou, sa náhle objavil generál Svoboda a osobne prevzal velenie. Samopalníci a prvá rota 3. práporu prišli urýchlene na pomoc. Po štyroch hodinách urputného boja sa nám podarilo výšinu obsadiť.

Až teraz môžeme odtransportovať našich ťažko ranených. Mŕtvi zostávajú na kóte. Straty sú veľké. Delostrelecké granáty rozbili guľomety, ranení sú štyria guľometníci. Bilej má troch mŕtvych a jedenásť ranených samopalníkov.

Nasledujúce dva dni sa na kóte striedajú útoky i protiútoky. Každý meter pôdy je rozrytý výbuchmi delostreleckých granátov a mín. Všade je množstvo „našliapnych“ mín. Na kóte je množstvo mŕtvych. Medzi nimi sú zvyšky výstrojov, obvazy, rozbité debničky od nábojov.

Z guľometnej roty, ktorej pôvodný stav bol deväťdesiatdva vojakov, zostávalo po stratách počas piatich dní bojov, od 9. do 14. septembra 1944 do ôsmej hodiny ráno, len jedenásť ľudí. Bol to veliteľ čaty rotný Fábry, veliteľ družstva Příbyl, vojaci Lebedinský, Fiala, Kačer, Kudrnáč, Zemínek, Loukota, Baťa, Leheň a ja. To sme boli všetci.

Prevzal som velenie nad 1. pešou rotou, ktorá zostala bez veliteľa a ktorej velítelia čiati padli alebo boli ranení. V hustej paľbe som sa priblížil až k rote a po prvýkrát zavetlil: „Prvá rota, na môj povel!“ Naše osudy sa od tejto chvíle spojili na život a na smrť. Tej smrti však bolo viac.

Ani som sa nestačil s rotou zoznámiť, a už ju o hodinu vediem do boja na kótu. Dostávame sa až k nepriateľským zákopom. Boj zblízka je neľútostný. Skáčeme do okopov a prenasledujeme Nemcov dlhými dávkami. Ale z úspechu sa neradujeme dlho. Popoludní podnikajú fašisti dôkladnú delostreleckú prípravu a protiútok. Opäť nás zatláčajú.

Pred zotmením útočíme znova, tentoraz s podporou tankov. Prekliaty kopec. Menil „majiteľa“ niekoľkokrát denne. Nemci väčšinou útok zblízka nevydržali. Len čo ustúpili, vystrelili červenú raketu pre delostrelcov, ktorí boli na kóte 694, a tí na nás spustili paľbu. Často trvala aj hodinu. Boli zastrielaní na každom zákope.

Pri jednom z našich útokov sme sa znovu dostali k zákopom. Už ani nepočítam, po koľkokrát. Skočil som do jedného z okopov. V rohu ležal Nemec s prilbou posunutou na tvár. Predpokladal som, že je mŕtvy. Rozložil som pred seba mapu, aby som sa mohol zorientovať, videl som totiž krásne na Duklu.

Zrazu ma ktosi chytil zozadu pod krk a začal ma škrtiť. Pomaly som strácal vedomie, ale ako som padal, stačil som ešte stisnúť spúšť malej trofejnej pištole, ktorú som stále nosil pri sebe. Bol v nej už iba jediný náboj. Potom som omdlel.

Keď som sa prebral k vedomiu, bol som celý od krvi a ťažilo ma telo mŕtveho fašistu. Opatrne som sa rozhlíadol. Okolo som videl len „hranaté“ prilby. Nemci opäť ovládli kótu. Musel som počkať, kým sa vrátia naši.

Konečne protiútok, je už skoro tma. Nadporučík Tonda Sochor, náš hrdina ZSSR, je ranený do nohy. Ale kóta je po celú noc naša.

20. septembra opäť zúri na kóte boj muža proti mužovi. Vrchol je chvíľu náš, chvíľu v rukách nepriateľa. Každá takáto „výmena“ stojí nové životy. Preriedené rady sú doplňované z tylových útvarov. Prichádzajú kočiši, kuchári, hudobníci. Rekonvalescenti majú často ešte obvazy na ranách.

* * *

Dňa 2. októbra 1944 nás strieda sovietska jednotka a my odchádzame do lesov na sever od Studeného vrchu, kde sme ako záloha brigády. Po piatich dňoch bojov z nás ostáva len polovica — štyria dôstojníci a tridsaťdva vojakov.

Nasledujúci deň sa k našej jednotke vrátil vojak Toušek. Bol veľmi rád, že ma vidí živého, pretože v nemocnici niekoľkokrát počul, že som zostal v obklúčení. Je to „posledný mohykán“ z našej roty ťažkých guľometov. Ostatní sú v nemocnici alebo padli. Sám sa čudujem, že som ešte nažive. Zobral som si Touška k sebe.

Štvrtého októbra o desiatej ráno sa opäť premiestňujeme. Husto prší, chvíľami zapadáme do hustého bahna až po kolena. Aby som neprišiel o topánky, povrazom som ich priviazal k opasku. Hovoriť, že sme na smrť unavení, to už ani nevystihuje situáciu. Keď niekto spadne, zostáva ležať, kým mu niekto nepomôže.

Pokúšam sa zbaviť chmúrnych myšlienok a snažím sa povzbudiť aj ostatných. Som ich veliteľ, zodpovedám za nich. Azda to majú ľahšie tí, čo zostali doma alebo v koncentračných táboroch?

O štvrtej hodine sme zase späť na svojom pôvodnom postavení na kóte 460. Striedame sovietsku jednotku. Naše staré zákopy sú plné vody. Šaty máme úplne premočené a nohy do krvi rozodraté od mokrych topánok. Obranný úsek, ktorý máme v moci, je obrovský. Jeden vojak od druhého je vzdialený dvesto metrov.

Spolu s ostatnými dôstojníkmi obchádzame po celej obrane, aby niekto nezaspal a nestal sa vítanou korisťou pre nemeckých prieskumníkov. Ustavične leje a leje. Piateho októbra sme ešte stále v obrane a trochu nás teší myšlienka, že naše štátne hranice neprekročila dosiaľ žiadna z našich jednotiek. Máme pocit, že tejto cti sa má dostať nášmu práporu. Ako predvoj zboru sme pri Machnówke začali boj, porazili sme nepriateľa na kóte 534, dostali sa ako prví na kótu 694 a dobyli výšinu nad Zydranowou.

Kdesi vpredu sú naše hranice. Sú dobre opevnené, chránia ich drôtené prekážky, betónové bunkre, železné protitankové zátarasy a rozsiahle mínové polia. Stále prší

a prší. Takmer každý je prechladnutý a má horúčku. Nepriateľ zatiaľ nepodnikol žiadny útok, mlčí aj jeho delostrelectvo.

Telefonista mi odovzdáva odkaz veliteľa práporu. Máme dobre „strážit“ nepriateľa. Idem k strelcovi z guľometu a ten vystrelia pás nábojov. Hneď sa ozýva celý rad nepriateľských guľometov. Tak ešte neušli, hovorím si v duchu a vraciam sa do svojho zákopu. Ani sa nečudujem, že v takom psom počasí sa nepriateľovi nechce do žiadnej akcie, rozkaz veliteľa práporu ma však nenecháva na pokoji. Posielam dopredu celé pešie družstvo, aby vyprovokovalo nepriateľa k palbe, ale neriskovalo. Veliteľ družstva sa zasmial: „Myslíte si, že už zutekali?“

Asi o hodinu sa ozvala prudká palba nemeckých guľometov. Bol som rád, keď sa o chvíľu celé družstvo v poriadku vrátilo.

V noci dostal podporučík Bilej rozkaz, aby vyslal prieskumníkov do nemeckých postavení. Zajatec, ktorého chytili v priestore prvého práporu, vypovedal neveriteľnú vec — vraj budú ustupovať!

Znie to ako zlý vtíp a nikto z nás tomu neverí. Podporučík Bilej vyberá družstvo dobrovoľníkov, ktoré pôjde k hraniciam. Hlásí sa mu celá rota. Každý by chcel byť prvý na hraniciach vlasti. Bilej vyberá tých najlepších. Ako veliteľ ide čatár Nebeljak, jeho zástupcom je desiatnik Tyrek. Ďalej sú vybraní desiatnik Počil a vojaci Kučeravý, Heyda, Nemrich, Mazur a Houbela. Rádiostanicu nesie desiatnik Bembilo. Sú s nimi ešte dvaja ženisti, ktorých poslal veliteľ práporu.

Ráno, 6. októbra 1944, ešte za tmy, vyráža prieskumný oddiel k hraniciam. Opatrne prechádza cez mínové pole, pomedzi dva bunkre a dostáva sa do nemeckých zákopov.

O šiestej hodine podáva čatár Nebeljak hlásenie: „Prieskum dosiahol hranice, vztýčil štátnu vlajku a pokračuje v postupe.“

Od veliteľa práporu dostávame rozkaz, aby sme vyrazili. Spojka nás vedie mínovým polom, kde zväzame krátky boj s nemeckými zaistovacími jednotkami. Čoskoro však postupujeme ďalej. O 8.45 hod. vztýčujú samopalná a pešia rota 2. práporu na československých hraniciach štátne vlajky. Konečne vo vlasti!

Ležím pri ceste v priekope a márne premáham vzrušenie, ktoré mi vháňa slzy do očí. Tak predsa doma! A je to práve 2. prápor, ktorý ako naša prvá jednotka prekračuje štátne hranice. Objímame sa s Bilejom a stískame si ruky. Radista, desiatnik Bembilo, začína vysielat prvé hlásenie z územia nášho štátu. Potom sa opäť všetci objímame, máme nevýslovnú radosť.

Náhle sa k našmu miestu priblížil automobil. Vystúpili z neho štyria dôstojníci. Generál Vedral-Sázavský mi dáva rozkaz, aby som rýchlo postupoval dopredu. Nepriateľ vraj ustúpil až k Ružomberku. Nejakto sa mi to nepozdáva. Všetci nasadajú do auta a na naše prevapenie odchádzajú plnou rýchlosťou vpred!

Neprešli však asi ani sto metrov, keď sa ozval výbuch a auto vyletelo do povetria. Nemci boli i tu, tak ako vždy, na mínové pole dobre zastrielaní a spustili zničujúci prepad. Traja samopalníci, ktorí chceli osádke auta pomôcť, sú zasiahnutí. Dvaja mŕtvi a jeden ťažko ranený. Auto leží prevrátené vedľa cesty. Generál Vedral-Sázavský je mŕtvy.

Prvé radostné dojmy teda netrvali dlho. Prieskum prináša ďalšiu správu, že sa nepriateľ zachytil na ďalšom horskom hrebeni. Dedina Nižný Komárnik horí. Náš prápor pokračuje v postupe.

Z bojovej cesty partizánskeho veliteľa

Po rokoch navštívil pamätné historické miesta, obce i občanov, ktorých osobne poznal a ktorí mu na jeho partizánskej ceste pod Duklou pomáhali, Stepan Alexandrovič Oščepkov, veliteľ partizánskeho oddielu *Pučkov*.

Druhá svetová vojna ho zastihla v Litve. Z bieloruského pohraničného okruhu bol preložený do pribaltského pohraničného okruhu na posilnenie obrany štátnych hraníc. Sem prišiel i so svojimi tromi rotami pohyblivej skupiny.

Dňa 22. júna 1941, keď fašistické Nemecko prepadlo ZSSR, boli pohraničné stráže napadnuté ako prvé. Velenie práporu so záložnou rotou dostalo rozkaz na ústup. Vojská sa presúvali do tyla vyše 30 km, posilnili susedný pluk. Nemci začali ich úsek bombardovať a útočiť tankmi.

Na dvanásty deň Veľkej vlasteneckej vojny bol v protiútoky Oščepkov ťažko ranený do hlavy. Keď prišiel k vedomiu, zistil, že ho Nemci vezú k mestu Tilzit. Dopravili ho do zberného tábora, kde fašisti zadržovali zajatcov podľa národnosti: Ukrajincov, Bielorusov, Rusov a do zvláštnej skupiny národnosti Strednej Ázie. Ráno tlmočník prekladal rozkaz štábu tábora o tom, že nemecké vojská dobývajú Moskvu a všetci musia spolu s Nemcami bojovať proti bolševizmu. Zajatci odmietli nastúpiť do práce a tak strážna jednotka začala do nich z veže strieľať. Takmer 70 % ich bolo usmrtených. Tých, čo ostali nažive, odtransportovali do Nemecka, až k švajčiarskym hraniciam. Oščepkov sa dostal do Hammelburgu, kde bol tábor pre vojnových zajatcov, tzv. Schotolag — 13 D.

V apríli 1942 začali Nemci zajatcov voziť na poľnohospodárske práce na veľkostatky až k československým hraniciam. Oščepkov sa dostal so skupinou zajatcov na majetok veľkostatkára Bauera. Spolu s Pavlom Arbuzovom sa rozhodli so stráženej stodoly utiecť, čo sa im podarilo. Vkróčili na pôdu okupovaného Československa, kde im pomohli obyvatelia pohraničnej obce. Jeden železničiar im pozháňal civilné oblečenie a potom sa pustili ďalej na východ. Po ceste stretli ženu, ktorá ich informovala o atentáte na Heydricha. Týždeň sa preto zdržiavali v kolibe v lese, vyhýbali sa hliadkam, ktoré kontrolovali doklady, obyvatelia blízkej obce im tu prinášali potraviny. Za Brnom sa však predsa dostali do rúk nemeckej hliadky. Vyšetrovanie, bitky boli na dennom poriadku. Museli sa priznať, že utiekli zo zajateckého tábora a dostali sa do brnenského väzenia. Tu si odsedeli 31 dní, ale pomáhali im českí vlastenci. Potom ich znovu odviezli do nemeckého tábora. Pretože sa pokúsili o útek, dávali im polovičný prídel potravín. Zachránili ich Francúzi, ktorí dostávali prostredníctvom Červeného kríža

balíčky so suchármí. V tábore sa Oščekov stretol aj so sovietskym generálom Karbiševom, ktorého Nemci v Mauthausene umučili. Bol tu aj generál Nidilin.

Po niekoľkých týždňoch sa Oščekovovi a Arbuzovovi podarilo z tábora utiecť, opäť sa dostali do Československa. Po čase sa však Oščekov, ktorý bol zranený, Arbuzovovi stratil. Oščekov sa dostal na stanicu a vliezol do vagóna s uhlím, na ktorom bolo napísané Na Lublin. Doviezol sa na poľské územie, kde sa ho ujali ochotní ľudia, ktorí mu ošetrili ranenú nohu. Na druhý deň sa vydal na cestu k štátnej hranici, do Československa. Bolo to v polovici júna 1943. Furmani Ján Karol a Juraj Marusin z obce Roztoky, okres Svidník, práve zväžali drevo, keď na okraji lesa zbadali človeka. Dozvedeli sa, že je to ruský zajatec, ktorý utiekol z nemeckého koncentračného tábora. Bol ranený do nohy, nemohol chodiť, sotva urobil niekoľko krokov. Karol spolu s Marusinom sa mu rozhodli pomôcť. Posadili ho na Karolovho koňa a pomaly sa blížili k obci Roztoky. Keď prišli na Čiernu mláku blízko obce, zastihla ich hliadka finančnej stráže. Podarilo sa im však previezť raneného bez toho, aby si ho hliadka všimla. Furmani sa šťastne dostali až do obce. Ruského zajatca ukryli v stodole na sene v dome Jána Karola. Na druhý deň ho šli pozrieť Marusin so synom Jozefom, ktorý vedel po rusky a tak sa s ním mohol aj porozprávať.

Ruský zajatec v rozhovore naznačil, že sa všetci mladí ľudia musia zapojiť do veľkého zápasu proti okupantom — nemeckým fašistom.

Každodenné návštevy raneného zajatca boli dohodnuté pod heslom „Svoj“. Vstup k nemu mali len určení ľudia, ktorým dôverovali, predovšetkým komunisti. Za ukrývanie sovietskych zajatcov bol totiž za klérofašistickej slovenskej vlády trest smrti.

Prichádzali za ním mnohí mladí chlapci a tým sa zajatec predstavil ako Štopa. Spriatelil sa s ním hlavne Jozef Marusin, ten mu recitoval básne Puškina, Lermontova. I keď nesprávnym prízvukom, Štopa bol šťastný, že je medzi „svojimi“, aj keď ďaleko od svojej vlasti.

Juraj Milas a Jozef Marusin mladší nadviazali o niekoľko dní spojenie s bývalým ruským emigrantom Gregorom v obci Jurkova Voľa a na naliehanie „Štopu“ sa spojili aj s pravoslávnyim farárom Savom v Ladomírovej. Ten sa postaral o prevoz raneného do nemocnice, pretože rana sa mu nehojila. Komunisti v Bardejove mu zabezpečili potrebnú lekársku pomoc — ošetril ho MUDr. Čajka. Komunisti mu zaobstarali aj doklady na meno Viktor Pučkov. V Bardejove, v dome MUDr. Čajku, sa liečil celý mesiac. Pomáhali mu ilegálni pracovníci-komunisti — Vojtech Plachta, sa postaral o jeho prevoz do Becherova, kde sa doliečil. O tri týždne dohodol dr. Daxner z Vranova stretnutie s náčelníkom štábu čapajevovcov Ludovítom Kukorellim. Spolu odišli do Matiašky (bývalý okres Giraltovce), kde sa zoznámil s ilegálnymi pracovníkmi Humenského okresu. Tí agitovali dobrovoľníkov do partizánskeho hnutia v Stropkovskom, Svidníckom i Bardejovskom okrese. Už spolu navštívili obce Kurimku, Jurkovu Voľu a ďalšie; v Nižnom Orlíku sa u riaditeľa školy Mydlíka stretli všetci vedúci ilegálni pracovníci spomenutých okresov. Bolo to 10. júna 1943 a porady sa zúčastnil Szabó z Humenného, dr. Daxner z Vranova, náčelník žandárskej stanice Borovský z Hanušoviec a Jozef Mihalík z Nižného Orlíka. Na porade sa dohodli na základných úlohách rozvinutia partizánskeho hnutia na východnom Slovensku. V zámutovských lesoch sa vytvorila partizánska skupina v počte 30 mužov, ktorým velil Viktor Pučkov-Oščekov. Základne mali na Javorkovej chate v Slanských vrchoch pri Rudlove, neďaleko Vranova

nad Topľou. Ich spojky boli komunisti Pavlík zo Zámutova a Chomičko z Rudlova. V jarných mesiacoch musela partizánska skupina z Javorkovej chaty odísť. Klérofašistický režim mal totiž rozsiahly a dobre organizovaný aparát — ÚŠB (Ústredná štátna bezpečnosť), žandárstvo, vojenské spravodajské orgány — a tak 15. mája 1944 bola skupina pri Rudlove prepadnutá a niektorých jej príslušníkov zajali fašisti.

Partizánsky oddiel *Pučkov* najviac postihlo aj zatýkanie ilegálnych pracovníkov. Jeho veliteľ Oščekov, zástupca Osnovin a ďalší štyria príslušníci boli zaistení, ostatní, 15 mužov, sa rozdelili: jedna časť sa pripojila k partizánskej skupine *Čapajev*, druhá časť sa ukrývala v zámutovských lesoch a v letných mesiacoch sa presunula do priestoru Lupkovského priesmyku na územie Poľska, kde sa neskôr spojila s jednotkami Sovietskej armády. V Pučkovovej partizánskej skupine bol aj Michal Kudzej, slovenský vojak, ktorý ušiel z trebišovských kasární a partizánom dopravil zbrane, strelivo a muníciu. Celú partizánsku skupinu prezradil gardista Miloš Bartek. Oščekova väznili v Ilave, kde stretol ďalších politických väzňov. To už bol február 1945. Z Ilavy ho priviezli do väznice v Bratislave a odtiaľ do koncentračného tábora v Mauthausene. Zachránil sa a dočkal sa oslobodenia. Potom sa hneď hlásil na veliteľstve Sovietskej armády. Zadelili ho do vojenskej rozviedky.

Dnes žije na Urale v meste Perm.

II. část

Veliteľ pluku spod Dukly

Už od rána si zástupca náčelníka vojenského inštitútu Ministerstva obrany generálmajor Dmitrij Ivanovič Zagrebin lámal hlavu. Čo to bude za oslavu Dňa víťazstva bez slávnostného prejavu. A ešte k tomu je to oslava jubilejná! Ale náčelník inštitútu, hrdina ZSSR generálplukovník A. M. Andrejev, sa iba záhadne usmieval a dal rozkaz na slávnostný nástup. Vyše 700 vojakov stálo v pozore, hudba už zahrála hymnu a veliaci dôstojníci sa nijako nemá k tomu, aby zavelil pohov. Vtom zaznievajú fanfáry slávnostného pochodu a uličkou uprostred prichádzajú vlajkonoši s bojovou zástavou. Áno, je to bojová zástava. Ale či? Zástava inštitútu je na svojom mieste . . . Ale veď . . . to je . . . Zagrebinovi stiahlo hrdlo. Bez slova bozkáva lem zástavy.

„Súdruhovia! To je bojová zástava 1198. streleckého pluku, vyznamenaného Radom červenej zástavy a ďalšími vyznamenaniami, ktorému počas Veľkej vlasteneckej vojny velil podplukovník Dmitrij Ivanovič Zagrebin. Nech vám porozpráva o hrdinskej ceste svojej zástavy a jej pluku.”

Dmitrij Ivanovič spomína, ako dlho nemohol od dojatia reagovať na slová svojho náčelníka. Dve hodiny potom rozprával vojnové príbehy a poslucháči s napätím počúvali a prerušovali jeho rozprávanie potleskom. Je posledným zo žijúcich veliteľov vyšších vojenských jednotiek, ktoré bojovali na Dukle.

Podarilo sa mi stretnúť s ním a oživiť spomienky na spoločné boje vedno s príslušníkmi 1. čs. armádneho zboru, ktorému bola podriadená aj sovietska 359. jarcevska divízia vyznamenaná radmi Lenina a Červenej zástavy. V jej zostave bojoval aj strelecký pluk, ktorému velil J. D. Zagrebin. Začiatkom septembra 1944 dostala divízia rozkaz presunúť sa zrýchleným pochodom z Rzeszowa, kde sa po ťažkých bojoch v Poľsku dopĺňala, do priestoru Krosna, prelomiť tu nepriateľskú obranu a zaútočiť smerom na Dukelský priesmyk.

„Vedeli sme,” hovorí Dmitrij Ivanovič, „že na Slovensku sa začalo Slovenské národné povstanie a naša KSSZ, vláda i vojenské velenie sa rozhodli vyhovieť žiadosti moskovského vedenia KSC a pripravili urýchlene Východokarpatskú a v jej rámci Karpatsko-dukelskú operáciu. V nej, ako je známe, najvýznamnejšia úloha, prebiť sa Dukelským priesmykom cez fašistickú obranu, pripadla 38. armáde 1. ukrajinského frontu, ktorej velil generálplukovník K. S. Moskalenko. Vedeli sme tiež, že po odzbrojení dvoch východoslovenských divízií sa mohli fašistické vojská v pre nich výhodnom teréne oprieť o hlboko členenú, vopred pripravenú obranu. Ich delostrelectvo, guľometníci i mínometníci boli zastriešaní na každú terénnu vyvýšeninu, na každý strom, na každý kameň. Vyše troch týždňov sa vojská hrdinu ZSSR K. S. Moskalenka a 1. čs. ar-

mádneho zboru prebýjali s nesmiernymi obeťami meter za metrom na československé územie. Sovietska armáda stratila vo Východoslovenskej operácii do 80000 ľudí, boli padlí, ranení a nezvestní, a váš zbor stratil 6500 príslušníkov.”

Áno, bolo to draho vykúpené víťazstvo. Každá piad zeme bola na Dukle skropená krvou našich a sovietskych vojakov. Tu práve vzniklo známe gottwaldovské heslo — So Sovietskym zväzom na večné časy a nikdy inak!

Zagrebinov pluk dostal za úlohu postupovať ako predvoj divízie. Na predhorí Karpát ho dostihol podplukovník z operatívneho štábu 38. armády s rozkazom priamo z pochodu vstúpiť do boja. Situácia nebola ľahká. Dmitrij Ivanovič Zagrebin vedel, že nepriateľ, ktorý mal čas sa tu opevniť, bude na boj pripravený. Ale akými silami disponuje on, nevedel. Vlastné delostrelectvo i mínometry zostali kdesi vzadu, v druhom slede, bude teda musieť viesť boj bez ich podpory. Schyľovalo sa k večeru, bolo okolo štvrtej popoludní. Zakrátko príde noc a vtedy sa bojovať nedá. Zagrebin sa rozhodol vykonať prieskum bojom. Na to určený strelecký prápor sa stretol s prúdkou guľometnou a delostreleckou paľbou, na niektorých miestach sa podarilo vniknúť dolinami do nepriateľskej obrany, no na výšinách zostávali Nemci.

„A kedy ste prišli do kontaktu s našimi chlapcami?” spytujem sa.

„Prakticky od 10. septembra 1944, keď bol odvolaný generál Kratochvíl a veliteľom zboru sa stal súdruh Svoboda. Znova by som chcel zdôrazniť, že naše bojové priateľstvo a bratstvo prešlo tými najťažšími, najkrvavejšími skúškami. Päťdesiat dní nepretržite bojovali bok po boku v Karpatsko-dukelskej operácii. Za každý kilometer získaného územia sme platili veľkými obeťami a stratami. Môžem však povedať, že naši i vaši vojaci si čestne, nelutujúc vlastný život, splnili svoju povinnosť.”

V Karpatoch sa začali jesenné hmla a dažde. To ešte viac sťažilo situáciu. Do 6. októbra, kým vojská 359. divízie spolu s príslušníkmi 1. čs. armádneho zboru dobyli Dukelský priesmyk a potom Vyšný Komárnik vo Svidníckom okrese, prejavovali nesmierne hrdinstvo. V ten deň, pred šiestou hodinou ráno, pred posledným útokom na Dukelský priesmyk, bol Zagrebin spolu s veliteľom divízie generálom P. P. Kosolapovom pozvaný na veliteľské stanovište generála L. Svobodu, ktorému boli podriadení.

„Generál nás oboznámil so situáciou a vydal príslušné rozkazy. Iba zdôraznil, že sme povinní Dukelský priesmyk, ktorý rozhoduje o celej operácii, *vziať* za každú cenu. Nehovoril veľké slová. Prišiel za každým z nás a podal mu ruku. Nezakrýval dojatie. Buď dnes, alebo nikdy . . . Mimochodom, keď som bol pred desiatimi rokmi na Dukle, zistil som, že stanovište generála Svobodu bolo vtedy neďaleko od miesta, kde dnes stojí známy pamätník dukelským hrdinom. Oslovovali sme ho „tovarišč“, súdruh generál, nie pán. A bolo, ako povedal. Každý si uvedomoval zodpovednosť za úspech operácie a bil sa, ako sa hovorí, do poslednej kvapky krvi. S brigádou generála Vedrala-Sázavského z vášho zboru som bojoval doslova plece pri pleci. Bila sa po pravej strane môjho pluku. O ňom budem ešte hovoriť, žiaľ, v súvislosti s jeho nešťastnou smrťou . . .”

Dmitrij Ivanovič začal hovoriť o niektorých hrdinoch spod Dukly. V úporných bojoch muža proti mužovi fašisti ťažko zranili veliteľa roty F. A. Andrejenka, no on neopustil bojisko, ale povzbudzoval svojich a strieľal do fašistov. Keď to jeho vojaci videli, znásobili svoje úsilie tak, že prinútili presilu nemeckých vojakov ustúpiť.

„Veliteľ mínometnej čaty”, spomína súdruh Zagrebin ďalej, „podporučík D. P.

Zemlianskij, sa vyznamenal napríklad v bojoch o horu Javira. V osobných bojoch muža proti mužovi, a tých tu v Karpatoch bolo najviac, bolo treba prejavíť smelosť, osobnú odvahu a hrdinstvo. Nie div, že v zápale boja sa vojak často dostal i tam, kam nechcel. Tak aj Zemlianskij. Postupoval vpred, až sa dostal do tyla nepriateľa, a napokon, pri návrate k svojim až do stredu jeho zoskupenia. Tu sa ukryl do skalnej rozsadliny. Keď nemecká jednotka začala v panike utekať, vyskočil z úkrytu a ukoristeným nemeckým guľometom likvidoval bežiacich nepriateľov.”

„Keď sovietske a československé vojská dobyli prvú obrannú líniu,” spomína ďalej, „usilovali sa zachytiť na druhej. V nej mala strategický význam hora Javira. Preto tu posilnili svoju obranu špeciálnymi jednotkami horských strelcov. Útok na Javiru si preto neodkladne vyžadoval delostreleckú prípravu, čo sa z okolitých údolí nijako nedalo zabezpečiť. Najmä nie priama strelba, tobôž, keď pluk nemal ani polovičný stav. Aj napriek tomu jeho veliteľ, major Judenko, večer pred útokom rozhodol, že delá pluku treba preniesť na protifaľnú výšinu. Iniciatívy sa chopil pomocník veliteľa pre tylové otázky kapitán Baskov. *Zobral* z tyla pluku všetkých vojakov, kuchárov, zbrojmajstrov, vozatajov a v priebehu noci na rukách vyniesli kanóny pluku na výšinu a vybudovali palposty . . .”

Zagrebin hovoril aj o našich vojakoch. Automatčík D. Hegedüs bol začiatkom roku 1944 ranený do tváre a prišiel o oko. Doslova si „vyprosil” od veliteľov, aby ho po uzdravení pustili na front. Dostal povolenie na službu v tyli. Odvážny vojak sa však objavil vo svojej „rodnej” čate. Na piaty deň bojov bol znova ranený, znova sa po vyliečení vrátil k svojej rote a dokonca sa z neho stal prieskumník.

„Nemôžem nespomenúť medzi hrdinami na Dukle hrdinu Sovietskeho zväzu Antónina Sochora. Jeden z najchrabrejších dôstojníkov, ktorý sa preslávil ako veliteľ čaty automatčíkov v bojoch o Sokolovo i pri oslobodzovaní Kyjeva. S nemenšou odvahou sa bil ako veliteľ práporu na Dukle. Pri útoku na jednu z bezmenných výšín vybuchol neďaleko neho granát a chirurgovia z jeho tela vytiahli desiatky drobných črepín. O niekoľko dní bol však znova v prvej línii . . . Na počesť tohto legendárneho veliteľa pomenovali v našich mestách ulice jeho menom. Jedna je aj v Charkove.

Po prvých metroch na rodnej zemi, po dobytí priesmyku, zhorel po priamom zásahu v tanku Rudolf Jasiok, ktorý so svojou osádkou podporoval útok nášho pluku. Už na československom území padol aj komunista Vendelín Opatrný. Interbrigadista, ktorý do československej vojenskej jednotky v ZSSR prišiel ešte roku 1942. Bol členom výboru straníckej organizácie práporu. Ako veliteľ guľometnej jednotky prešiel bojovú cestu od Sokolova až po československé hranice a nepriateľská guľka ho zasiahla iba pár metrov za nimi. Spomínal som už generála Vedrala-Sázavského, veliteľa prvej brigády 1. čs. armádneho zboru. Spoločne sme sa radovali z nášho víťazstva a pozorovali, ako priesmykom na Dukle prechádzajú naše jednotky a nákladné autá. Vtedy chcel so svojím autom prejsť na československú stranu hranice aj generál Vedral-Sázavský. Práve keď ňou prechádzal, ozval sa výbuch. Fašisti tu položili štyri časované míny. Tak zahynul náš dobrý priateľ a bojový druh.”

S oduševnením spomína štíhly sivovlasý generál na ťažké týždne spoločných bojov. Len o sebe toho nechce akosi veľa povedať. A bol dvakrát ranený. Raz ľahšie, pri obrane Moskvy, druhý raz pri útoku na Javiru. Črepina ho zasiahla do nohy pod koleno.

„Tu je,” povie a vyťahuje zo stola škatuľku. V nej je kus ocele, vážiaci možno čosi viac ako päť dekagramov. Na dne škatuľky som však uvidel ešte maličký kúsok črepiny.

„Ten ma mohol stáť nohu.”

„Ako to?” pýtam sa.

„V nemocnici mi vybrali túto veľkú črepinu, ale noha nie a nie sa zahojiť. Už sa ma chytala gangréna, keď prišiel šéfchirurg, vrah — amputovať. Odmietol som. V poľných podmienkach röntgen nemali. Rozmýšľal som, čo spraviť. Raz v noci prišli do nemocnice noví mladí lekári. Uhovoril som ich a nad ránom mi z nohy vytiahli ešte tento druhý kúsok železa. Kto mohol vedieť, že sa mi črepina v nohe rozlomila?”

Dmitrij Sergejevič Zagrebin je už na dôchodku, ale ešte stále pracuje. Žije so svojou manželkou a dvoma vnučkami v Moskve. Manželka je jeho bojovým druhom. Úskalia bojov prežívali spolu. Ona na štábe divízie, kde sa on stal neskôr zástupcom veliteľa. Dcéra s manželom pracujú v Leningrade a vnučky žijú u starkých, aby im nebolo smutno.

„Tak si tu žijeme, spokojne, ticho a možno povedať, že šťastne,” hovorí generál Zagrebin. No vzápätí mierne zvýšeným hlasom dodáva; „A práve to je tŕňom v oku našich neprajníkov. V bratskej družbe budujeme svoje krajiny a pri výstavbe socializmu dosahujeme úspechy. To zrejme prekáža reaganovskej administratíve, ktorá proti nám a našim spojencom začala križiacke ťaženie. Rôznymi spôsobmi chcú nad nami dosiahnuť prevahu, najmä vojenskú. Uverte starému vojakovi, to sa im nepodarí. Už neraz im to otvorene povedali naši predstavitelia. Niektorí politici zo Západu chcú dokonca revidovať výsledky druhej svetovej vojny. Namiesto toho, aby sa z nich poučili. Sovietsky zväz sa nedal a ani nedá vychýliť zo svojej leninskej cesty, vedúcej ku komunizmu. A má dosť síl ubrániť seba i svojich priateľov pred akýmikoľvek úkladmi imperializmu.”

Sovietsky generál spomína

Na stenách obývacej izby sú obrazy Mitridat a Karpaty a maketa pamätnej tabule z obce Hlušovice pri Olomouci. Akoby tri relikvie, tri symboly denne obnovujúce v pamäti veliteľa minulé deje a udalosti, tváre a osudy ľudí.

Mitridat je hora v Kerči. V decembri 1943, keď ju dobýjala 318. novorossijská horská strelecká divízia, jej silueta bola iná, ešte bez vysokého obelisku, divízia sa jej zmocnila po svojej štyridsaťdňovej hrdinskej-epopeji na eľtigenskom nástupišti blokovanom okupantmi z pevniny, mora a zo vzduchu. Vtedy to bola iba dôležitá strategická výšina s kľúčmi k oslobodeniu mesta, Kerčského polostrova a potom Krymu. Dnes je to „posvätná hora“ a taká je aj na obraze — majestátna vo farbe zaschnutej krvi, s rovnako sfarbeným pamätníkom nesmrteľných hrdinov padlých smrťou chrabrých za oslobodenie Krymu. „Na jeho mramorovej doske je mnoho mien mojich bojových druhov, s ktorými som bojoval v Novorossijsku, na Malej zemi, na Tamanskom polostrove,“ spomína hrdina Sovietskeho zväzu generálmajor Vasilij Gladkov, veliteľ 318. novorossijskej horskej streleckej divízie.

Olejomalba Karpaty oživuje generálovi spomienky na boje na východnom Slovensku a jeho československý návštevník prišiel za ním do bytu na Prospekte mieru v Moskve kvôli nim.

Pamät 81-ročného hostiteľa je obdivuhodná, za Veľkej vlasteneckej vojny si robil zápisky, zrejme príbehy z tých čias vyzrával tisíckrát, je autorom spomienkových kníh o tom období, napísaných živo a s rozprávačským šarmom — vedie literárny krúžok vojnových veteránov v Ústrednom dome Sovietskej armády. Tento syn chudobného donského kozáka, v štrnástich rokoch pomocný robotník na železnici, prežil ako dobrovoľník celú občiansku vojnu na južnom fronte na koni — v bojoch proti Krasnovovi, Denikinovi, Vrangeľovi a Machnovým bandám.

Mimochodom, bez jazdeckého koňa sa tento kavalerista neobišiel ani ako generál za Veľkej vlasteneckej vojny. „No u mňa sa dobré kone neudržali. Šesť ich podo mnou padlo v občianskej vojne. Keď sme postupovali na Stakčín, zahynula mi svetlohnedá krásavica Smelá. Prednou nohou stúpila na nemeckú mínu. Tohto koňa som dostal od našich prieskumníkov v boji pri Sevastopole a zvykol som si na neho. Potom som mal tmavohnedého dončáka Bujného. Zranila ho črepina delostreleckého granátu v Dargovskom priesmyku.“

Karpaty na stene u generálmajora Gladkova sú v jarnej zeleni, v slnku, vojnu pripomínajú len protitankové zátarasy a protitankové delá, za nimi sú strmé políčka s radost-

nými jarinami. 318. novorossijská horská strelecká divízia bojovala v Karpatoch v jeseni. Málo bolo snečných dní, zato mnoho hmly a dažďov. Nasadili ju do bojov o prielom na Medzilaborce. Tam padol okrem iných zástupca veliteľa divízie, takmer na mieste, kde ho ranilo do nohy, keď tu pred tridsiatimi rokmi bojoval v Brusilovovej armáde. Odtiaľ sa divízia presunula na smer Stakčín — Snina.

Keď tu zaujala obranu, hlavné sily držala na svojom pravom krídle v obvode Stakčína. Jej jednotky neustále viedli miestne boje a zlepšovali východiskové postavenie pre útok.

Terén v pásme obrany sa prudko znižoval k Stakčínu a pokrývali ho vysoké duby a buky. Bolo chladno, padal drobný dážď so snehom, po nociach mrzlo. Ciest pre dovoz streliva a potravín do prednej línie nebolo. Veľa práce mali ženisti. Museli raziť priečhody na prepravu nákladov na koňoch a muloch. Aby vojaci neblúdili, pripievňovali k stromom smerníky. Kvôli nočnej orientácii zamaľovali pod smerníkmi stromy bielou farbou alebo ich omotávali obväzmi.

Vasilij Gladkov zvlášť vyzdvihuje pomoc mulov, týchto-húževnatých pomocníkov horských strelcov, ktoré s ťažkými nákladmi vystupovali na vysoké a strmé hory v daždi, snehu a hmle. Okrem toho muly si dobre zapamätali krajinu. Keď mul raz prešiel nejakým miestom, nikdy si ho nepomýlil. To bolo v Karpatoch dôležité. Dopravovať jedlo do prvej línie museli v noci a spoliehali sa hlavne na muly.

Generál spomenul takmer anekdotickú príhodu.

Jednej noci mu zavolať náčelník prieskumu:

— Súdruh generál, máme zajatca.

— Kto ho priviedol?

— Kuchár.

— A kde je?

— U mňa.

— Dovedte zajatca aj kuchára.

Do Gladkovovej zemľanky vošli náčelník prieskumu s tlmočníkom a zavalitý kuchár arménskej národnosti. Za nimi priviedli nevysokého chudého Nemca.

Veliteľ divízie najprv vypočul kuchára. Kuchár hovoril pomaly a pokojne. Neskoru večer viezol práporu večeru. Bola tma, vokol hustý les. Hoci chodník poznal, predsa sa bál, že poblúdi. Pustil preto mula pred seba. Tu sa pred Arméncom ako spod zeme vynorili štyria Nemci a dvaja ho schmatli. Mul akoby pochopil, že sa dostal k nepriateľom. Zadnou nohou podkutou ostrou podkovou tak kopol Nemca, že ten zajačal a zvalil sa na zem. Fašista, ktorý držal uzdu, ju pustil a vrhol sa k svojmu kamarátovi. Mul ušiel a sám doviezol práporu večeru.

A tak zo štyroch Nemcov zostali na nohách traja, pričom dvaja niesli svojho druhá zrazeného mulom a tretí viedol kuchára. Kuchár mal obväz na oparenej ruke. Nemci mu chceli ruky zviazať, ale povedal, že je ranený a ruka ho veľmi bolí. Fašisti uverili.

Keď prešli určitú vzdialenosť, Nemci, ktorí niesli svojho bezvládneho kolegu, odbočili napravo. Zrejme na ošetrovňu. Tretí viedol kuchára ďalej, chodník stúpala do kopca. Kuchár kráčal vpredu a rozmýšľal, čo si počať.

A čo tak použiť mulovu metódu? Kuchár pustil Nemca bližšie k sebe a celou silou doň kopol. Nemec sa zvalil, kuchár sa naňho vrhol, vytrhol mu z rúk samopal a zamieril. Ohúrený fašista sa pozviechal a pokorne zdvihol ruky.

Vymenili si úlohy. Teraz išiel vpredu Nemeč a kuchár za ním s natiiahnutým samopalom. Nešťastie však bolo, že Armén nevedel, ktorým smerom ísť. Čoskoro však začul ruštinu. Oproti išli prieskumníci jeho divízie.

Potom generál vypočul Nemca, ktorý to všetko potvrdil a dodal: „Aký chytrý vojak, dokonca aj svojho koníka naučil zabíjať našich.“

Kuchára vyznamenali Radom Červenej hviezdy. A mula „vyznamenali“ vojaci. Z delovej nábojnice urobili veľkú medailu, na ktorú napísali Za chrabrosť a vynachádzavosť. Zavesili mu ju na šiju a mul ju nosil až do konca vojny.

Nad Stakčínom sa 318. novorossijská horská strelecká divízia zdržala asi tri týždne. V ďalších bojoch jej pomohli piati chlapi zo Sniny, ktorí prešli cez front. Vasilij Gladkov o tom píše vo svojej knihe. Jednej noci prišli k sovietskym vojakom Štefan Hudák a Juraj Haburaj. Povedali, že nasledujúcej noci prejdú na sovietsku stranu ešte ich kamaráti Jozef Špitálik, Juraj Halamka a Pavel Karľa: že dobre poznajú okolie, vedia, kde majú Nemci mínové polia, kde obranné zariadenia a kde delá, a že sa rozhodli pomôcť Sovietskej armáde. Skutočne, na druhú noc ich priatelia prišli. Všetci mali asi 17—18 rokov. Porozdeľovali ich k prieskumníkom, a oni vojakov niekoľko ráz previedli do hĺbky nemeckej obrany, divízia získala presnú predstavu o silách nepriateľa a rozmiestnení jeho palebných prostriedkov. Všetky tieto údaje využila k príprave na prelomenie nepriateľskej obrany.

Významnú úlohu zohrala porážka nemeckej posádky na Morskom oku, ku ktorému cestu ukázal prápor miestny horár, a prechod tohto práporu do nemeckého tyla pri Pustých Hámroch.

Na úsvite 24. novembra prešli všetky jednotky novorossijskej horskej streleckej divízie do útoku. Silne opevneného Stakčina sa zmocnili v noci, do nasledujúceho rána hnali ustupujúcich Nemcov k Snine a potom ďalej na Humenné.

„Hory zostali za nami,“ spomína Vasilij Gladkov. „Teraz nás čakali boje v podmienkach, od ktorých sme si už, pravdupovediac, začali odvykať. V horskom lesnatom teréne sa spravidla bojovalo o výšinu, priesmyky, cesty a úžlabiny. A na rovine bolo treba organizovať boj inak. Tu osobitný význam nadobudlo tesné spojenie so susedmi a súčinnosť všetkých druhov vojsk.“

A ešte jedna zvláštnosť: teraz sme viedli boje na území priateľského Československa. Stretnutie so Slováckmi v Snine na mňa urobilo veľmi dobrý dojem. Obyvatelia radostne vítali našich vojakov, veselo rozprávali, ako utekali Nemci a ako presne strieľalo sovietske delostrelectvo.

V Snine sme sa s náčelníkom politického oddelenia zastavili uprostred mesta. Chceli sme zájsť do nejakého domu, odpočinúť si, ale kdeže. Zrazu sa okolo nás zhromaždili obyvatelia a priamo na ulici bol z toho neplánovaný míting.“

A 26. novembra bola Gladkovova divízia v Humennom.

Generál mi ukázal diplom, ktorým mu Humenné udelilo čestné občianstvo a pokračoval: „Práve som poslal Humenčanom blahoprajný telegram k 35. výročiu oslobodenia.“

Vedeli sme, že nepriateľ sa pripravil v Humennom na úpornú obranu. Väčšia časť mesta, aj obytných domov, bola zamínovaná. Mnoho ľudí, zvlášť žien a detí, ušlo do okolitých lesov. Upovedomili sme o tom divíziu. A len vďaka rozhodným a smelým akciám našich vojakov sme dokázali takmer v päťach nepriateľa preniknúť do východnej časti mesta a nedovoliť mu zaujať vopred pripravené pozície a organizovať odpor. Tým sme

zachránili mesto pred zničením. Nepriateľ dokonca nestihol ani strhnúť zamínovaný most cez Laborec.

Naše vojská sa dostali do mesta, kde sa rozpúťali pouličné boje. O 16. hodine 26. novembra bolo Humenné oslobodené. Naše vojská ďalej prenasledovali hitlerovcov. Nariadil som ženistom, aby v meste odstránili míny.

A o polnoci radisti prijali radostnú správu: Z Moskvy prišiel rozkaz najvyššieho velenia, v ktorom sa vojskám Grečkovej 1. gardovej armády vyslovovalo poďakovanie za oslobodenie Humenného a Michaloviec. Tento rozkaz bol zvlášť príjemný pre nás. Ved Humenné oslobodila naša divízia, ktorá bola na východnom Slovensku začlenená do Grečkovej armády a slová vďaka patrili priamo nám.“

Potom sa strhli boje pri Štefanovciach, Lieskovci, Topoľovke, Kelči.

Cesty, najmä poľné, boli pre delostrelectvo neschodné. To sťažovalo postup. A napriek tomu sa jednotkám podarilo k večeru 28. novembra zachytiť na dvoch nevelkých nástupných priestoroch na západnom brehu Ondavy. Pri prechode vojsk cez Ondavu pomáhali obyvatelia Kelče, ktorí vyhotovili plte a dali k dispozícii svoje člny.

Začiatkom decembra divíziu premiestnili na ľavé krídlo 1. gardovej armády k Sečovciam. Spolu s ďalšími dvoma divíziami 128. a 242. mala zložiť Dargovský priesmyk a oslobodiť Košice.

Vasilij Gladkov s horkosťou spomína na ťažké boje v obvode Kravian, Bačkova a Dargova, v kraji hornatom a lesnatom. Jediná cesta prechádzala cez Dargovský priesmyk. Nepriateľ vybudoval na tejto výhodnej čiare silnú obranu a spoľahlivo prikryl košický smer. Všetky dominujúce body boli v jeho rukách. Súvislý, lesný masív a hory mu pomáhali nepozorovane sústreďovať rezervy na hociktorom mieste svojho obranného pásma. Počas bojov tu padlo mnoho veteránov divízie, ktorí s ňou tiahli až od Novorossijska. Tu museli zasahovať aj kaťuše.

O prechode cez Dargovský priesmyk generál povedal: „Ofenzíva sa začala 18. januára. Po zdolaní palebného odporu a mínových prekážok sme obranu Nemcov prelomili. Divízia začala energicky prenasledovať nepriateľa ustupujúceho smerom ku Košiciam. Celú noc naše jednotky zvädzali boje so zadnými vojm nepriateľa a nedovolili hitlerovcom upevniť sa na medzilahľých líniah. Celú tú noc vedno s vojakmi šiel náčelník politického oddelenia armády generálmajor Leonid Brežnev, ktorý prišiel k našej divízii. Povzbudzoval unavených vojakov dobrým slovom i príkladom.“

Ráno sa divízia priblížila k severovýchodnému predmestiu Košíc. A z juhu do mesta vstúpili 237. strelecká divízia, 5. gardová tanková brigáda a 108. gardový delostrelecký pluk 18. armády. Po krátkom boji nepriateľ z Košíc ustupoval na severovýchod.

Tu, v Košiciach, sa skončila východoslovenská epepeja 318. novorossijskej horskej streleckej divízie. Odtiaľ ju presunuli do Poľska. Na územie Československa znova prešla v záverečnej etape vojny — pomáhať oslobodzovať Ostravu a Olomouc. Toto obdobie už pripomína tretia „relikvia“ v obývacej izbe u Vasilija Gladkova — maketa pamätnej tabule z obce Hlušovice, ktorej je čestným občanom, s nápisom: *Tu bolo pozorovacie stanovište generála V. F. Gladkova 6.—8. mája 1945.*

Generál mi ukázal mnohé predmety, suveníry, ktoré mu pripomínajú našu vlasť. Po oslobodení ju navštívil dvakrát, posledný raz v roku 1970. Sú medzi nimi skupinové snímky, na ktorých je s našimi občanmi. Má niekoľko vysokých československých vyznamenaní, medzi nimi Rad Bieleho leva. Rozložil predo mňa obrazové publikácie

o Československu, aj zväzok listov, starých i čerstvých, od svojich priateľov a známych z miest, ktoré u nás oslobodzoval a ktoré nosí v myslí i v srdci.

„Dobrý je váš ľud, krásna je vaša krajina,“ neraz opakoval medzi rečou skúsený veliteľ.

ALEXANDER IVANOVIČ FEDORENKO

Z bojovej činnosti sovietskeho 201. mínometného pluku na Dukle

(Bojová činnosť 201. mínometného pluku 12. osobitnej mínometnej kyjevskej brigády — rezervy hlavného velenia 1. ukrajinského frontu vyznamenanej Radom Červenej zástavy, Kutuzovovým radom, radmi Bohdana Chmeľnického a Alexandra Nevského za obdobie od 21. 9. 1944 do 13. 11. 1944.)

21. septembra 1944 bol pluk po 200 km pochode podriadený veliteľovi delostrelectva 241. streleckej divízie. Táto divízia za podpory 201. mínometného pluku mala za úlohu 23. 9. 1944 prelomiť obranu nepriateľa v smere Kamienka a ďalej postupovať na Tyławu a Krajnú Porúbku.

22. 9. 1944 pluk zaujal obranné postavenie v lese 500 m na juh od kóty 530. Velitelia delostreleckých oddielov a batérií spolu s veliteľmi podporovaných jednotiek uskutočnili rekognoskáciu terénu.

Predná obranná línia nepriateľa bola na kótach a mala zákopy v určitých bodoch, ktoré boli kryté drôtenými prekážkami. Zamaskované prístupové cesty boli zamínované.

Podmienky bojov v horskom a zalesnenom teréne boli veľmi komplikované. Pri hľadaní cieľov sa vyžadovala veľká precíznosť, pretože vysoký les skrýval palebné postavenia nepriateľa. Bolo rozhodnuté vysunúť pri každej batérii pohyblivé pozorovateľne. Odhalené ciele boli ihneď registrované a po nich sa začínalo zastreľovanie.

Ráno 23. 9. 1944 prelomila 241. strelecká divízia obranu nepriateľa a usadila sa na severnom okraji Tyławy. Zmocniť sa Tyławy za pochodu sa nepodarilo, pretože nepriateľ tu mal vopred pripravené obranné pozície. Ďalší útok bol stanovený na 10. hodinu 24. 9. 1944. Urobili sa všetky opatrenia na dokonalý prieskum prednej línie nepriateľskej obrany.

Po silnej delostreleckej príprave vyrazila pechota do útoku. Väčšina palebných postavení bola zničená, stále však v smere Tyławy pokračovala v palbe batéria kanónov kalibru 105 mm. Zo začiatku sa jej pozíciu nepodarilo odhaliť, až rozvedčik desiatnik Sidorov hlásil, že vidí batériu.

Mohutnou paľbou 2. oddielu bola odhalená batéria zničená. Neskôr, keď naši vojaci prechádzali cez toto miesto, sami sa presvedčili o boji mínometníkov 2. oddielu.

Zvlášť silný odpor kládol nepriateľ v priestore Barwinku na kóte 438. Zajatci potvrdili existenciu silného zoskupenia v tomto priestore. Velenie tu ponechalo bojové zaistenie a hlavný úder nanieslo na krídlo zoskupenia smerom na Krajnú Porúbku.

Tento manéver sa uskutočnil v noci skrytým spôsobom a v ranných hodinách 30. septembra 1944 bol na obranné pozície nanesený silný úder. Prvého októbra 1944 o 11. hodine prekročila pechota čs.-poľskú štátnu hranicu a oslobodila prvú slovenskú obec Šarbov (pozri schému).

Správa o prechode hranice sa rýchlo rozšírila v celom pluku. Pozdravný telegram dostali dokonca od vojenskej rady frontu. V tomto telegrame vojenská rada frontu srdečne pozdravovala vojakov a dôstojníkov pluku, ktorí zabezpečili postup podporovanej jednotky na čs.-poľskú štátnu hranicu.

Počas postupu pechoty sa prestupovaním menili palebné postavenia. Napríklad pri odchode pechoty na severný okraj Medvedzieho bolo treba premiestniť palebné postavenia do priestoru kóty 542. Dopredu sa posunula 4. a 6. batéria. Najprv bol vyslaný prieskum 2. delostreleckého oddielu pod vedením náčelníka rozvedky oddielu poručíka Rafgata Bikmulloviča Tagirova, ktorý zistil, že nepriateľ pri presune zanechal na ceste nevelké skupiny automatčikov.

Päť vojakov ich v noci, v mimoriadne ťažkých podmienkach, zlikvidovalo. V boji bolo vyše 20 fašistov usmrtených a jeden padol do zajatia. Aj napriek veľkým ťažkostiam zaujali 4. a 6. batéria svoje palebné postavenia a za nimi sa ihneď presúvali ďalšie batérie. Tento spôsob sa osvedčil, pretože počas zmeny palebných postavení bol pluk vždy pripravený na akciu.

8. októbra 1944 o 12. hodine uskutočnil nepriateľ silný protiútok z priestoru Medvedzieho. Z našich pozorovateľní bolo dobre vidieť útočiace nepriateľské roje. Ale hneď ako Nemci dosiahli náš zastreľovací priestor, spustili sme silnú paľbu. V priebehu nasledujúcich troch dní nepriateľ nepretržite útočil, ale bez úspechu.

V tomto období sa začali silné dažde, cesta pre dopravu streliva prechádzala miestami cez rokliny, kde vody, ktorá stekala z hôr, bolo až po kolená. Autá so zásobami streliva bolo treba vyťahovať z bahna alebo strelivo vykladať z auta a prenášať ručne.

13. októbra 1944 bol doručený rozkaz o premiestnení pluku do priestoru Nižná Pisaná. Aj tu sme mali veľké ťažkosti. Do priestoru Vyšná Pisaná totiž viedla úzka cestička so strmým stúpaním, a ako vraveli miestni obyvatelia, ťažko sa tam dostať aj s koňom. Rozhodli sme sa ju preto rozšíriť. Vojaci sa dali do práce a nehľadiac na silnú delostreleckú paľbu bola o piatej hodine cesta hotová. 5. batéria nadporučíka Milmejstera a 2. batéria poručíka Grigorieva šli po nej ako prvé.

13. októbra 1944 o 7.00 hodine batéria zaujala palebné postavenia v priestore 200 m na smer od označenia kóty 542 podľa mapy. V ten deň nepriateľ niekoľkokrát útočil, ale jeho útok sme vždy odrazili. V boji sa vyznamenali náčelník štábu 1. oddielu poručík Černyšov a veliteľ 5. batérie nadporučík Milmejster.

14. októbra 1944 o 8.00 hodine pluk v plnom zložení zaujal bojové postavenie v priestore 200 m na sever od trigonometra 441. V nasledujúce dni nepriateľ znovu začal protiútok. Pre vojakov to bola veľká skúška, keď v strmých vrchoch dopravovali míny na vlastných chrbtoch.

1. novembra 1944 bol pluk preradený do zostavy 287. streleckej divízie. Pretože 2. oddiel mohol pokračovať v bojovej činnosti z pôvodných palebných postavení, bolo rozhodnuté premiestniť 1. oddiel o 6.00 hodine k pluku, ktorý mal byť pripravený na začiatok paľby. Ťažkosti sa vyskytli pri zmene pozorovateľní. Veliteľ pluku určil na menu iba dve hodiny a situáciu skomplikovalo aj to, že na kótu 433 nebola žiadna ces-

ta. Bolo treba ísť podľa azimutu cez vysokú horu, 500 m od nepriateľa, s rizikom prejsť cez mínové pole. Aj napriek tomu boli pozorovateľne zriadené včas. Veľkú iniciatívu počas toho prejavil veliteľ 1. batérie nadporučík Gajnula Chamidovič Gabajdulin a veliteľ čaty riadenia Boris Semjonovič Volov.

13. novembra 1944 prišiel rozkaz o priemiestnení pluku do priestoru Vyšný Komárnik. Po silných dažďoch boli cesty nezjazdne — ťažko bolo prekonať najmä úsek cesty na kótu 542, strelivo niesli vojaci opäť sami. Aj napriek tomu pluk včas zaujal palebné postavenia.

Počas troch dní pred útokom sa robil usilovný prieskum cieľov a zdokonaľovali sa palebné postavenia.

18. novembra 1944 sa po mohutnej delostreleckej príprave pechota zmocnila Krajnej Bystrej a vyšla na bezmennú výšinu, 500 m na západ od Nižného Komárnika.

V bojovej činnosti zlikvidoval 201. mínometný pluk takmer 700 nepriateľských vojakov a dôstojníkov, 9 kanónov, 8 áut, 16 guľometov a 12 mínometov.

Náčelník štábu 201. mínometného pluku major S. A. Ivenčev

Za správnosť:

Bývalý vedúci spisovne štábu 201. mínometného pluku v rokoch 1945—1946 A. I. Fedorenko, dnes predseda Rady veteránov 12. mínometnej brigády rezervy hlavného velenia 1. ukrajinského frontu.

(Preložil Igor Slepcev.)

POZNÁMKA

V tejto bojovej správe sa spomína množstvo mien príslušníkov 201. mínometného pluku 12. mínometnej brigády.

Rada veteránov 12. mínometnej brigády, ktorá pracuje pri Kyjevskej mestskej odbočke Sovietskeho výboru veteránov vojny, niektorých z nich vyhľadala.

Ich adresy sú:

Rafgat Bikmullovič Tagirov — 420 021 m. Kazaň — 21, ul. Tatarstan 54, kv. 63.

Boris Semjonovič Volov — 109 028. Moskva Ž — 28, per. Maxima Gorkého 3/1, kv. 5.

Piotr Jakovlevič Milmejster — 294 000, Užhorod, Zakarpatskaja oblasť, prosp. 40. výročia Októbra 45, kv. 51.

Boris Ivanovič Černyšov — 344 058, Rostov na Done — 58, ul. Tružennikov 36 A, kv. 12.

Alexander Ivanovič Fedorenko — 252 127, Kyjev — 127, prosp. 40. Výročia Októbra 122, kv. 124.

III. část

V jednotnom internacionálnom zväzku

V období druhej svetovej vojny bolo veľa spoločných bojových vystúpení sovietskych, československých, poľských i vlastencov mnohých iných národností, ktorí v boji proti fašizmu vytvorili ne jeden internacionálny zväzok.

Aj v slovensko-poľskom pohraničí Beskydských hôr vznikol takýto zväzok, operoval tu pod menom *Čapajev*. Bol teda pomenovaný rovnako ako zväzok operujúci na východnom Slovensku, ktorého základná skupina vznikla v roku 1943 nad obcou Matiaška v bývalom okrese Giraltovce.

Mohutné partizánske hnutie na Ukrajine a v Bielorusku malo veľký vplyv aj na vzrast ilegálneho boja v susedných pohraničných oblastiach na území Poľska a Československa. Boj proti spoločnému nepriateľovi spájal ľudí rôznych národností i politického presvedčenia. Vzrastajúci partizánsky spôsob boja značne sťažoval situáciu v tyle nepriateľa a umožňoval rýchlejší postup osloboditeľským sovietskym vojskám.

Organizovaný boj proti hitlerovským okupantom v poľských pohraničných oblastiach susediacich so Slovenskom začala ilegálna organizácia, ktorú zo začiatku tvorili Poliaci a Lemkovia — Rusíni¹ a ktorá sa nazývala Podkarpatskí vlastenci. Úlohou tejto protifašistickej organizácie bolo pripraviť sa na ďalší organizovaný boj proti okupantom.

V marci roku 1942 bola v meste Gorlice stranícka porada Podkarpatského okruhu č. 1, na ktorej sa zišli členovia ústredného výboru Poľskej zjednotenej robotníckej strany na čele s Vladislavom Gomulkom a prijali opatrenia na boj proti nemeckým fašistom.²

Čoskoro vznikla prvá bojová skupina pozostávajúca z 12 mužov pod velením Vodzyka. Táto skupina mala za úlohu získavať zbrane, v nočných hodinách zisťovať, kde sa nachádzajú fašisti a ich prisluhovači a vo vhodnom čase ich likvidovať. Členovia skupiny robili medzi ľuďmi propagandu o skorej porážke hitlerovského fašizmu a oslobodení slovanských národov. Skupina mala za úlohu namiesto likvidovať agentov gestapa, ničiť telefónne spojenia so štábnymi okupačnými vojsk, likvidovať písomnosti, v ktorých boli príkazy na odovzdávanie potravín pre hitlerovskú armádu. Mali sa získavať písacie stroje na rozmnožovanie letákov. Tieto akcie sa uskutočňovali vo veľmi ťažkých podmienkach, lebo členom bojovej skupiny chýbali zbrane a potrebná munícia. No aj

¹ Ukrajinské etnikum, žijúce na juhu Poľska v bývalých okresoch Nowy Sącz, Gorlice, Jasło, Krosno a Sanok — pozn. aut.

² Karpatskoruský kalendár, 1960, str. 74.

napriek týmto ťažkostiam robili všetko, čo bolo v ich silách. Dokonca 1. mája 1942 viseli v podkarpatských lemkovských dedinách na niektorých domoch červené zástavy.

Takto sa postupne začala organizovať v obci Myscowa severozápadne od poľského mesta Dukla prvá poľská partizánska skupina. Zo začiatku v nej bolo veľmi málo ľudí, neskôr sa rozrástla. Vznikla na jar roku 1944 a jej organizátormi boli bývalí vojaci a pracovníci ilegálneho podzemného hnutia odporu.

Veľkú organizačnú prácu pri formovaní tejto partizánskej jednotky zohrali miestni ilegálni pracovníci — Vodzyk, Zaviskyj, Javiľak, Labyk, Beskydniak, Maľcev a ďalší. V ďalšej organizátorskej práci im významne pomohli sovietski vojnoví zajatci, ktorí ušli z nemeckých koncentračných táborov — Boris Dranišnikov, Ivan Silčenkov, Alexander Burdov a mnohí ďalší.

Veľkou pomocou a prínosom pri vzniku a ďalšej existencii partizánskej jednotky boli užitočné kontakty jej organizátorov so slovenskými veliteľmi a vojakmi, ktorí sa v máji 1944 nachádzali v priestore poľskej dediny Tyława, neďaleko mesta Dukla. Sem ich poslala klérofašistická Tisova vláda, aby vybudovali obranný systém. Niektorí slovenskí vojaci začali hneď zo začiatku prejavovať nespokojnosť a odopierali poslušnosť takejto politike fašistickej vlády. Čoraz častejšie sa prejavovali prípady dezercie vojakov od svojich jednotiek. Medzi prvými, ktorí zbehli k poľským partizánom na začiatku júla 1944, boli slovenskí vojaci — Ďuriš, Puterka, Čura, Dupkala, Šepitka, Marusin, Luptak a Hurajčík. Na partizánsku základňu ich priviedol Peter Milas z Roztók (Svidnícky okres). Medzi slovenskými vojakmi a poľským civilným obyvateľstvom bola od začiatku dôvera, zblíženie a vzájomná pomoc. Toto všetko zapôsobilo aj na ďalších slovenských vojakov. Zvlášť sa to prejavilo v čase, keď sa v okolitých lesoch začali vytvárať rôzne partizánske jednotky. V priestoroch, kde sa nachádzali slovenskí vojaci, sa začali objavovať letáky, ktoré rozmnožovali partizáni a ktoré vyzývali vojakov k odopretiu poslušnosti Tisovej vláde a k vzbure proti nemeckým okupantom. Obsah jedného z letákov napísaný po rusky ale latinkou, bol takýto:

Slovenski oficery i soldaty!

Vy sami znajete, što Krasna armija idet vperiod i vperiod na zapad. Ne segodnja, zavtra Vaša zemlja budet osvobodžena od nemeckich zverej. My, sovietski partizani, prizivame Vas k jedinomu bratskomu sojuzu, biť nemecko-fašistických zachvatčikov!!! Uže tisjači Vašich bratej nachoditsja v riadach sovietskich partizan. Oni doblesno borjutsja za svoju Rodinu, vykačivaja nemeckých fašistov. Poetomu vy dolžny vsi jak odin stať na zaščitu svojej Rodiny!!!

Bite nemeckych katov, gonite ich zo svojej zemli!!!

Perechodte k sovietskim partizanom!!!

Pobieda budet s nami!

*Otriad sovietskich partizan.
Smirny.³*

S postupom Červenej armády ku Karpatom nadväzovali slovenskí vojaci stále častejšie kontakty s partizánskou základňou v Myscovej. Tieto vzájomné spojenia medzi

³ Archív Dukelského múzea Svidník, príř. č. 6/70.

organizátormi poľského hnutia v Myscovej, Rymanowe a Dukle mali vytvoriť užší kontakt a spoluprácu so slovenskými vojakmi v organizovanom boji proti nemeckým okupantom. Veľa slovenských vojakov a dôstojníkov pomáhalo poľským partizánom v začiatkoch organizovania partizánskeho hnutia — poskytovali im informácie o pohybe a sile nepriateľa. V poľských obciach organizovali špionážnu sieť a do tejto práce zapájali najlepších vlastencov z radov bývalých vojakov a civilného obyvateľstva. Táto spolupráca medzi poľským hnutím odporu, slovenskými vojakmi a sovietskymi partizánmi priniesla čoskoro svoje výsledky. Úzke kontakty nadväzovali partizáni z poľskej strany aj so slovenskými vojakmi v dedine Vilagy (teraz Svetlice) v okrese Humenné. Tu sa s náčelníkom slovenského prieskumu 4. horského pluku kapitánom Vajdom stretol veliteľ zväzku Čapajev Savelij Lesnikovskij. Dohodli sa, že jeho partizánom dá Vajda k dispozícii mapy, na ktorých bolo zakreslené rozmiestnenie nemeckých útvarov na Slovensku. Slovenskí vojaci umožňovali na tomto úseku čapajevovcom prechádzať z poľskej strany na slovenskú a poskytovali im potrebné informácie. Občania pohraničných obcí severovýchodného Slovenska vítali čapajevovcov ako rodných bratov. Fašisti, ktorí videli sympatie občanov s partizánmi a nedôveru k slovenským vojakom, vyslali do dediny Svetlice mimoriadny pluk na potrestanie a likvidáciu partizánov v tejto oblasti. Pri bojovom stretnutí bolo 19 fašistov zabitých a 25 ranených. Partizáni ustúpili do lesov a vrátili sa na základňu.⁴

Počas prvých organizačných a bojových akcií v poľských pohraničných oblastiach, ktoré organizovali ilegálni pracovníci poľského hnutia odporu, mala aktívnu úlohu aj robotnícka organizácia *Zväz poľských vlastencov a Podkarpatia* v obci Myscowa. Vďaka spoločnému úsiliu vznikli ďalšie partizánske oddiely zo sovietskych zajatcov-utečencov z koncentračných táborov, miestnych poľských antifašistov a vojakov-dezerterov slovenskej armády.

Najviac zbehov zo slovenských jednotiek bolo z oblasti obce Roztoky vo Svidníckom okrese, poľských pohraničných obcí Tyława, Barwinek a Szmereczne.

30. augusta 1944 zistili partizánske rozvedky, že v poľských pohraničných obciach Szmereczne, Barwinek a na slovenskej strane v obci Roztoky a ďalších, kde boli dislokované slovenské jednotky, začali Nemci odzbrojovaciu akciu slovenskej armády (pod krycím názvom akcia „Kartoffelernte mit Prämie“).

V partizánskom štábe sa vtedy rozhodli získať čo najviac slovenských vojakov s výzbrojou, ktorí odmietli výzvu nemeckej armády odovzdať zbrane a vzdať sa do zajatia.

Na vrchu Przebiga, potom na vrchu Kamień v horárni nad Myscowou, kde sídlil partizánsky zväzok Čapajev spolu s organizátormi odboja, bolo pri ozbrojovaní slovenských vojakov veľmi rušno.⁵ Pomocou stránickej organizácie sa v Myscovej i v okolitých obciach medzi občanmi zorganizovali spojky a s ich pomocou sa realizovalo spojenie so slovenskými vojakmi v Roztokách, Tyławe a Barwinku.

Vtedy sa s čapajevovcami spojil aj Peter Milas z Roztôk, ktorý im podal informáciu o celkovej situácii medzi tamojšími slovenskými vojakmi. Súčasne úspešne agitoval medzi vojakmi, čoho výsledkom bolo, že slovenskí vojaci odovzdali partizá-

⁴ Slava rodiny, 8. novembra 1974.

⁵ Po roku 1945 bol vrch Kamień premenovaný na Góru Czapajew — pozn. aut.

skej skupine Bojovníci za slobodu 42 guľometov, 10 automatov, 2 vojenské rádiostanice a 80 granátov.

Okrem toho prešlo k tejto skupine 70 slovenských vojakov.⁶ Keďže k jednotlivým skupinám partizánov prichádzali príslušníci rôznych národností, pred vstupom do radov partizánskej jednotky musel každý príslušník zložiť prísahu, ktorá zodpovedala aj národnostnému zloženiu. Text prísahy bol:

„Ja, občan Sovietskeho zväzu (Poľska, Československa), vstupujúc do radov partizánov prisahám pred pracujúcimi celého sveta, že vynaložím všetko úsilie na zničenie nepriateľa — nemeckých fašistických okupantov — a mojou konečnou túžbou bude oslobodiť všetkých utlačaných od fašizmu.

Prisahám svojim veliteľom, svojej vlasti, ideám socializmu a bratstvu národov, že nebudem lutovať pre to svoje sily ani život.

Prisahám, že radšej zahyniem v nelútosťnom boji s nepriateľom, akoby som mal odovzdať svoju vlasť a všetok pracujúci ľud do otroctva krvavému fašizmu.

Keď nesplním svoju prísahu, nech ma potrestá tvrdá ruka revolučného zákona.“⁷

Keď sa niekto nechcel podrobiť regule partizánskeho života, mohol dobrovoľne z jednotky odísť.

Začiatkom júla 1944 prišla na partizánsku základňu v Myscovej po namáhanom pochode skupina partizánov pod velením kapitána V. A. Kvitinského. Táto skupina mala neskôr za úlohu po prekročení poľsko-československých hraníc robiť na Slovensku diverzné akcie v tyle nepriateľa.

Po usadení sa na základni v Myscovej uskutočňovala skupina bojové akcie na poľskom území. Sústredila sa na prepadávanie fašistických vojsk pri presune po cestách a na ničenie nepriateľských vlakových transportérov s vojskom a technikou.

20. júla 1944 dostala skupina správu, že po ceste Jablonka — Cisna sa bude presúvať nemecká vojenská autokolóna. Skupina pod velením Vasilija Lozového mala za úlohu zamíňovať príslušný úsek cesty a zničiť pozdĺž nej telefónne spojenie. Veliteľ V. Lozovj vybral na akciu to najvhodnejšie miesto. Autokolónu nechal priblížiť sa na vzdialenosť 40 — 50 metrov a potom začal s partizánmi paľbu. Akcia sa skončila úspešne, fašisti mali značný počet zabitých a ranených vojakov a partizáni sa vrátili na základňu bez strát.

V noci 24. júla 1944 položila skupina Vasilija Lozového na ceste Jablonka — Cisna dve míny a odišla do dediny Gabkovce. Na míny narazili dve nepriateľské autá s vojakmi — zabitých bolo 53 nepriateľských vojakov a dôstojníkov.

Pomocou miestnych obyvateľov, ktorí im požičali sekery a píly, zničili partizáni na tom istom úseku 30 telefónnych stĺpov a prerušili tak spojenie.

Podobnú úspešnú akciu uskutočnila táto partizánska skupina na úseku Dukla — Grab, kde poškodili 60 stĺpov.

3. augusta 1944 partizáni zo skupiny Kvitinského pod velením A. I. Olijnika na ceste Dukla — Tyława, vedúcej k Dukelskému priesmyku, vyhodili do vzduchu dve nepriateľské nákladné autá, pričom boli piati fašisti usmrtení a zranení.

5. septembra 1944 na tom istom úseku partizáni pod velením M. P. Trojického pod-

⁶ Slava rodiny, 14. novembra 1974.

⁷ Viľna Ukrajina, 24. augusta 1979.

mínovať nemecké nákladné auto — zabitých a ranených bolo sedem fašistov. Okrem toho skupina zničila jeden motocykel s prívesom a dvoma vojakmi a ukoristila ich zbraň.⁸

Každý deň uskutočňovali partizáni tejto skupiny bojové akcie, ktoré pravidelne hlásili Ukrajinskému štábu partizánskeho hnutia pri vojenskej rade 1. ukrajinského frontu.

Počas pobytu na poľskom území nadväzovali partizáni z oddielu Kvitinského kontakty so slovenskými vojakmi, ktorí boli v tomto období rozmiestnení na slovensko-poľskom pohraničí. Na stretnutia so slovenskými dôstojníkmi chodieval z poverenia partizánov I. A. Konevyč, ktorý pochádzal zo Zakarpatska a pomerne dobre ovládal slovenčinu.

Prvé takéto stretnutie bolo v druhej polovici júla 1944 v dedinke Roztoky, kde bola rota slovenských vojakov, ktorá musela spolu s miestnymi obyvateľmi robiť horské opevnenia.

Do Roztôk prišiel I. A. Konevyč spolu s dvoma partizánmi — Dorošikom a Mironovom. Doniesli aj letáky, ktorých text zostavil v slovenčine takisto I. A. Konevyč.

Obsah textu letákov bol: „*Bratia — Slovaci! Nastal čas, aby ste zobrali zbrane a začali boj proti nenávideným fašistom. My, sovietski partizáni, Vás vyzývame vystúpiť spoločnými silami proti nepriateľom — hitlerovcom. Pridte k nám do lesov, prijmete Vás ako priateľov*“.⁹

Istého miestneho občana požiadali, aby tieto letáky rozdal slovenským vojakom. Dohodli sa s ním, že na druhý deň sa stretnú s niektorými slovenskými vojakmi osobne. Tak sa aj stalo. Stretli sa s nimi dvaja slovenskí vojaci — Peter Bielik a Jozef Vančo.

Počas rozhovoru im I. A. Konevyč navrhol, aby slovenskí vojaci prešli na ich stranu, že budú spoločne bojovať proti nemeckým fašistom. Vojaci odpovedali, že mnohí z nich by vstúpili do radov partizánov, ale sa obávajú, že sa fašisti budú mstiť na ich rodičoch a príbuzných. Hovorili aj o tom, že radšej by bojovali na území rodného Slovenska, ktoré poznajú lepšie ako poľské územie. Na to im I. A. Konevyč odpovedal, že partizáni sa práve chystajú prejsť na slovenské územie a tam pokračovať v boji. Ešte v ten deň sa k partizánom pridali niekoľkí slovenskí vojaci v plnej výzbroji, priniesli aj množstvo nábojov a granátov. Okrem toho priviezli na povoze chlieb, konzervy a dve nemecké trofejné pušky.¹⁰

Partizáni Kvitinského úzko spolupracovali s partizánskym oddielom Borisa Dranišnikova z partizánskej základne v Myscovej. Tento oddiel mal už za sebou bohaté bojové skúsenosti. V bojovej akcii na ceste pri Tyľave vedúcej k Dukelskému priesmyku prepadol nemeckú policajnú jednotku, zlikvidoval desiatky fašistických vojakov a dôstojníkov a ukoristil značné množstvo zbraní a nábojov.

5. augusta 1944 sa oddiel pripojil k partizánskému oddielu V. A. Kvitinského a v jeho zostave pôsobil ako samostatná bojová jednotka pod velením Borisa Dranišnikova.

Partizánsky oddiel V. A. Kvitinského pozvali počas pôsobenia na poľskom území miestni partizáni zo základne nad Myscowou do dediny. Na toto stretnutie prišli V. A. Kvitinskij, N. V. Denisov a I. A. Konevyč. Spreádzali ich mladí partizáni Vladimír Dorošik a Peter Zacharčuk.

⁸ Kvitinskij, V. A.: *Partizánske Tatry*. Kyjev 1982, s. 20.

⁹ Tamtiež, s. 39.

¹⁰ Tamtiež, s. 40—41.

Stretnutie bolo srdečné, prítomní sa zaujímali o to, čo sa deje v Sovietskom zväze, o situáciu na fronte a o sile Sovietskej armády.

Velitelia miestneho partizánskeho oddielu im predstavili národnostné zloženie bojovníkov; v oddieli boli Poliaci, Lemkovia—Rusíni, Rusi, Ukrajinci, Tatári a Bielorusi.

6. augusta 1944 dostal partizánsky oddiel Kvitinského rozkaz od Ukrajinského štábu partizánskeho hnutia, aby sa pripravil na presun na Slovensko do priestoru Prešova.¹¹

Oddiel, v ktorom bolo asi sto príslušníkov, prešiel v noci z 8. na 9. augusta 1944 poľsko-slovenskú hranicu západne od Tyľawy a vstúpil na slovenské územie Orlík — Magura — Richvald — Bardejovské kúpele — Kríže.

Po prekročení hraníc oddiel veľmi srdečne privítali občania v dedine Šarbov vo Svidníckom okrese. Pre občanov bol vždy sviatok, keď rozviedčiaci Nevmeržického prichádzali do dediny ešte z poľského územia. Ľudia vychádzali z domov a hostili partizánov ako svojich najbližších.

Na srdečné privítanie v Šarbove V. A. Kvitinskij spomína:

„*Dovtedy som celkom neveril slovám Nevmeržického, ako vítali a hostili našich rozviedčikov v Šarbove. Ale sám som zažil ich úprimné pohostinstvo. Nepozerali na to, že sami mali málo, priniesli nám každý, čo mal.*

Škoda, že s nami nebol kameraman, alebo novinár, ktorý by zvečnil toto stretnutie.“¹²

Partizánsky oddiel potom pokračoval vo svojom presune. V tom čase však s nimi neodišiel veliteľ skupiny Oleksa Ostrovskij, ktorý bol pri jednom z prieskumov pri Myscovej ranený do nohy. Veliteľ V. A. Kvitinskij preto rozhodol, že až do uzdravenia zostane Ostrovskij spolu s Vladimírom Čujkovom (bol osobne pridelený pre Ostrovského ochranu) a skupinou šiestich partizánov na partizánskej základni v Myscovej. Ich úlohou bolo udržiavať spojenie s ilegálnymi protifašistickými organizáciami v pohraničných dedinách východného Slovenska a sústreďovať okolo seba ľudí, ktorí sú odhodlaní bojovať proti nemeckým fašistom. Túto úlohu splnili zodpovedne pomocou poľských antifašistov z pohraničných oblastí.

Po vyliečení odišiel Ostrovskij so svojou skupinou, ktorá sa rozrástla na 76 členov, 1. septembra 1944 za oddielom V. A. Kvitinského.

Po príchode partizánskeho organizačného oddielu na Kríže nadviazal jeho veliteľ V. A. Kvitinskij prvé kontakty s ilegálnymi pracovníkmi KSS, s funkcionármi miestnych buniek a s antifašistickými organizáciami. Vedúci stranícki pracovníci prejavovali vlastnú iniciatívu pri nadväzovaní kontaktov s partizánskym oddielom a neskoršou brigádou.

13. augusta 1944 sa oddiel usídlil v Čerchovských horách medzi dedinami Lukov, Livov, Livovská Huta, Kríže, Lenártov, Maľcov a Čirč.

Rozviedka oddielu mala nadviazať spojenie s odbojovými skupinami a zistiť, aká je situácia v okrese Bardejov.

Oddiel pôsobil v blízkosti slovensko-poľských hraníc a mal pod kontrolou dôležitú železničnú trať Nowy Sącz — Prešov. Na tomto úseku sledoval vlakové súpravy s vojakom a technikou smerujúce do Maďarska a ďalej na juh.

¹¹ Kvitinskij, V. A.: *Spomienky. (V imeni K. Gotwalda.)* Kyjev 1984, s. 5.

¹² Kvitinskij, V. A.: *Partizánske Tatry*. Kyjev 1982, s. 61.

Jednotlivé partizánske skupiny mali určené úseky, kde robili deštručné akcie. Napríklad partizánska skupina Vladimíra Mironova vyhodila na železničnom úseku Nowy Sącz — Prešov, v priestore Prešov — Orlov, do vzduchu nepriateľský vlak. Zničené boli tri vagóny a zabitých bolo vyše 70 vojakov a dôstojníkov.

Skupina Vasila Lozového zničila v bojovej akcii pri Bardejovských Kúpeľoch dve osobné autá, v ktorých zlikvidovali štyroch dôstojníkov gestapa.

27. augusta 1944 zamínovala skupina Antona Olijnika cestu medzi Sabinovom a Starou Lubovňou. Pri výbuchu bolo zničené jedno nákladné auto, zabitých a zranených bolo 28 fašistických vojakov a dôstojníkov.

30. augusta 1944 skupina pod velením Vladimíra Mironova vykoľajila pred príchodom do stanice Kamenica nemecký vojenský ešalón, pri čom bola zničená lokomotíva, 3 vagóny a zabitých 70 fašistických vojakov.

Na druhý deň skupina Kadira Aminova zlikvidovala štyroch fašistov a zapálila ich osobné auto.¹³

Po nadviazaní kontaktov s ilegálnymi straníckymi pracovníkmi Bardejovského okresu — osobne s Jánom Demkom — poskytli v auguste 1944 partizáni V. A. Kvitinského pomoc pri organizovaní miestneho partizánskeho oddielu, ktorý v septembri 1944 dostal názov *Lipa*. Oddielu poskytli zbrane a náboje, jeho veliteľom sa stal J. Demko a oddiel sa začlenil do osobitnej partizánskej brigády *Klement Gottwald*, s ktorým sa spoločne zúčastňoval na bojových akciách.

Po odchode osobitnej partizánskej brigády *Klement Gottwald* na stredné Slovensko, pôsobil partizánsky oddiel *Lipa* samostatne v priestore okresov Bardejov — Stará Lubovňa — Prešov až do príchodu Sovietskej armády.¹⁴

Po odchode partizánskych oddielov V. A. Kvitinského, V. A. Karasjova-Stepanova a Leonova zo základne v Myscovej na Slovensko dostávali organizátori partizánskeho hnutia v tejto oblasti na poľskom území od prichádzajúcich slovenských vojakov a miestnych obyvateľov šatstvo, výstroj a výzbroj a do odboja sa zapájalo čoraz viac jednotlivcov. Partizánske oddiely sa početne rozrástli. Získali toľko potrebnej výzbroje a materiálu, že mohli organizovať aj rozsiahlejšie bojové akcie proti fašistickým jednotkám.

Bojovým pásmom partizánskeho zväzku *Čapajev* na poľskom území boli úseky Dukla, Lupkow, Myscowa, Nowy Targ, Jasło, Nowy Sącz, Cozrsztyń a ďalšie; na slovenskom území Svidník, Habura, Svetlice, Bardejov, Stará Lubovňa, Spišská Stará Ves a okolie riek Popradu a Dunajca.

Prvá významnejšia bojová akcia partizánskeho oddielu *Bojovníci za slobodu* patriaceho neskôr do zväzku *Čapajev* bola zorganizovaná pri úteku sovietskych zajatcov z „tábora smrti“ pri Rymanowe. Ďalšie väčšie akcie sa uskutočňovali z lesa Džurcz, ktorý partizánom slúžil ako úkryt pred bojovými prepadmi na ceste Dukla — Svidník — Bardejov a v jeho okolí.

Pri príležitosti tretieho výročia prepadnutia Sovietskeho zväzu hitlerovským Nemcom si oddiel naplánoval zvláštnu bojovú akciu. Skupina pätnástich partizánov mala uskutočniť predstieraný prepád fašistov v obci Trzciana, ale hlavný boj mal byť pozdĺž

¹³ Tamtiež, s. 64.

¹⁴ Kvitinskij, V. A.: *Spomienky. (V imeni K. Gottwalda.)* Kyjev 1984, s. 8.

cesty Trzciana — Tyława, kde sa nachádzala trestná policajná jednotka Nemcov. Bolo zrejmé, že po fingovanom prepade v Trzcianej im príde na pomoc ďalšia policajná jednotka, ktorá padne do pasce. Fašisti vyslali pred útokom prieskumníka, ktorý im mal signalizovať, kde sa nachádzajú partizáni. Tí ho však zadržali a vypočuli, a tak sa presne dozvedeli, čo fašisti pripravujú. Po výsluchu ho prepustili, predpokladajúc, že prezradí fašistom miesto, kde ho partizáni zadržali. Veliteľ partizánov Labik preto poslal svoju skupinu na stanovištia, aby vlákal útočníkov do pasce. Policajti vyslali najprv svoje hliadky, ktoré partizáni na prvom stanovišti nechali prejsť, ale druhá skupina ich zlikvidovala. Hlavné sily fašistov sa preto sústredili v priestore druhej skupiny, kde spustili mohutnú paľbu. Z obidvoch strán prvého stanovišťa však na nich začali nečakane strieľať partizáni. Boj trval vyše dvoch hodín a pre nedostatok nábojov museli partizáni ustúpiť. Začalo sa pomaly zmrákať, čo bolo pre nich výhodou. Veliteľ Alexander Burdov vydal rozkazy pre ďalšie jednotky partizánov, ktoré doslova fašistov zmietli. Nepriateľ ustúpil a nechal za sebou 41 mŕtvych a ranených vojakov. Žiaľ, v tomto úspešnom boji padol aj Alexander Burdov, ktorého bojoví druhovia pochovali s vojenskými poctami medzi dedinami Mszana a Hyrowa.¹⁵

V ďalších dňoch uskutočnili partizáni oddielu *Bojovníci za slobodu* okrem každodennej činnosti a spolupráce s ďalšími partizánskymi oddielmi odvážne a dôležité prepady na cestách, kadiaľ fašisti prisúvali na front čerstvé bojové sily, zbrane a muníciu. Cestu Dukla — Trzciana zamínovali na dvoch úsekoch a pri explózii zničili 8 nepriateľských áut, 49 nemeckých vojakov bolo zabitých a 9 ranených. Táto úspešná akcia sa uskutočnila pod velením Malinovského.

V júli 1944 bol pod velením Borisa Dranišnikova uskutočnený prepád nemeckej autokolóny, ktorá prevážala potraviny na ceste Svidník — Dukla. Pri tejto akcii sa podarilo partizánom zajať osádky dvoch áut a zlikvidovať deväť fašistov.

V polovici augusta 1944 bola oddielu doručená veľmi dôležitá správa, že fašisti vzhľadom na rýchly a nečakaný postup Sovietskej armády pripravujú etapovitý prevoz zajateckého tábora z poľského mesta Rymanów na železničnú stanicu do Krosna a odtiaľ ich budú transportovať smerom na Sanok, Lupkovský priesmyk a ďalej na západ. Pomocou „spolupracovníkov“ zo zajateckého tábora sa partizánom podarilo počas prepravy do Krosna zorganizovať útek niekoľkých sovietskych zajatcov a politických väzňov. Boli medzi nimi Alexander Matvejev, Nizan Miftachov, Iskarnder Jenikejev a ďalší.

Útek ďalších vyše 200 sovietskych zajatcov z tohto transportu sa podarilo zorganizovať pri prechode cez Lupkovský priesmyk medzi obcami Lupków — Palota — Vydraň. Zorganizovala ho partizánska skupina pod velením zástupcu rozvedky oddielu *Bojovníci za slobodu* Ivana Hurajčíka v spolupráci so spojками — Andrej Savufak, Andrej Suško, Michal Šmajda, Andrej Gula, Pavel Komanický, Vasil Koman, Michal Kurečko a rozvedčík Slivkanič. Po vydarenej akcii ukrývali spomenutí občania ranených a chorých väzňov, obstarávali pre nich doklady a zabezpečovali ich odvoz do nemocnice v Humennom. Pavol Komanický ukrýval niektorých chorých vo svojom dome v Chvas-tejove pri Habure až do príchodu Sovietskej armády.

Na pokyn veliteľa delostreleckého pluku slovenskej armády podplukovníka Vogla-Sokolovského, ktorého jednotky strážili spomenutý úsek železnice, pomohli vojaci Iva-

¹⁵ Lesnikovskij, S. F.: *Spomienky. Na bojovej ceste od Žitomira po Starú Lubovňu*, 1985, s. 6.

novi Hurajčíkovi a jeho spojokám zastaviť celý transkort v lese pri Vydrani a potom pomáhali zajatcom pri úteku.

Koncom augusta 1944 prišiel na základňu v Myscovej partizánsky zväzok Čapajev pod velením Savelija Lesnikovského, ktorý mal krycie meno Leonid. K jeho skupinám sa neskoršie pripojili oddiely *Bojovníci za slobodu*, *Za sovjetskiju Rodinu*, *Ščors* a *Smrt fašizmu*.

Partizáni zväzku Čapajev kontrolovali v tyle nepriateľa všetky významnejšie cesty vedúce na front. Ich rozvedka zajala v dedine Hyrowa nemeckého veliteľa mesta Krosno. Medzi jeho dokladmi sa našli aj plány rozmiestnenia fašistov v priestore Dukly a stanovište štábu obranných jednotiek. Ešte v ten istý deň radistka Lusia-Mária Donská vyslala rádiogramom túto dôležitú správu do hlavného partizánskeho štábu. Vo večerných hodinách toho dňa napadli sovietske bombardéry spomenuté miesto a štáb „obrancov“ zrovnali so zemou.

30. augusta 1944 sa čapajevovci zúčastnili na stretnutí so slovenskými vojakmi pri obciach Kečkovce, Roztoky a Mirošov vo Svidníckom okrese. V tomto období už niekoľko slovenských vojakov bojovalo v radoch partizánov a ďalší čakali na príležitosť, aby k partizánom prešli.

Na stretnutí sa zúčastnili aj poľskí partizáni zo základne z Myscovej; bol na ňom aj veliteľ oddielu Labik, rozvedčiaci Chudfík, Fudžak, Lukáčik, Šepitka a ďalší. Celú skupinu cez hranice až na miesto stretnutia previedli Ivan Hurajčík a Peter Milas, ktorí dobre poznali hraničné priechody a okolitý terén.

Po stretnutí sa k partizánom pri Kečkovciach pridalo 73 slovenských vojakov s výzbrojou a výstrojom a partizáni získali aj množstvo zbraní a streliva, ktoré po sebe zanechali tí, ktorí sa snažili dostať domov.

Krátko nato pribehla k partizánom manželka Petra Milasa a oznámila im, že do obce prišlo asi 50 nemeckých vojakov na obrnených transportéroch. Hľadajú vojakov, ktorí im ešte neodovzdali zbrane. Partizáni však spoločne so slovenskými vojakmi urobili účinné opatrenia — k obciam Kečkovce a Roztoky vyslali hliadky, pre prípad pomoci miestnym občanom pri fašistickom prepade.

Fašisti po krátkej zastávke u obecného richtára začali prenasledovať vojakov práve tým smerom, kde sa nachádzali partizáni. Bola to len náhoda, lebo od miestnych občanov sa nič nedozvedeli. Nad dedinou ponechali obrnené autá, lebo kvôli členitému terénu na nich nemohli pokračovať ďalej. Šli preto pešo a zastavili sa na krátku poradu na lúke. Tento moment partizáni a vojaci využili a mohutnou strelbou a granátmi na fašistov zaútočili. Prekvapení Nemci sa ani nestačili „chytiť“ zbraní a boli na mieste zlikvidovaní.

Po nečakanom boji sa partizáni vrátili späť na základňu do Myscovej, kde im poďakoval sám veliteľ Savelij Lesnikovskij.

Ďalšiu úspešnú akciu uskutočnila táto skupina partizánov pri obci Varadka v okrese Bardejov. Po rokoch na ňu lekárka čapajevovcov Nina Miľnikovová zo Žitomira spomína: „Ako lekárka v partizánskom zväzku Čapajev som sa zúčastnila veľmi dôležitej diverznej akcie pri obci Varadka. Koncom roku 1944 sme pod velením Labika a Hurajčíka (velili dvom diverzným družstvám) a pomocou našich bojových druhov z Varadky Andreja Macka a Vasila Prokipčaka zajali osádky dvoch nemeckých áut, medzi ktorými boli dvaja vysokí dôstojníci z nemeckého pohraničného veliteľstva. Zajati nemeckí veli-

telia nám pri výsluchu prezradili dôležité stanovišťa nemeckých veliteľstiev severovýchodne od Bardejova. V tejto akcii som okrem svojich ošetrovateľských povinností pomáhala gulometníkom prenášať náboje. Po návrate do tábora v Myscovej sme mali z vydarenej akcie veľkú radosť. Veliteľ zväzku Sevelij Lesnikovskij ma zavolať na štáb, aby som ošetrila zajatých ranených Nemcov. V zrubu ich bolo sedemnášť. Preväzovala a ošetrovala som deviateho, keď som z ničoho nič začula výkrik. V tej chvíli vedľa mňa niečo buchlo o stenu. Jeden z ošetrovaných Nemcov včas postrehol úmysel svojho suseda, ktorý do mňa hodil nôž. Stačil mu však udrieť po ruke a tak sa nôž zapichol do steny tesne nad mojou hlavou.

Pri vypočúvaní sa potom nemecký zajatec priznal, že ma chcel zabiť a umožniť tak prípadný útek Nemcov. To by sa im však nepodarilo, pretože zrub, kde sme sa nachádzali, bol prísne strážený.“¹⁶

10. septembra 1944 sa čapajevovci zúčastnili na spoločnej bojovej akcii s vojakmi veliteľa Telegina na ceste Iwly — Dukla — Dukelský priesmyk, pri ktorej prepadli tábor fašistov 24. pancierového pluku. Zničili a poškodili 59 vozidiel, zabili 65 nepriateľských vojakov a zajali 55 vlasovcov.

Partizánsky zväzok Čapajev svoje bojové akcie koordinoval s inými partizánskymi jednotkami na poľskom a slovenskom území. Boli to partizánska brigáda *Klement Gotwald*, oddiel *Lipa*, partizánska brigáda *Stalin*, s I. automatnou partizánskou skupinou na Slovensku Čapajev a *Belova-Kovalenka*, poľské partizánske skupiny *Stacha*, *Tribuna Podkarpatia*, *Ivonič* a ďalšie.¹⁷

V septembri sa čapajevovci zúčastnili na viacerých úspešných akciách v Krempanej, Dukle a ďalších mestách na poľskom území.

Na slovenskom území operovali v okolí obcí Svidnička, Kurimka, Mirošov, Cernina, Polianka.

Nemecké okupačné jednotky, ktoré mali chrániť hlavné prístupové cesty zo Slovenska k Dukelskému priesmyku, boli skoro vo všetkých obciach v okolí Dukelského a Lupkovského priesmyku.

V mestách Dukla, Rymanów, Sanok a Czorszyń na poľskom území sa nachádzali silné pohotovostné úderné vojenské a policajné jednotky. Súčasne v týchto mestách zriaďovali väznice a tábor, kde väznili partizánov, komunistov a antifašistov.

Medzi časté metódy fašistov patrilo napríklad to, že medzi väzňov pustili hladných psov, ktorí ich napadli; väzňov bili železnými prútmi a iné. Takmer každú noc odvážali z väznice za mesto na zakrytých autách 10 až 15 zmučených väzňov do lesa, kde ich postrieľali.¹⁸

Aj napriek týmto drastickým metódam protifašistický odpor stále vzrastal.

Hlavný štáb partizánskeho hnutia (HŠPH) doručil zväzku Čapajev dôležitú výzvednú úlohu pre Sovietsku armádu — podávať HŠPH správy o pohybe, sile a rozmiestnení nepriateľských vojsk na dukelskom smere. V súvislosti s tým sa premiestnila vysielacka do nepriateľského tylu — do osady Kuchtovce, do domu bratov Milasovcov, odkiaľ sa vysielali dôležité správy o pohybe fašistov. Vysielacku mali na starosti rozvedčiaci Peter Hurajčík, Ivan Hurajčík, Peter Javiľak a Ján Fudžak.

¹⁶ Bojovník, 30. 11. 1975.

¹⁷ Lesnikovskij, S. F.: c. d., s. 16.

¹⁸ Tamtiež, s. 17.

Stupňujúca sa aktivita partizánov v Karpatoch prinútila hitlerovské velenie k rôznym odvetným a tvrdým opatreniam. Najväčšie obavy mali z partizánskych akcií v priestore Dukelského priesmyku, pretože tu ohrozovali prísunové bezpečnostné pásma v tyle frontu a hlavné prísunové cesty.

Keď sa Hitler dozvedel o nebezpečných akciách partizánov v Karpatoch, poslal „špecialistu“ Himmlera do Poľska s príkazom, aby bolo za každú cenu zničené partizánske hnutie v tejto oblasti. Za chytenie partizánskych veliteľov boli prisľúbené vysoké finančné odmeny. Do hôr boli vysielané trestné expedície, ktorým velil obergruppenführer SS Krüger. Tomuto „krvavému generálovi“ dal Hitler na pomoc horské strelecké pluky, ktoré boli stiahnuté z Grécka a Belgicka. Na zvláštny príkaz Hitlera pre likvidáciu partizánov sa vytvorili ďalšie špeciálne horské jednotky v sile šiestich plukov SS a niekoľko práporov so špeciálnym poslaním. Navyše boli k týmto jednotkám ešte pridelené ťažké mechanizované zbrane a letectvo. Nepriateľ, ktorý mal veľkú presilu, prerážal jedno postavenie po druhom, ťažké boje sa odohrávali vo dne i v noci. Partizáni postupne strácali svojich najlepších bojovníkov, ale aj napriek stratám bojovali odhodlane ďalej. Karpaty boli vtedy svedkami dramatických bojov.

K partizánom prichádzali však stále nové posily, takže ich úderná sila sa takmer neoslabovala.

Počnúc septembrom roku 1944 partizánsky zväzok *Čapajev* operoval na území Poľska a Slovenska, jeho oddiely úspešne držali pod svojou kontrolou široký priestor územia po oboch stranách hraníc.

Z partizánskej základne v Myscovej odchádzali skoro každú noc špeciálne diverzné jednotky na bojové akcie. Na základňu prichádzali zvlášť vyškolení rozviedčiaci a spravodajcovia s cennými správami o rozmiestnení, stave a pohybe nepriateľa v poľsko-slovenskom pohraničí Beskýd.

Získané spravodajské materiály sa starostlivo a pozorne doplňovali, preverovali a odosielali na veliteľstvo štábom sovietskych vojsk, alebo náčelníkom partizánskych štábov.

Na základňu prichádzali skoro denne aj utečenci z táborov, politicky prenasledovaní ľudia rôznych národností a armád, ktorí boli starostlivo preverovaní a vypočúvaní. Boli sem nasadzovaní aj špióni a zradcovia, ktorým sa podarilo zlikvidovať niekoľkých partizánov. Preto velenie nariadilo zvýšenú opatrnosť a ostrážitosť.

Hitlerovci sa však nevzdávali, sústredili silné jednotky okolo vrchu Džurcz a zo všetkých strán začali útok proti partizánskej základni. Velitelia oddielov D. Labik, V. Achundov a G. Arsjev riadili obranné boje. Počas nich partizáni použili už skôr vyradený tank, ktorý sa tu nachádzal. Bol ešte schopný paľby a partizáni z neho strieľali na všetky strany, pričom boli sami v bezpečí, takže útočiaci fašisti sa k nim nemohli prebiť.

Fašisti však napriek stratám stále viac postupovali a partizánom hrozilo obklúčenie. V ťažkej situácii bol hlavne oddiel *Smrt fašizmu*, ktorému velil M. Semenoženko. V kritickej chvíli prišiel oddielu na pomoc komisár Judin so svojou zálohou a operatívna jednotka pod velením Hurajčika, ktorá sa vrhla dopredu. Veliteľ oddielu Labik zaútočil zároveň z ľavého krídla a strhol za sebou ďalších partizánov. Stovky ozbrojených hitlerovcov tento prekvapujúci útok nevydržali a dali sa na ústup. Zanechali za sebou 152 mŕtvych a ranených vojakov a dôstojníkov, jedno auto a 75 mm kanón, z ktorého potom partizáni strieľali do ustupujúcich fašistov. Partizáni mali šťastie, že sa začínalo

zmrákať, čím sa fašistom znižovala viditeľnosť. Ďalším útokom by už partizáni nestačili odolávať, pretože sa im minulo strelivo.¹⁹

Po boji sa situácia vo zväzku zhoršila a preto sa museli prijať nové opatrenia. Bolo samozrejmé, že fašisti neodišli ďaleko a že na druhý deň začnú nový útok. Túto domnienku potvrdili aj partizánske spojky, ktoré doniesli správu o obsadzovaní prístupových ciest v okolitých dedinách. Veliteľ zväzku Savelik Lesnikovskij sa po porade s veliteľom oddielov rozhodol, že sa všetci hneď pripravujú na odchod. Týmto rozhodnutím prekvapili aj Nemcov, ktorí nepredpokladali, že zväzok bude po ťažkom boji toho ešte schopný. Každý z partizánov si zobral len najnevyhnutnejšie veci, a to, čo sa nedalo zobrať, starostlivo zakopali (kvôli prípadnému návratu). Partizáni sa v noci vydali na ťažký pochod a zastavili sa až v priestore Pivničnej. Tu sa po oddychu pripravili na novú akciu. Veliteľ zväzku určil jednotlivým oddielom prepad prichádzajúcich nepriateľských transportérov priamo na železničnej stanici v Pivničnej.

Veliteľ oddielu M. Semenoženko sa rozhodol uskutočniť túto akciu v noci. Všetky prístupové cesty k Pivničnej obsadili partizáni a o 23. hodine prerušili telefónne spojenie z Noweho Sączu na Slovensko. Najprv boj prebiehal vo vnútri nepriateľských kasární, kde sa vyľakaní fašisti nezmohli na vážnejší odpor. Potom partizáni obchvatom prepadli železničnú stanicu, míneri pod velením Malinovského tu vyhodili do vzduchu vojenský transport. Partizáni utrpeli v úspešnej akcii len malé straty.

25. októbra 1944 odzbrojilo družstvo čapajevovcov spolu s partizánmi Zolotara pod vedením Bartoša nemeckú stráž na moste cez rieku Dunajec pri slovenskej obci Hališovce. Zajali tu desať nemeckých vojakov so zbraňami (2 guľomety, 15 pušiek, 20 granátov a množstvo nábojov.)

3. novembra 1944 prepadla na slovensko-poľskej hranici jednotka pod velením Hurajčika nemecké auto. Od-zraneného majora získala tašku s tajnými dokumentami a mapami, v ktorých boli zakreslené obranné línie fašistov a dôležité mosty strážené hitlerovcami v priestore pôsobenia čapajevovcov a na poľskom území až po Krakov.

4. novembra 1944 schválil štáb partizánskeho zväzku *Čapajev* akciu — prepadnúť nemeckú posádku v Czorsztyni, ktorej vojaci už niekoľkokrát uskutočnili trestné výpravy proti postaveniam a základniam čapajevovcov. Posádka v počte asi 320 vojakov bola dobre vyzbrojená a svoje úderné jednotky nasadzovala aj proti slovenským partizánom a civilnému obyvateľstvu.

Prepadnúť túto nemeckú posádku viazala sovietskych, poľských a slovenských partizánov zo zväzku *Čapajev* aj prísaha, že sa spoločne pomstia fašistickým vrahom za beštálne vraždenie civilných obyvateľov a partizánov v obci Ochotnica.

Akcia sa uskutočnila v noci z 5. na 6. novembra 1944. Všetky vyslané jednotky partizánov sa nepozorovane dostali do blízkosti Czorsztyne a zaútočili v určený čas. Prekvapení fašisti začali vyskakovať z okien budovy. V priestoroch garáží vzbĺkol benzín a oheň čoskoro všetko osvetľoval. Fašisti sa nezmohli na odpor. Celá akcia prebehla hladko a zdalo sa, že nemecká posádka bude zlikvidovaná. Na pomoc Nemcom však prišla ďalšia jednotka a partizáni museli ustúpiť.

Ako sa neskôr zistilo, posádka ešte mala spojenie so Spišskou Starou Vsou na Sloven-

¹⁹ Tamtiež, s. 19.

sku; o tom partizáni nevedeli a prostredníctvom tohoto spojenia fašisti privolali spomenutú posilu.²⁰

Aj napriek ústupu partizánov mali fašisti v tejto akcii vyše 45 mŕtvych a množstvo ranených vojakov. Partizáni mali straty menšie — jeden zabitý a niekoľko ľahšie zranených.

V ďalších dňoch partizáni zväzku zničili na slovenskom území mosty pri Kremnej, Ružbachoch, Lubotíne a Hračičnej. Prepadli gardistické hliadky v obciach Jakubjany, Haligovce, Lesnica a Jarabína a pri akciách získali zbrane, strelivo a potraviny.

V obci Litmanova spoločne s partizánmi pod velením Belova prepadli finančnú stanicu, kde zlikvidovali silnú nepriateľskú jednotku a takisto sa im podarilo získať zbrane, šatstvo a potraviny.

10. decembra 1944 prepadli čapajevovci poštovú stanicu v Kamienke — prerušili tu fašistické spojenie frontu so zázemím. Pomocou miestnych obyvateľov zabezpečili pre jednotky potraviny.

15. decembra 1944 uskutočnili partizáni zväzku Čapajev ďalšiu úspešnú akciu — prepadli žandársku stanicu v Plavnici.

Počas pôsobenia partizánskeho zväzku Čapajev v poľsko-slovenskom pohraničí v oblasti Nowy Sącz — Stará Lubovňa — Spišská Stará Ves uskutočnili jeho príslušníci vyše sto bojových, diverzných a prepadových akcií.

Úspešne ich uskutočňovali aj vďaka pomoci občanov pohraničných obcí. Pôsoobil tu aj partizánsky oddiel Zaria pod velením sovietskeho poručíka Alexandra Talašova; v ňom bolo veľa miestnych občanov z okolia Starej Lubovne — najviac ich bolo vari z obce Jarabína, kde bolo krátky čas aj stanovište A. Talaševa. Oddiel sa neskôr pripojil k partizánskemu zväzku Čapajev a vytvorili sa z neho samostatné partizánske družstvá, zásobovacie, prieskumné, diverzné a ochranné. Miestni obyvatelia totiž dobre poznali okolie, mali potrebné doklady vydané slovenskými úradmi alebo Nemcami, takže sa mohli ľahšie pohybovať v priestoroch obsadených nepriateľom.

Veľmi významná bola aj pomoc ostatných občanov, bez nej by partizáni nemohli byť takí úspešní pri uskutočňovaní bojových akcií. Občania okrem poskytnutia šatstva a potravín pomáhali partizánskym rozvedkam dostať sa hlboko do zázemia nepriateľa. Významná bola spolupráca partizánov so Sergejom Sinicinom, ktorý vtedy pracoval ako inžinier na stavbe železničnej trate Plaveč — Podolinec. Spolu s ďalšími spolupracovníkmi zabezpečoval pre čapajevovcov výbušniny a zbrane, zaobstarával falošné doklady a potvrdenia, ktoré partizánom slúžili pri voľnejšom pohybe.²¹

15. januára 1945 sa zväzok Čapajev spojil na poľskom území so Sovietskou armádou. Príslušníci zväzku potom vstúpili do radov 1. gardovej armády 113. záložného streleckého pluku a spolu s ňou sa zúčastnili oslobodzovania Československa.²² Zväzok Čapajev mal na konci vojny päť oddielov: *Za sovietskuju rodinu* — veliteľ M. A. Semenoženko, *Ščors* — veliteľ S. T. Amarovič, *Čapajev* — veliteľ G. I. Arsej, *Smrt' fašizmu* — veliteľ B. I. Akmutov, *Bojovníci za slobodu* — veliteľ D. F. Labik.

V tomto internacionálnom partizánskom zväzku bojovalo 247 Rusov, 197 Ukrajín-

²⁰ Tamtiež, s. 26.

²¹ Tamtiež, s. 28.

²² *Slava rodiny*, 19. novembra 1974.

cov, 309 príslušníkov iných národností zo ZSSR, 124 Slovákov, 21 Poliakov, 4 Rakúšanov, 6 Nemcov a 3 Rumuni.

Počas ich činnosti padlo 361 bojovníkov.

Na svojej bojovej ceste zväzok Čapajev zlikvidoval a zabil 1527 fašistov, poškodil a zničil 52 nepriateľských železničných vojenských transportérov s 1463 vagónmi, 1 pancierový transport, zničil 13 veľkých mostov, ukoristil 107 áut, 16 motocyklov a vyradil vyše 450 áut, 6 traktorov, 7 diel, podpálil 17 cisterien s benzínom, zneškodnil 4 liehovarské sklady, 3 sklady mín, 3 železničné stanice, 2 poštové budovy, 3-krát poškodil telefónne vojenské vedenie a uskutočnil vyše 200 menších diverzných akcií a sabotáží.²³

Mnohí príslušníci partizánskeho zväzku Čapajev boli vyznamenaní vysokými sovietskymi, poľskými a československými radmi. Veliteľ zväzku major Savelij Francevič Lesnikovskij bol vyznamenaný Radom Lenina, Radom Červenej hviezdy, dvoma Radmi Červenej zástavy, medailou Partizán vlasteneckej vojny I. stupňa, poľským Radom Virtuti militari a mnohými ďalšími vyznamenaniami.

Bojové akcie partizánskeho zväzku Čapajev v poľsko-slovenskom pohraničí Východných Karpát mali veľký význam podobne ako partizánska vojna na území východného Slovenska. Značnou mierou prispeli k oslabovaniu a dezorientácii nepriateľa, diverznými akciami sťažovali fašistom prísun vojsk a bojovej techniky do prednej línie frontu v dukelskom priestore a tým prispeli k urýchleniu porážky fašistických vojsk v druhej svetovej vojne.

²³ Lesnikovskij, S. F.: c. d., s. 31.

Sovietski letci v bojoch o Duklu

V hrdinských bojoch o Dukelský priesmyk, ktoré patrili medzi najťažšie v dejinách Československa, sa okrem pozemných vojsk zúčastnilo aj sovietske vojenské letectvo. V literatúre sa jeho činnosti venovalo menej pozornosti a preto chceme našim príspevkom túto medzeru do istej miery vyplniť.

Úder 38. armády 1. ukrajinského frontu na pomoc Slovenskému národnému povstaniu podľa vypracovaného plánu mala podporovať časť síl 2. leteckej armády generálplukovníka letectva S. A. Krasovského. Určení boli — 1. gardový bitevný letecký zbor (8. a 9. gardová bitevná letecká divízia), veliteľom ktorého bol generál V. G. Rjazanov; 5. stíhací letecký zbor (8. a 12. gardový stíhací zbor a 256. stíhacia divízia), veliteľom ktorého bol generál P. P. Archangelskij; 2. gardový bombardovací letecký zbor (1. a 8. gardová bombardovacia divízia), ktorému velil generál I. S. Polbin.

Sovietski letci, ktorých heslom po víťazstve pod Moskvou bolo — Každý let musí byť ukončený stretnutím s nepriateľom — každé stretnutie sa musí skončiť víťazstvom — boli odhodlaní dôstojne splniť stanovenú úlohu a čím skôr podať pomocnú ruku bratskému slovenskému ľudu.

Vzhľadom na to, že operácia 38. armády po prekročení Karpát sa mala podľa plánu ukončiť na piaty deň, aj činnosť letectva sa tomu prispôsobila. Štart lietadiel bol rozdelený na jednotlivé dni operácie. Spolu sa plánovalo 460 štartov lietadiel, 45 štartov bombardérov, 600 štartov nočných bombardérov a 440 štartov stíhacích lietadiel.¹

Letecké zväzky, ktoré mali bojovať s 38. armádou, boli podriadené veliteľovi 1. gardového útočného zboru hrdinovi Sovietskeho zväzu generálporučíkovi V. G. Rjazanovovi, ktorý sa so svojou operačnou skupinou nachádzal na veliteľskom stanovišti veliteľa 38. armády generálplukovníka K. S. Moskalenka a mal spojenie so všetkými leteckými zväzkami.

Letci mali za úlohu podrobne preskúmať karpatské bojisko, čo sa robilo už od konca augusta 1944. Hitlerovci každé objavené lietadlo pozorovali a registrovali. Napríklad vo vojnovom denníku XXIV. tankového zboru, ktorý mal veliteľské stanovište v meste Dukla, je 31. 8. 1944 zápis: „V dopoludňajších hodinách nepriateľská prieskumná činnosť.“² Alebo v ten istý deň je v hlásení divízií tohto zboru záznam: „O 8.00 hod. a 8.15 hod. preletela vždy jedna nepriateľská stíhačka zo západu na východ, resp. z juho-

¹ Proektor, D. M.: *Přes Dukelský průsmyk*. Praha 1962, s. 54.

² *Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko. (Dokumenty.)* Bratislava 1971, s. 513.

východu na severozápad. O 15.30 hod. preleteli 4 Lag a 3 SB vo výške 2000 m z juhovýchodu na severozápad.“³

Pre sovietske velenie nebolo jednoduché zistiť údaje o nepriateľovi. Jedným z prostriedkov na získanie potrebnej informácie bolo práve letectvo. Počas prieskumných letov bol dvakrát do hĺbky 50 km odфотографovaný terén, v ktorom mali útočiť pozemné vojská.⁴ Horský a zalesnený charakter terénu, ktorý vytváral nepriateľovi dobré podmienky na maskovanie, nedovolil v plnej miere odhaliť systém obrany hitlerovských vojsk, čo neskôr značne skomplikovalo priebeh operácie.

Zväzky 2. vzdušnej armády, ako aj pozemné vojská, ktoré ich mali podporovať, bojovali dovtedy iba na rovine a neboli pripravené na bojovú činnosť v horskom teréne. Rozhodnutie útočiť na Karpaty prišlo náhle na žiadosť zahraničného vedenia KSČ v Moskve. Podmienky pre bojovú činnosť letectva v horách sa však podstatne líšili od bojovej činnosti na rovine. Už v priebehu bojov sa bolo preto treba prispôbovať ťažkostiam, ktoré vznikajú počas bojovej činnosti — patrili medzi ne problémy s orientáciou a pozorovaním, náhle zmeny poveternostných podmienok, ďalej veľmi obmedzený počet pristávacích plôch a lety v malej výške medzi horami. Horský terén obmedzoval manévry a vyžadoval si od letcov dokonalú prípravu.

Letectvo malo robiť prieskum, nanášať údery na predný okraj nepriateľskej obrany a komunikácie, na zoskupenia nepriateľských vojsk, ničiť bojovú techniku a živú silu, podporovať vlastné pozemné vojská. Všetky druhy letectva — útočné, bombardovacie aj stíhacie — používali palubné zbrane (kanóny a guľomety), neriadené rakety a 50 až 100 kg bomby. Nočné bombardovacie lietadlá používali takisto ručné protitankové granáty.

V rozkaze veliteľa 38. armády zo dňa 5. 9. 1944 na útok cez Dukelský priesmyk na pomoc Slovenskému národnému povstaniu bola stanovená prvá úloha:

„... 13. Letectvo.

Útok armády podporuje 1. gardový bitevný letecký zbor, 5. stíhací letecký zbor.

Úlohy: a) Umlčať delostrelecké a mínometné batérie a oporné body v priestoroch Szczebne, Maderówka, Mendinka, Suchodól, Golowienka.

b) Zničiť zálohy a techniku nepriateľa v priestore Jasło.

c) Napadať a zničiť v pásme útoku hlavnej sily zálohy nepriateľa, ktoré sú prisúvané na bojisko.

d) 5. stíhací letecký zbor zabezpečuje pred činnosťou vzdušných síl nepriateľa priestory sústredenia Petrusza Wola, m. Koczyna, Domaradz, m. Strzyzów a naďalej bojové zostavy útočiacich vojsk.

e) Napadať zoskupenia živej sily a techniky a prisúvané zálohy nepriateľa.

14. Východiskové postavenie zaujať v noci zo 6. na 7. 9. 1944.

15. Veliteľské stanovište štábu armády — Jasenica Roselna, ďalej Bóbrka.

16. Obdržanie rozkazu potvrdiť.⁵

Už počas prvých dní Karpatsko-dukelskej operácie bolo zrejme, že vzhľadom na

³ Tamtiež, s. 516.

⁴ *V sraženijach za Pobedu. Bojevoj put' 38. armii v gody Velikoj Otečestvennoj vojny 1941—1945*. Moskva 1974, s. 421.

⁵ VHA—ZSSR-IV/23/4/1.

značné zosilnenie nepriateľského zoskupenia v priestore Dukelského priesmyku sa nepodarí dosiahnuť Prešov v priebehu piatich dní. Začali sa zdĺhavé a húževnaté boje.

Od samého začiatku bojov o Duklu si letectvo počínalo veľmi aktívne. Pri Krosne útočila skupina lietadiel 142. gardového bitevného leteckého pluku pod velením nadporučíka J. M. Balabina — počas jedného letu 10-krát útočila na nemecké postavenia, pokiaľ ich nezničila, a tak zabezpečila rýchly postup jednotiek 140 streleckej divízie.⁶ Letci pomohli aj pri oslobodzovaní dôležitého uzla, obce Drojanowa 10. septembra a rovnako aj v iných miestach. Veľký význam mali úder proti nepriateľským posilám, ktoré boli premiestňované do priestoru Dukly z iných miest. Napríklad 18. septembra sa vyznamenala skupina letcov 1. gardového bombardovacieho leteckého zboru, ktorej hlavným navigátorom bol gardový kapitán N. V. Mamaj. Neskoro v noci 18. septembra 1944 zasadilo 15 lietadiel Pe-2 82. gardového leteckého pluku úder na sústredené železničné transporty v stanici Prešov. Napriek silnej odvetnej činnosti nepriateľského protiletadlového delostrelectva prenikli sovietske lietadlá k cieľu a priamymi zásahmi bômb zničili 60 vagónov s vojakmi a bojovou technikou. Pri tomto nálete boli použité pomocné letecké bomby SAB pre osvetlenie cieľa zo vzduchu.⁷

Hneď po vojne bol udelený gardovému kapitánovi N. V. Mamajovi titul hrdina Sovietskeho zväzu.

Zvlášť treba zvýrazniť pomoc, ktorú letectvo v prvom období Karpatsko-dukelskej operácie poskytlo 1. gardovému jazdeckému zboru. Ten od 14. septembra 1944 bojoval v obkľúčení a bol odkázaný iba na zásobovanie zo vzduchu — s nákladom prilietali v noci a cez deň lietadlá Po—2, Li—2 a H—2. Pretože v priestore bojovej činnosti zboru neboli vybudované pristávacie plochy, zhadzoval sa náklad z lietadiel v špeciálnych obaloch padákom. Napríklad v noci na 16. septembra štartovali lietadlá 72-krát a zhodili zboru 590 delostreleckých granátov kalibru 76 mm a iný materiál na pripravenú plochu v priestore Krempana. Na druhý deň útvary 208. leteckej divízie nočných bombardovacích lietadiel štartovali 147-krát a dopravili 17,6 t nákladu, v noci na 18. septembra Po—2 dopravili 16,1 t munície a liekov.⁸

Bývalý príslušník 207. osobitného motocyklového inžinierskeho práporu A. B. Nemčinskij, ktorý v zostave 1. gardového jazdeckého pluku bol takisto v obkľúčení, spomína: „Hneď ráno sme počuli hukot lietadiel a onedlho z okien v mračnách padali k zemi vrecia pripevnené na padákoch, v ktorých boli okrem suchárov a konzerv aj protitankové míny. Pravda, niekoľko padákov s mínami odniesol silný náraz vetra a tie sa zavesili na stromoch v miestach, kde bol nepriateľ. Predsa sme však z 200 protitankových mín, ktoré nám zhodili, 109 pozbierali.“⁹

Do 18. septembra dopravilo letectvo gardovým jazdcom 2967 delostreleckých granátov rôzneho kalibru, 2205 mín, 1100 ručných granátov, 107 208 nábojov do pušiek, 109 protitankových mín, lieky a potraviny.¹⁰

Po vytvorení pristávacej plochy boli pomocou letectva evakuovaní ranení príslušníci 1. gardového jazdeckého zboru. O tom A. B. Nemčinskij píše: „Keď sa zlepšilo počasie,

⁶ V sraženijach za Pobedu . . . s. 435.

⁷ Sovietske vojenské letectvo vo Východokarpatskej operácii v roku 1944. In: Dukla 35. Košice 1981, s. 42.

⁸ Proektor, D. M.: c.d., s. 130.

⁹ Nemčinskij, A. B.: *Ostorožno — miny!* Moskva 1973, s. 187—188.

¹⁰ Proektor, D. M.: c.d., s. 130.

naše frontové letectvo začalo útočiť proti nemeckým fašistickým vojskám. Naskytila sa príležitosť používať aj dopravné lietadlá. V tejto nadväznosti bola pred práporom úloha rýchlo vyčistiť plochu pre príjem padákov s nákladom a vytvoriť pristávacie plochy pre sanitné lietadlá Po—2. Keď konečne prvé lietadlo šťastne pristálo, začala sa evakuácia ranených dôstojníkov a vojakov, ktorá trvala dva dni“¹¹

Táto pomoc letectva prispela v značnej miere k udržiavaniu bojaskopnosti jazdeckého zboru, ktorý sa neskôr dostal aj z obkľúčenia.

19. septembra 1944 hlásil veliteľ 1. ukrajinského frontu maršal Sovietskeho zväzu I. S. Konev do Hlavného stanu najvyššieho veliteľa: „Operácia 38. armády nadobúda intenzívny charakter. Pred armádou vyvíja bojovú činnosť viac ako päť pechotných divízií, tri tankové divízie v celkovom počte okolo 200 tankov a samohybných diel. Činnosť nášho letectva je obmedzená vzhľadom na nedostatok pohonných hmôt. Povolný prídel vo výške 20 tisíc ton sa úplne spotreboval. Žiadam preto vydať dodatočne pre front 30 tisíc ton pohonných hmôt.“¹²

Pohonné hmoty dostali, aj keď nie v žiadanom množstve, a letectvo mohlo pokračovať v bojovej činnosti. 23. septembra sa zo sovietskych streleckých a tankových útvarov vytvorilo silné úderné zoskupenie, ktoré malo uskutočniť prielom pozdĺž cesty Dukla—Tyľawa. Na úseku prielomu sa vytvorila hustota asi 300 diel a 39 tankov na 1 km² frontu. Letecký úder malo uskutočniť 107 lietadiel. Maršal Sovietskeho zväzu A. A. Grečko o tom píše: „23. septembra o 11. hodine sa začala delostrelecká príprava. O 25 minút neskôr začalo účinkovať letectvo. Bombardéry, ktoré boli zaistované stíhačkami, nanášali úder na predný okraj nepriateľskej obrany v priestore Csisna a Tyľawa. O 11. hodine 35. minúte začali útok lietadlá. Hromadné úder delostrelectva a letectva demoralizovali nepriateľa a narušili jeho systém paľby.“¹³

Po tejto súčasnej akcii sa sovietske jednotky zmocnili Tyľawy a pomohli 1. gardovému jazdeckému zboru dostať sa z obkľúčenia.

V priebehu bojov má veľký význam koordinácia, súhra medzi pozemnými vojskami a letectvom. O jednej epizóde z 24. septembra počas útoku na Hyrowu horu, ktorá napriek strašnému začiatku mala šťastný koniec, rozpráva príslušník 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, jeden z najstatočnejších dukelských bojovníkov, Arnošt Steiner: „Veliteľ práporu sa nám snažil pomôcť. — Pošlem vám lietadlá, v smere nepriateľa vystrelíte červenú raketu. Po zničení odporu podajte hlásenie. — To bola príjemná správa. Išiel som pohľadať vojaka, ktorý nosil signálnu pištoľ, ale dozvedel som sa, že bol včera ranený a odtransportovali ho pravdepodobne aj s pištoľou.

Na chvíľu mi toto zistenie vyrazilo dych. Už som počul hukot motorov lietadiel. V nasledujúcich chvíľach jedno z lietadiel letelo strmhlav dolu na naše postavenie. Nemal som na výber, rozhodol som sa v zlomku sekundy. Vytiahol som z vrečka obvaz a vyskočil z úkrytu. Mával som ním a druhou rukou ukazoval smerom na nepriateľské pozície. Lietadlo už bolo tak nízko, že som stačil rozoznať, ako pilot v kabíne kývol hlavou a v nasledujúcom okamihu zamieril k protihľadnému svahu a tam vysypal svoj náklad bômb.

¹¹ Nemčinskij, A. B.: c. d., s. 188.

¹² Konev, I. S.: *Zapiski komandujuščego frontom 1943—1945.* Moskva 1981, s. 310.

¹³ Grečko, A. A.: *Čeres Karpaty.* Moskva 1972, s. 183.

*Boli sme pilotovi dvojnásobne vďační — za pomoc, ale hlavne za to, že správne zarea-
goval.*¹⁴

V dukelských bojoch sa viackrát vyznamenali letci útočných lietadiel „šturmovikov“. Veľmi zručne si počínal kapitán A. A. Devjatjarov. Počas prerážania gardových jazdcov z obkľúčenia dostal za úlohu zaútočiť na palebné postavenia nepriateľa a zároveň oslepiť fašistov dymovou clonou — tú bolo treba „zavesiť“ nad úsekom cesty, ktorá viedla cez úzku roklinu.

Do skupiny vybrali šesť najskúsenejších osádok. K lietadlu Devjatjarova zavesili zápalné bomby, ktorými mali dať signál na postavenie dymovej clony. Sám Devjatjarov o tom píše: „*Približovali sme sa k cieľu, ale terén bol veľmi zložitý. Mal som obavy, že sme sa zmýlili, preto som sa rozhodol vrátiť sa späť na miesto, odkiaľ sa začal náš let do hôr. Keď sme sa podľa asfaltovej cesty a rieky zorientovali, znovu sme pokračovali v lete podľa určeného kurzu. Onedlho sme spozorovali niekoľko ohňov, boli to kontrolné orientačné body, na ktoré nás vopred upovedomil štáb jazdcov. Ešte niekoľko minút letu a lietadlá dosiahli roklinu, cez ktorú viedla cesta strážená nepriateľom. Keď sme znížili výšku letu, podarilo sa nám urobiť dymovú clonu. Hitlerovci vyhlásili poplach, ale ich delostrelectvo, vrátane protilietadlového, malo postavenia na vrchoch hôr, teda smerovali do doliny. Kým sa preorientovali na paľbu na ciele zhora, my sme už vyšli z nebezpečného priestoru a sami zaútočili na obranné postavenie nepriateľa.*“¹⁵

Na svoje letisko sa skupina A. A. Devjatjarova vrátila bez strát.

O ďalšom úspechu A. A. Devjatjarova sa dočítame z hlásenia Sovinformbjura z 1. októbra 1944: „*Na 1. ukrajinskom fronte skupiny našich lietadiel pod velením kapitána A. A. Devjatjarova zaútočili na postavenia nepriateľa. Bombami a paľbou z kanóna zničili naši letci niekoľko nemeckých tankov, vyhodili do vzduchu sklad s muníciou a zničili päť delostreleckých batérií nepriateľa.*“

A. A. Devjatjarov bol vyznamenaný titulom hrdina Sovietskeho zväzu.

Zlatou hviezdou hrdinu Sovietskeho zväzu vyznamenali aj spolubojovníka A. A. Devjatjarova I. G. Dračenka. Dostal ju dva dni pred ukončením Karpatsko-dukelskej operácie za príkladné hrdinstvo, ktoré prejavil vo viacerých bojoch.

Bojovú činnosť letcov lietadiel Il-2 počas Karpatsko-dukelskej operácie vysoko hodnotil aj veliteľ 1. ukrajinského frontu I. S. Konev: „*S potešením som pozoroval činnosť letcov našich lietadiel, ktorým velil Rjazanov počas Dukelskej operácie, keď sa 38. armáda generála Moskalenka prebýjala cez Karpaty a Rjazanov podporoval útok pechoty a tankov zo vzduchu. Letci Rjazanova boli najlepšimi letcami, ktorých som poznal za celé obdobie vojny. Sám Rjazanov bol veliteľom s vynikajúcimi organizačnými schopnosťami, s poctivým vzťahom ku konaniu svojej vojenskej povinnosti. Zomrel po vojne, ešte pomerne mladý, a ja som veľmi ťažko znášal túto stratu.*“¹⁶

Po skončení vojny sa vrátil domov so Zlatou hviezdou hrdinu Sovietskeho zväzu aj major I. M. Kornijenko. Počas jedného letu vo vzduchu nad Karpatami „sa stretol“ s nemeckým lietadlom, na ktorom bolo zobrazené „bubnové eso“. I. M. Kornijenko

¹⁴ Steiner, A. — Drebot, J.: *Za cenu života*. Praha 1981, s. 108.

¹⁵ Sovietskij soldat 28. 12. 1978.

¹⁶ Konev, I. S.: c. d., s. 472. (Vynikajúci letecký veliteľ, dvojnásobný hrdina Sovietskeho zväzu V. G. Rjazanov zomrel v roku 1951 — pozn. aut.).

naniesol neočakávaný úder zo strany, z ktorej svietilo slnko. Trafil do spodnej časti trupu, ale „eso“ pokračovalo v boji. Nemecký pilot obratom odletel do strany, vyrovnal stroj a potom, keď Kornijenko vystrelil ešte niekoľko dávok, strmhlav „zišiel“ dolu a snažil sa „zaradiť za chvost“ sovietskeho lietadla. Vystrelil a niečo páľivé trafilo sovietskeho pilota do ramena. Jeho lietadlo šlo dolu.

Sovietskemu pilotovi sa však s obrovským vypätím síl podarilo vyrovnáť svoj stroj a pokračovať v boji dovedy, kým „pomocou taranu eso“ nezničil.

Koncom októbra 1944 bol I. M. Kornijenko počas letu do priestoru Prešova zasiahnutý nepriateľským protilietadlovým kanónom a na území obsadenom hitlerovcami havaroval. Považovali ho za mŕtveho, ale koncom apríla sa vrátil do svojho útvaru.

27. septembra 1944 sa zhoršilo počasie. Začali sa jesenné dažde, ktoré skomplikovali už aj tak ťažké podmienky bojovej činnosti v horách. Bitka v Karpatoch však pokračovala. Plukovník T. M. Zujko spomína na tieto boje: „*Zo zostavy 1. gardovej bombardovacej leteckej divízie bol vyčlenený náš 80. gardový bombardovací letecký pluk, ktorému velil podplukovník N. A. Rybalčenko. 19. septembra 1944 sme sa v zostave dvoch deviatok Pe-2 a jedného leteckého roja výzvednej letky premiestnili z letiska Szebneszin na letisko Jasionka na severozápad od Rzeszowa. S bojovou činnosťou sa začalo ihneď. Spojenie sa uskutočňovalo rádiom priamo so štábom 2. leteckej armády a 1. ukrajinského frontu. Počasie v tomto jesennom období neprialo hromadným letom, preto sa lety uskutočňovali v malých skupinách a jednotlivo, bez sprievodu našich stíhačiek. Aktivita fašistického letectva bola malá, ale protilietadlové delostrelectvo značne prekážalo našej bojovej činnosti. Nepriateľskí protilietadloví delostrelci strieľali presne a my sme mali pomerne veľké straty.*“¹⁷

Ťažký horský terén a aktivita nemeckého protilietadlového delostrelectva boli nebezpečné pre všetky typy lietadiel. Po zotmení však hitlerovskí delostrelci mlčali a práve vtedy začínalo svoju činnosť letectvo zvláštno druhu.

V nočných hodinách štartovali malé dvojplôšné lietadlá Pe-2. Počas vojny sa s veľkým úspechom používali ako ľahké nočné bombardéry. Letci s nimi lietali tesne nad zemou, ostreľovali nepriateľské postavenia z guľometov a hádzali na nich ručné protitankové granáty. Aj tu sa žiadala súčinnosť s pozemnými jednotkami — signálnymi raketami — mali ukazovať okraj svojich predných pozícií. Bývalý náčelník štábu 2. práporu 1. čs. brigády spomína na jeden z takých nočných náletov v noci z 8. na 9. októbra 1944 v priestore Nižného Komárnika: „*Kdesi od severozápadu sa ozval hukot leteckých motorov. Bolo ich veľa. Sotva sa lietadlá priblížili, z našich pozícií začali vyletúvať k oblohe zelené signálne rakety — presne podľa rozkazů. Čo robili letci, to sme samozrejme nevideli, ale motory ich lietadiel sme počuli nad nepriateľským frontom; potom sa ozval rachot guľometov. Letci páľili „celými pásmi“ a nám sa zdalo, že šnúrky červenkastých koráľkov spájajú tmavú oblohu so zemou. Nemci v zákopoch mlčali, nevystrelili ani raz, aby neprezradili svoje stanovište. Do rachotu guľometov sa ozývali aj dunivé výbuchy protitankových granátov, ktorých mali letci až napodiv veľa v takých malých lietadlách.*“¹⁸

Niekedy Pe-2 štartovali počas noci aj niekoľkokrát. Boli to veľmi nebezpečné akcie.

¹⁷ List T. M. Zujka zo dňa 15. 3. 1983. Archív DM ev. č. 56/85.

¹⁸ Kvapil, O.: *Bouře v Karpatech*. Praha 1984, s. 128.

Možnosť za tmy naraziť do vrchu, alebo do vysokého stromu bola veľká, ale letci nočných bombardérov si počínali odvážne, aj napriek stratám.

Straty sovietskych letcov v dukelských bojoch boli citeľné. Padol napríklad zástupca veliteľa 140. gardového bitevného leteckého pluku pre veci politické major Konstantinov. Po zásahu protiletadlového delostrelectva sa nestihol zachrániť padákom, lietadlo narazilo do vrchu a explodovalo.¹⁹

V okolí obce Dlhoha zasiahlo protiletadlové delostrelectvo lietadlo Pe-2, ktorého osádku tvorili gardový podporučík V. G. Tokarev, gardový podporučík N. I. Aristov, gardový starší seržant N. I. Vovk a kapitán L. I. Grinberg, ktorý sa k nim pripojil pred letom. Boli z 80. gardového bombardovacieho leteckého pluku. Pozostatky padlých objavili v roku 1981 a v roku 1984 im bol v obci Dlhoha postavený pomník.

Na základe štúdia dokumentov v archíve Ministerstva obrany ZSSR sme zistili, že 22. septembra 1944 plnilo lietadlo úlohu s cieľom objaviť a zničiť tanky nepriateľa v priestore Vyšného Svidníka.²⁰

Z toho istého pluku z priestoru Dukelského priesmyku sa nevrátila osádka ďalšieho bombardéra Pe-2, ktorú tvorili gardový kapitán I. J. Šitikov, gardový major A. N. Bogdanov a gardový poručík S. P. Šilenkov.

V okolí Vyšného Mirošova bolo zostrelené ďalšie sovietske lietadlo. Obyvateľ obce Juraj Špyk o tom povedal: „*Stalo sa to 10. októbra 1944 okolo desiatej hodiny ráno. Niekoľko sovietskych lietadiel, ktoré leteli vo výške asi 1000 m, sa približovalo k obci zo severozápadu. Z priestoru Hutky zaútočila nemecká protiletadlová batéria. Jedno zo sovietskych lietadiel začalo horieť a klesať. Z neho vyskočil padákom jeden z letcov, celý v plameňoch. Nemci sa však hneď rútili k miestu, kde lietadlo spadlo. Neskôr sa tam vybrali aj miestni obyvatelia. Obidvaja letci boli mŕtvi, druhý zhorel v lietadle. Jozef Kryl a Michal Bochanovič zabalili ich telá do celty a pochovali ich tam. Po oslobodení boli telesné pozostatky slávnostne prenesené na obecný cintorín, kde ich pochovali.*“²¹

U letcov sa našli fotografie, na jednej sa dalo prečítať „*Kapitán Semjon Grigorjevič . . .*“, ale priezvisko sa vylúštiť nepodarilo. O rok ich telesné pozostatky preniesli do Svidníka a pochovali v spoločnom hrobe. Na mieste, kde zahynuli, im obyvatelia obce Vyšný Mirošov postavili pomník.

Aj v priestore obce Kečkovce sa hitlerovcom podarilo zostreliť sovietske lietadlo. Pilot sa ukrýval v lese, potom ho našiel Michal Žák a na voze v sene doviezol do obce. Letec sa spojil s partizánmi a odišiel. Jeho meno ostalo neznáme.²²

Trosky sovietskych lietadiel sú aj v okolí Svidníka, Stropkova, Šarbova a na ďalších miestach poddukelskej oblasti, rovnako aj na poľskej strane Karpát.

Sovietski letci však svojou bojovou činnosťou spôsobovali hitlerovcom oveľa väčšie straty na ľuďoch a technike. O tom svedčia aj výpovede zajatcov. Vojak 3. roty 946. pešieho pluku 357. pešej divízie napríklad vypovedal: „*Naša rota sa dostavila na tento úsek frontu asi 7. alebo 8. októbra, a aj keď nebola v prednej línii a nachádzala sa v druhom slede v priestore Vyšného Svidníka, kde sme pracovali na výstavbe mostov a budo-*

¹⁹ Dračenko, I. G.: *Radi žili na zemle*. Kyjev 1975, s. 97.

²⁰ List pomocníka vojenského a leteckého pridelenca ZSSR v ČSSR zo dňa 5. 3. 1982. Archív DM ev. č. 56/85.

²¹ Záznam rozhovoru s Jurajom Špykom zo dňa 10. 11. 1982.

²² Tamtiež.

vali obranné pozície, v priebehu dvoch týždňov sme mali veľké straty — spôsobilo to ruské letectvo a delostrelectvo. Z 90 mužov, ktorí sem prišli, ostalo vrote až do môjho zajatia iba 25—30. Asi 45 bolo zranených, 20 zabitých. V mojej prvej čate ostalo iba 10 mužov z 25. Veľké straty boli aj medzi dôstojníkmi a poddôstojníkmi. Veliteľa roty zabili 12. októbra spolu s veliteľom 3. čaty počas náletu ruských lietadiel.“²³

Treba pripomenúť, že cez líniu frontu v Karpatoch viedla trasa lietadiel, ktoré lietali k partizánom na východnom Slovensku. Ešte pred začiatkom Karpatsko-dukelskej operácie vykonávala tieto lety osádka Po-2 646. leteckého pluku 208. nočnej bombardovacej leteckej divízie, ktorú tvorili kapitán V. M. Michalevič a navigátor nadporučík I. V. Baranov. V noci na 28. augusta odleteli z letiska Rudna Welka na západ od Rzeszowa a pristáli na partizánskej prístávacej ploche 17 km na východ od Prešova.²⁴ Partizáni organizovali stretnutie kapitána Michaleviča s dôstojníkmi 1. a 2. slovenskej divízie, ktorí mu odovzdali niekoľko dôležitých dokumentov nemeckej fašistickej armády.

Počas nasledujúcej noci bol na štáb lietadlom Michaleviča na letisko Rudna Welka prepravený veliteľ partizánskeho zväzku I. K. Baľuta. Na Slovensko sa vrátil 1. septembra 1944 už pod menom Jagupov.

Kapitán V. M. Michalevič padol 17. septembra 1944 počas štartu na partizánskej prístávacej ploche, bol to jeho 487. bojový let.²⁵ Po jeho smrti prišiel príkaz o povýšení do hodnosti majora.

Niektoré osádky lietadiel určených na podporu 38. armády v prípade nevyhnutnosti posielali aj na povstalecké územie. Výlučne touto úlohou bol poverený 5. letecký zbor diaľkového letectva. Lietadlá zboru vo dne v noci dopravovali na letisko Tri duby zbraň, muníciu a lieky; zabezpečili aj prěsun príslušníkov 2. čs. samostatnej paradessantnej brigády na Slovensko.

Na jednom z takýchto letov, ktorý vykonala osádka Pe-2 80. gardového bombardovacieho leteckého pluku v zostave: veliteľ — kapitán N. Guľajev, navigátor — nadporučík V. Pivovarov a strelec — radišta — staršina V. Burjanin. Vladimír Pivovarov spomína: „*30. septembra 1944 na naše letisko Jasionka náhle priletel veliteľ nášho leteckého zboru generál I. S. Polbin a zavolał nás s Guľajevom k svojmu lietadlu, kde nám určil úlohu: Pristáť na povstaleckom území na letisku pri Zvolene, ďalšie pokyny dostanete na mieste. Štart ihneď. Keď na letisku nebudú stíhačky La-5, nepristávať a vrátiť sa späť. — Upozornil nás, aby sme o úlohe nikoho neinformovali a radištovi ju povedali až vo vzduchu. Toto upozornenie potvrdzovalo osobitnú dôležitosť poslania.*“²⁶

Letci si vybrali trasu pozdĺž údolí Rzeszów—Prešov—Lučenec—Zvolen. Líniu frontu sa rozhodli prejsť v mračnách. Potom pokračovali v lete vo výške 100—50 m a nad obcami ešte nižšie. Občas bolo vidno, ako delostrelci pobehovali okolo diel, nestihli však začať paľbu.

Po hodine letu lietadlo šťastne pristálo na letisku Tri duby, kde ich srdečne privítali slovenskí povstalci.

3. októbra sa osádka Guľajeva vrátila na svoju základňu.

²³ Archív Ministerstva obrany ZSSR, f. 398, op. 9023, d. 54, 1239.

²⁴ Tamtiež, f. 208 nbad, op. 183743, d.2, 189.

²⁵ Vojenno-istoričeskij žurnal 8, 1975.

²⁶ List V. Pivovarova zo dňa 2. 5. 1983. Archív DM ev. č. 56/85. (Generál I. S. Polbin mal zrejme na mysli La-5 I. čs. stíhacieho pluku, ktorý bol 17. 9. 1944 premiestnený na letisko Tri duby — pozn. aut.).

Koncom vojny bol N. Guľajevovi udelili titul hrdina Sovietskeho zväzu. Jeho veliteľ zboru, dvojnásobný hrdina Sovietskeho zväzu I. S. Polbin, padol vo februári 1945.

V októbri roku 1944 bola kvôli nepriaznivému počasiu činnosť letectva značne obmedzená. Posledné hromadné nálety v priebehu Karpatsko-dukelskej operácie na nepriateľské postavenia boli 26. októbra v priestore Jedľovej, Kapišovej, Ladamírovej, Hunkoviec a Dobroslavy v pásme postupu 67. strelckého zboru. Spolu v ten deň štartovali lietadlá do tohto priestoru 520-krát, z toho bombardéry 126-krát, bitevné lietadlá 225-krát, nočné bombardéry 52-krát a stíhacie lietadlá 107-krát. Spolu zhodili 163 ton trisťtívých a trhavých bômb.²⁷

Tieto „vzdušné údery“ značne pomohli strelckým jednotkám. Ku koncu dňa vojaci 70. gardovej strelckej divízie vyhnali Nemcov z Kapišovej a vojaci 305. strelckej divízie z Dobroslavy.

Spolu na podporu 38. armády štartovalo letectvo 2. leteckej armády 6022-krát (z toho 35% letov bolo v noci). V priemere mali lietadlá 78 štartov za 24 hodín. Najviac štartov malo letectvo v septembri — 4600.²⁸

V horách sa najlepšie osvedčili lietadlá. Úspešne odrážali paľbu nepriateľského delostrelectva a mínometov v palebnom postavení, boli schopné najúčinnjšie „vyčistiť“ cestu tankom a podľa potreby nahradiť aj delostrelectvo. Letectvo ničilo delostrelectvo nepriateľa rozmiestnené v hĺbke jeho obrany a zaistovalo tankom ochranu zo vzduchu.

Neskôr sa však ukázalo, že využitie letectva na to, aby znemožnilo preskupovanie nepriateľa, bolo zorganizované zle. Jednou z príčin bol aj nedostatok pohonných hmôt. Preto nepriateľ takmer po celý čas nerušene presúval do pásma 38. armády posily z rôznych úsekov frontu.

Nepriateľské letectvo v priebehu Karpatsko-dukelskej operácie neprejavovalo mimoriadnu aktivitu, najčastejšie sa nepriateľské lietadlá objavovali v septembri 1944.

Sovietske stíhacie letectvo bolo početnejšie a bojovnejšie a tým získalo úplnú nadvládu vo vzduchu. Napríklad v septembri 1944 uskutočnili sovietske stíhacie lietadlá 1225 letov, takmer trikrát viac ako nepriateľské stíhacie lietadlá.²⁹

Dukla sa stala symbolom hrdinstva a nerozborného bojového priateľstva československých a sovietskych vojsk. Nielen na zemi sa zrodil tento symbol, aj letci bojovali statočne a obetavo, a za to im patrí naša vďaka a uznanie.

²⁷ Proektor, D. M.: c.d., s. 163.

²⁸ Tamtiež, s. 188.

²⁹ Tamtiež, s. 189.

Ženisti a pyrotechnici na Dukle

Československá ženijná jednotka vznikla na území ZSSR v Buzuluku pri formovaní 1. čs. samostatného poľného práporu v júni 1942. Bola to ženijná (zákopnícka) čata. Jej prvým veliteľom bol nadporučík Jaroslav Ernest-Zhor. Do 1. augusta 1942 jej velil nadporučík Václav Kovařík, (neskorší generál). Po ňom prevzal jednotku rotný Karel Novotný, ktorý jej velil i pri Sokolove. Buzuluk navždy zostane v histórii i spomienkach príslušníkov 1. čs. samostatného práporu zapísaný ako domov nášho zahraničného odboja v Sovietskom zväze.

Československá ženijná jednotka otvárala po boku sovietskych ženistov cestu do vlasti — jej príslušníci stavali mosty, odstraňovali a zneškodňovali muníciu.

V Karpatsko-dukelskej operácii mal 1. čs. samostatný ženijný prápor významnú úlohu. Od 8. septembra 1944, keď sa začala Východokarpatská operácia určená na pomoc SNP, prápor zabezpečoval ženijný presun vojsk 1. čs. armádneho zboru po osi Krosno — Dukla. Ženijný prieskum odstraňoval prekážky, odmínovával priechody a opravoval mosty. Prvý bojový krst dostali ženisti pri osadách Wrocanka a Machnówka. Ženijné jednotky 1. čs. armádneho zboru i jednotlivých brigád plnili svoje úlohy zodpovedne. V noci prenikli do tyla nepriateľskej obrany a zamínovávali komunikácie, aby sťažovali pohyb nepriateľských tankov a obrnených transportérov. Tak to bolo aj na kóte 534 pri meste Dukla v Poľsku, kde nadporučík Nej chránil so svojou ženijnou rotou najťažší úsek obrany.

Ženijné jednotky plnili v Karpatsko-dukelskej operácii špeciálne úlohy. Budovali veliteľské pozorovateľne a stanovišťa, odmínovávali priestory pre prechod jednotiek a pre palebné postavenia delostrelectva. V Dukelskom priesmyku narazili ženisti po prvý raz na súvislé mínové polia. Vo veľmi nepriaznivom počasi bolo treba postaviť mosty cez rozvodnené potoky pri osade Barwinek a Zydranowa, aby sa bojová technika presunula do určených priestorov. Aj za mínometnej paľby ženisti podporučíka Megelu, vojaka Karola a ďalších mosty včas postavili. V rozbahnenom teréne útočila pechota i naše a sovietske tanky smerom k štátnej hranici. Aj napriek zúfalému odporu fašistov dosiahol 1. čs. armádny zbor spolu so sovietskymi jednotkami 6. októbra 1944 československé štátne hranice, a tak spoločne oslobodili prvú obec pod Duklou — Vyšný Komárnik.

Ženijné jednotky vykonali po boku sovietskych skúsených ženistov v Dukelskom priesmyku veľmi záslužnú prácu. Odmínovávali nepriateľské mínové polia, hlavné komunikácie, lesné cesty, výstupy k pozorovateľňiam, priestory pre bojovú techniku,

pre štáby a samotné tylo. Bola to práca nesmierne ťažká a namáhavá. Aj napriek všetkým snahám ženistov sa nepodarilo zabrániť stratám na ľudských životoch i bojovej technike. Fašisti kládli na Dukle protitankové míny v niekoľkých vrstvách nad sebou a kombinovali ich s časovými mínami. Na hlavnej dukelskej komunikácii, 150 m od štátnej hranice, na okraji vozovky explodovala časovaná mína a zničila automobil, v ktorom zahynul aj veliteľ 1. čs. brigády generál Jaroslav Vedral-Sázavský. Bolo to poučenie i pre ženistov, ktorí pri previerkach zistili, že nepriateľ používa nové druhy mín a hlbšie ich osadzuje do zeme.

Ženisti očistili priestory pri štátnej hranici v Dukelskom priesmyku, lúku (pod dnešnou vyhlídkovou vežou) a celú hlavnú cestu k obci Vyšný Komárnik.

Záslužnú prácu urobili ženisti v slávnostný deň vstupu 1. čs. jednotky do vlasti — 6. 10. 1944, keď na štátnej hranici postavili slávobránu a osadili stĺp s československým štátnym znakom. Na slávobráne bol text: „Československo zdraví a ďakuje svojim osloboditeľom.“

Boli to ženisti, ktorí upravili v Dukelskom priesmyku pri štátnej hranici priestor na odpočinok padlým československým vojakom, ktorí sem boli prevezení z poľského územia a v roku 1947 exhumovaní do priestoru dnešného cintorína k Pamätníku Československej armády na Dukle.

Ženijné jednotky aj v ďalšom období bojov čakalo veľa práce, najmä v priestoroch Nižný Komárnik, Krajná Poľana, Hunkovce, Krajná Porúbka, Nižná a Vyšná Pisaná, Dlhoňa, Havranec, Vápenník, Svidnička, Kapišová a Svidník.

Po ústupe fašistov za riekou Ondavu narazili československé i sovietske jednotky na obrovské množstvo mín.

Bolo treba odminovávať priechody pre pešie jednotky, tanky i samohybné delá. Ženisti museli odstrániť stovky mín a opraviť mosty, ktoré nepriateľ zničil.

Na mínovom poli hrdinsky padol aj ženijný náčelník 1. čs. brigády kapitán Chlubna¹, ktorý preveroval priechod v teréne pre pechotu.

Kóta 532 Obšar pri Nižnom Komárniku a Krajnej Poľane a bezmenné výšiny boli späť s hrdinskými bojmi československých vojakov. Na míny „doplatil“ aj veliteľ roty Baláž, ktorý prešiel bojovú cestu na území ZSSR a vo vlasti prišiel o ruku a nohu², i rad ďalších.

Na dukelskom bojisku sa naši ženisti po prvýkrát stretli s novými mínami, vybavenými rozniecovačom proti odminovaniu.³ Na to svojím životom doplatil napríklad podporučík Fiačan a ďalší.

Precíznosť fašistov sa prejavila aj v tom, že zákerné míny a nástrahy kládli do obytných domov, stodôl, dvorov, záhrad, do pecí, pod prah dverí. Fašisti kládli míny aj pod telá mŕtvych spolubojovníkov, pod odhodene zbrane. V obci Krajná Poľana naši ženisti rozniecovače aj v dreve na kúrenie — do navŕtaných dier utesnili rozbušky, ktoré v ohni vybuchli. V obci Bukovce odstránili vyše päťdesiat takýchto nástrah.

Práca ženistov sa neskončila ani po Karpatско-dukelskej operácii — 28. 10. 1944. V obranných pozíciách na rieke Ondave pri Svidníku a Stropkove budovali ženisti

¹ Ziebl, K.: *Naši ženisté*. Praha 1980, s. 38.

² Tamtiež, s. 39.

³ Tamtiež.

komunikácie, lesné cesty, výstupy k pozorovateľňam, priestory pre bojovú techniku, makety sovietskych tankov, samohybných diel a delostrelecké postavenia s cieľom oklamať nepriateľa. Bol to manéver namiesto útoku diel a tankov, ktoré potrebovali na novú útočnú operáciu na poľskom území pri Jasle. Jasľovská operácia sa vydarila. Ako dokazujú historické dokumenty, „oklamanie nepriateľa“ bolo také presvedčivé, že pred začiatkom operácie pri Jasle presunuli Nemci jednu divíziu horských strelcov do priestoru Svidník, pretože tu predpokladali útok.⁴

Podporučík Novák, veliteľ ženijnej roty, vo svojich spomienkach uvádza, že dostal rozkaz od veliteľa práporu postaviť drevený most cez riekou Ondavu pri Stropkove. Jeho chlapci, ktorým velil čatár Bukač, tu narazili na prieskumnú hliadku fašistov a včas ich zlikvidovali. Za tento čin boli všetci vyznamenaní.⁵

Vďaka ženistom boli v priebehu niekoľkých dní, koncom decembra 1944 a začiatkom januára 1945, opravené cesty od Ondavy cez Dukelský priesmyk na poľské územie pre presun československého delostrelectva. Bol to ženijný prápor majora Jilmu, ktorý organizoval práce tak, aby nezjazdné úseky boli včas opravené. Pri týchto prácach sa vyznamenali veliteľia rôt — podporučík Mihališko, Žižala a Novák. V dvadsaťstupňovom mraze stavali mosty, odstraňovali míny a opravovali cesty. Do týchto prác sa aktívne zapájali aj dobrovoľníci z radov civilného obyvateľstva. Z obce Vyšný Komárnik sa prihlásil Mikuláš Rusinko, ktorý svojim veliteľom preukázal službu aj tým, že označoval mínové polia, ktoré poznal.

Spolupráca sovietskych a československých ženistov pri ženijných prácach bola veľmi dobrá. Navzájom si pomáhali pri oprave mostov a kanalizácií, aj pri odminovávaní.

Ženista — červenoarmejec Kapišov objavil pri prieskume na dukelskom bojisku pri obci Nižný Komárnik mínu. Aby mohla prieskumná hliadka pokračovať v plnení svojich úloh, kryl míny vlastným telom, pokiaľ všetci vojaci hliadky neprešli mínovým poľom.⁶

Počas bojov na Dukle postavili ženijné jednotky 36 mostov, opravili 89 kilometrov ciest, vybrali 25 tisíc mín v priechodoch cez mínové polia a v obranných bojoch položili 3200 mín, postavili aj veliteľskú pozorovateľňu generála Ludvíka Svobodu.⁷

Na dukelskom bojisku úspešne operovali ženijné prápory 3. čs. brigády. Na úseku medzi obcami Nižná a Vyšný Komárnik pracovala ženijná rota kapitána Chlubnu, ktorá upravovala zjazdnosť lesnej cesty — zneškodnila tu vyše pätnásť mín. Tá posledná však bola pre celú skupinu osudnou. Spôsobila smrť kapitánovi Chlubnovi, vojakom Kačicovi, Koubekovi a dvom dôstojníkom pechoty.⁸ Takýchto prípadov bolo na Dukle viac, pyrotechnici sa stávali obeťami mínových polí i pri delaborácii neznámej munície.

Po skončení druhej svetovej vojny ostalo na dukelskom bojisku množstvo munície rôzneho druhu — protipechotné i protitankové míny, delostrelecké a mímometné granáty rôzneho kalibru a letecké bomby rôznej tonáže.

⁴ Tamtiež, s. 40.

⁵ Tamtiež.

⁶ Sabadoš, M.: *Dukelské črepiny*. In: *Dukla večne živá 3*. Košice 1979, s. 72.

⁷ Mazán, J.: *Vojtech Mihališko — účastník Karpatско-dukelskej operácie*. In: *Dukla večne živá 4*, Košice 1982, s. 100.

⁸ Tamtiež.

V povojnových rokoch bolo prvoradou úlohou obnoviť komunikácie, odstrániť vojnové pozostatky vrátane rôznej munície. Do poddukelského kraja prišli na pomoc jednotlivým obciam i obyvateľom príslušníci Československej ľudovej armády — ženijné jednotky.

Okrem profesionálnych pyrotechnikov odstraňovali v mnohých dedinách z mínových polí míny neoborníci, ktorí na to doplácali aj vlastným životom.⁹

V roku 1945 v dedinách Svidnička, Vápeník, Dlhoňa, Havranec, Kružľová, Nižná a Vyšná Pisaná, Dobroslava „vyberal“ míny Ján Štec zo Svidničky, ktorý ich zneškodnil vyše 11 000 — protipechotných a protitankových. Pri odminovaní príjazdového chodníka do Vápeníka spolu s tromi kamarátmi pri explózii protitankovej míny zahynul. Usmrtení boli aj Ján Vasilenko a Michal Berežný z Dobroslavy a Juraj Kimák, 9-ročný chlapec, bol niekoľkými úlofkami ranený. 29. 3. 1945 usmrtila protitanková mína skúseného bojovníka-partizána, rodáka z Dobroslavy, Michala Kmiťa pri budove ONV (dnes Múzeum ukrajinskej kultúry). Spolu s ním tu bol usmrtený aj Demeter Papajla.

V roku 1946 bol na mínovom poli za Ondavou pri Svidníku usmrtený 19-ročný ženista z VÚ 5301, slobodník Michal Kučera. Na tom istom mínovom poli boli usmrtení aj Svidničania Ján Juhaščík, Ján Paňko, Peter a Michal Kudla, Mikuláš Kurilec, Juraj Krajňak, v roku 1947 Mária Kušnírová a v roku 1948 Štefan Šelesták a Michal Kurilec.¹⁰ V roku 1949 boli pri odminovaní mínového poľa pri moste na Kapišovke usmrtení vojaci Miroslav Dlouhý, Pavel Mojžiško a Ján Brezovský.

Najviac zamínované bolo územie východného Slovenska. Môžeme tu nájsť takmer všetky druhy nepriateľských zátarasov a typy mín a rôznej munície. Najčastejšie ich pyrotechnici nachádzali na dukelskom bojisku, v priestore Bardejova, Medzilaboriec, Sniny, Humenného, Michaloviec a Dargova. Boli to nemecké protitankové „tanierové“ míny s označením T-Mi-42 N, komunikačné R-Mi-42, protipechotné míny „našliapné“ v drevených škatuliach, betónové míny s tritolovou náložou a S-Mi (springminen) a maďarské „kolíkové“ protipechotné míny. Okrem kovových mín používali fašisti aj bakelitové a neskôr sklenené míny, na ktoré mínohľadačky nereagovali a preto ich museli vyberať len citlivé ruky pyrotechnikov.

Odmínovacie práce sa začali v poddukelskom kraji na jar 1945 a skončili sa v roku 1950. Na mínových poliach pod Duklou zahynulo 172 osôb. Práce riadil štáb Československej ľudovej armády. Do jednotlivých priestorov boli nasadené jednotky v počte jednej roty z rôznych vojenských útvarov.

V rokoch 1946—1947 očistili kraj pod Duklou (Svidničky, Stropkovský a Bardejovský okres) československé jednotky v počte štyroch rôt pod velením kapitána Alexandra Staňka.

Jeho jednotky „očistili“ poľnohospodársku pôdu a lesy aj v priestoroch v okolí Sniny, Trebišova a Dargova. Aj napriek všetkým bezpečnostným opatreniam sa nedalo zabrániť stratám na ľudských životoch. Pod Duklou zahynul pri výbuchu protitankovej míny aj skúsený veliteľ ženijnej jednotky kapitán Staněk, keď vojaci vyberali mínu, ktorá bola zaistená proti odstráneniu neznámym roznečovačom.¹¹

⁹ Archív Dukelského múzea, (ďalej len ADM), fond-M 1—10.

¹⁰ ADM fond-M—11.

¹¹ Ziebl, K.: *Pyrotechnik věnuje* . . . Praha 1984, s. 17.

Pozornosť sa venovala preventívnym bezpečnostným opatreniam. Takmer na celom východnom Slovensku sa obyvateľstvo a školská mládež oboznámili s nebezpečenstvom pri manipulácii s nájdenou muníciou. Aj napriek upozorneniu nastali tragické prípady. V obci Pčoliné, okres Humenné, boli na mínovom poli usmrtení traja občania — Mikuláš Kušnír, Juraj Lata, Andrej Mindoš, vo Vyšnom Komárniku 17-ročný Ján Rozum a mnoho ďalších.

V povojnových rokoch odstránil stovky mín v jednotlivých obciach okresu Humenné skúsený ženista, príslušník 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, M. Kolcun zo Stakčína.¹²

Keď sa v roku 1949 definitívne rozhodlo postaviť v Dukelskom priesmyku pamätník vojakom a sprístupniť ho 6. októbra 1949 širokej verejnosti, hlavná pozornosť sa zameriavala na odminovávanie celého priestoru v priesmyku od štátnych hraníc s PLR až po Svidník.

Odmínovacie práce na Dukle riadil pomocník Husík so svojou jednotkou z Vojenského útvaru zo Serede. V druhej polovici septembra a začiatkom októbra zaistovala táto jednotka aj bezpečnosť účastníkov bojov pri prehliadke dukelského bojiska.

V roku 1950—1951 bola etapa odminovávacích prác postupne v Dukelskom priesmyku ukončovaná. Pokračovalo sa v „Údolí smrti“ v obciach Nižná a Vyšná Pisaná, Dobroslava, Havranec, Dlhoňa, Kružľová a Kapišová, kde bolo treba odstrániť množstvo protitankových a protipechotných mín.

V ďalšej etape sa rozsah odminovávacích prác znižoval. Po jednotkách ČSLA prevzalo pyrotechnické práce Ministerstvo vnútra.

Krajskí pyrotechnici VB major Ján Kost, kapitán Jozef Mytal a nadporučík Mikuláš Matkovský boli takmer denne v teréne, preverovali stanoviská, aby mohla úspešne pokračovať povojnová výstavba vojnou zničených dedín a miest.

Major Ján Kost sa ako osemnásťročný hneď po vojne dobrovoľne hlásil odstrániť míny zo zamínovaných polí poddukelského kraja. Odstránil stovky ton munície, ktorú zneškodnil a časť zdelaboroval na expozičné účely Dukelského múzea.

Kraj pod Duklou mu prirástol k srdcu nielen preto, že sa v obci Kečkovce narodil, ale aj preto, že spolu s ďalšími pyrotechnikmi ho očistil od vojnovej hrôzy. Pri Nižnej Pisanej bolo pole, ako sám major Kost na to spomína, ktoré družstevníci zorali, ale po rokoch zarástlo znova len krovím. Nasadili tam preto bager a ten narazil na mínu, ktorá však našťastie nevybuchla. Objavili tu vyše 150 kusov protitankových mín, jednu vedľa druhej, v súvislých pásoch, ktoré tu fašisti položili v boji proti sovietskym tankom.

Znáмым pyrotechnikom vo Východoslovenskom kraji bol nadporučík Mikuláš Matkovský. V lete v roku 1964 objavili v Krompachoch protikomunikačnú mínu R—Mi—42 a preniesli ju na MNV. Odtiaľ ju nadporučík Matkovský naložil do auta. Mína však transport nevydržala a pri explózii bol usmrtený pyrotechnik aj šofér auta.

S majorom Kostom roky spolupracoval aj pyrotechnik Jozef Mytal, rodák zo Železníka pri Giraltovcich. Spolu odstraňovali a zneškodňovali muníciu na Dukle, Dargove, okolo Ondavy, či na Moldavskej nížine. Len v roku 1976 zničili 16 758 veľkokalibrových nábojov, 4065 delostreleckých granátov, 76 protitankových mín, 57 leteckých bômb, 2851 ženijných prostriedkov a 24 119 kg pechotného streliva.¹³

¹² ADM, fond M-12.

¹³ ADM, fond M-14.

Vojnová munícia bola aj napriek silnej korózii po rokoch stále nebezpečná a vyžiadala si aj v čase dávno po druhej svetovej vojne ľudské obete.

Podľa záznamov Krajskej správy VB zahynuli pri odmínovávaní mínových polí pod Duklou v povojnových rokoch aj štyria vojaci — pyrotechnici, ktorí manipulovali s neznámou vojnovou muníciou.¹⁴

Pozostatky vojny — granáty, míny, delostrelecké náboje, bomby tu doznievajú ešte aj dnes.

¹⁴ ADM, fond M-15.

Legenda:	DG — delostrelecký granát	PS — pechotné strelivo
	DM — delostrelecké míny	PP — pancierové páže
	RG — ručné granáty	I — iniciátory
	VRS — veľkokalibrové strelivo	T — trhavina
	PTM — protitankové míny	B — bleskovice
	LB — letecké bomby	Z — zápalnice
	ŠM — špeciálna munícia	

* Prehľad o likvidácii munície bol spracovaný na základe záznamov a hlásení pyrotechnikov Krajskej správy verejnej bezpečnosti v Košiciach.

Prehľad množstva zneškodnenej munície v poddukuleckom kraji v rokoch 1952—1976

ROK	DG (ks)	DM (ks)	RG (ks)	VRS (ks)	PTM (ks)	PPM (ks)	LB (ks)	ŠM (ks)	PS (kg)	PP (ks)	I	T (kg)	B (m)	Z (m)
1952	3	7		1	1		1	4			7			
1953	159	209	283	14	14	2	3	15		6	97	18		
1954	57	859	207	8	6		4	5		3	25			
1955	40	189	104	2	6	1	1	5			207	20		
1956	194	667	5692	23	25	2	6	12		14	81	2		
1957	509	1 449	51	1	18	190	6	7		3	50	6		
1958	403	1 268	330	2	26	22	9	27		9	687	18		
1959	436	464	236	64	19	1	4	133	2	7	124	15		
1960	735	2 440	273	67	28	8	11	22	200	14	3 826	49	4800	
1961	992	2 099	308	71	25	28	27	100	252	12	5 287	1		16
1962	263	1 399	356	11	5		15	15	61	4	1 021	7		
1963	388	1 552	263		16	18	16	1 210	39	8	1 008	7		
1964	448	709	290	826	25	254	14	53	54	11	975	4208		
1965	325	994	168	113	26	41	15	125			301	186		
1966	279	779	216	420	21	18	13	121			78	27		
1967	401	495	126	47	14	91	9	539			1 009	108		
1968	255	438	118	136	14	18	3				510	12		
1969	179	917	137	22	14	10	7	56			5 102	43		
1970	227	1 016	160	459	28	26	4	204			130	35		
1971	218	711	83	7200	16	3	8	18 379	30		62	102		
1972	196	381	107	52	16		5	700	8	6		525		
1973	220	511	73		10	8	15	1	30			12		
1974	289	650	118	12			6	20	40			250		
1975	265	390	88	194	18	15	9	109	315		891	205		
1976	102	245	56	68	18	13	7	614	155	10	11	21		
Spolu	7583	20 838	9843	9813	409	769	218	22 476	1186	107	21 489	5871	4800	16

Zažltnuté listy novín

Mám pred sebou zviazané noviny, nie sú to obyčajné noviny, svojím spôsobom takisto bojovali. Boli v zemľanke i v zákope, vo vojenskom transporte, tanku i na nemocničnom lôžku. Čítali ich oči tých, ktorý sa neraz pozerali smrti priamo do tváre.

Sú to noviny, ktoré vychádzali v 1. čs. armádnom zbore v ZSSR.

Najprv sa však oboznámime s históriou vzniku tlače v československej jednotke v ZSSR. Prvým tlačovým orgánom boli *Dení zprávy*, ich prvé číslo vyšlo 9. 2. 1942 v Buzuluku. Ťažko však môžeme novinami nazvať na stroji napísaný list papiera.

28. 8. 1942 v Buzuluku uzrelo svetlo sveta prvé číslo veľmi známych novín *Naše vojsko v ZSSR*, ktoré sa dostávali do radov vojakov jednotky pri Sokolove, Kyjeve a Bielej Cerkvi.

V lete 1944 *Naše vojsko v ZSSR* formálne zostali novinami 1. čs. brigády, ale v 3. čs. brigáde začali vychádzať noviny *Smer Praha*, a v 2. paradasantnej samostatnej brigáde *Plameň slobody*.

12. augusta 1944 vyšlo prvé číslo novín zboru *Za oslobodené Československo*, v redakcii pracovalo 23 ľudí vrátane technického personálu. 19. septembra 1944 sa z novín stal týždenník.

Úlohy, ktoré mala plniť tlač zboru v tomto období, konkretizoval K. Gottwald, ktorý v rozhovore s redaktorom novín *Naše vojsko v ZSSR* povedal: „*Vašou veľkou úlohou bude pomáhať v oslobodenej vlasti vybudovať a upevniť skutočne demokratický štát. Štát na stráži jeho slobody a samostatnosti, spoločne s Červenou armádou rozbiť okupantov a vo večnom priateľstve so Sovietskym zväzom viesť našu republiku k šťastiu a rozkvetu.*“

Keď začneme listovať v novinách, ktoré vyšli pred začiatkom ofenzívy na Dukle, z príspevkov vidíme, že vo všetkých jednotkách zboru prebiehala intenzívna príprava na blížiacu sa boje. Uverejňovali sa aj správy o úspechoch a postupe Sovietskej armády, a to ovplyvňovalo zvýšenie bojového ducha vojakov zboru.

Konečne prišiel očakávaný deň 8. september 1944 — začiatok útoku na Duklu. V ten deň v mimoriadnom čísle *Naše vojsko v ZSSR* bol na prvej strane veľký titulok: „*Naša najslávnejšia hodina udrela. Dopredu — za slobodu a šťastie našich národov . . .*“

Ako je známe, prvé dva dni operácie boli mimoriadne ťažké. Tlač zboru sa snažila upevňovať vieru vojakov vo vlastné sily. V každom čísle môžeme nájsť heslá: *Sláva smeľým a odvážnym, Úlohu musíme splniť* a podobne. Objavujú sa aj prvé články o hrdinstve vojakov zboru. Napríklad o „ničiteľoch“ tankov podporučíka Babuského, o odváž-

nej spojárke-čatárke Švermovej, ktorá v nepriateľskej palbe nebojácne vynášala rane-ných, o automatčikovi Olahovi, ktorý napriek ťažkým zraneniam pokračoval v palbe proti nepriateľovi.

Po 11. septembri 1944 sú strany novín už plné materiálov, ktoré rozprávajú o hrdinstve vojakov. V článku *Tak bojujú automatčici Hrdinu ZSSR nadporučíka Sochora* čítame: „*Automatčici Hrdinu ZSSR npor. Sochora sa v posledných bojoch niekoľkokrát vyznamenali. Len počas protiútok 11. septembra zanechali Nemci, útočiaci na postavenie našich automatčikov, na bojišti 65 mŕtvych.*“

Ťažké boje na prístupoch k Dukelskému priesmyku pokračovali. Noviny uvádzajú veľké množstvo príkladov odvahy vojakov zboru. Napríklad 13. septembra 1944 píše *Naše vojsko v ZSSR* o desiatnikovi Chocinovi, bývalom slovenskom partizánovi, ktorý využíval svoje bojové skúsenosti pri plnení úloh. Ďalej sa hovorí o osvetovom dôstojníkovi, slobodníkovi Knopovi, ktorý vlastným príkladom nadchol unavených vojakov.

V tom istom čísle je uverejnený úvodník pod titulom *Česť a sláva prvému, kto vkročí na pôdu vlasti*. Hovorí sa v ňom: „*Najvyššou ctou každého dôstojníka, poddôstojníka a vojaka zboru v týchto vypätých bojoch však bude, ak vstúpi na pôdu Československa ako prvý . . . Z rozkazu veliteľa armády tlmočíme vám odkaz slávneho sovietskeho vojvodu maršala Sovietskeho zväzu I. S. Koneva: — Prví vojaci, poddôstojníci a dôstojníci 1. československého zboru v ZSSR, ktorí si so zbraňami vynútili vstup na československé územie, budú okamžite navrhnutí na najvyššie sovietske vyznamenania.*“

Pod titulkom *Dopredu, stále dopredu* uverejňuje *Za slobodné Československo* materiály, ktoré pripomínajú vojakom, že svojimi hrdinskými činmi pomáhajú povstaleckému Slovensku. „*Zo všetkých síl dopredu na pomoc našim bratom na Slovensku,*“ hovorí sa v spomínanom článku.

Objavilo sa aj veľa článkov, v ktorých sa hovorilo o hrdinstve vojakov 2. čs. samostatnej paradasantnej brigády. Napríklad 21. septembra *Za slobodné Československo* napísalo: „*V posledných bojoch v Karpatoch sa vyznamenali vojaci 2. čs. samostatnej paradasantnej brigády, predovšetkým vojaci práporu kpt. Uchytla, ktorý spolupracoval so sovietskymi tankovými jednotkami. Náčelník štábu práporu por. A. Kováč napriek zraneniu nepretržite udržiaval styk so sovietskymi jednotkami . . . Nemcov zmietli v boji zblízka, pažbami a bodákmi, prebijali sa nezadržateľne dopredu, k domovu . . .*“

Na ďalšej strane týchto novín sa hovorí o bojoch na kóte 534. Pod titulom *Dukla — naša!* sa hovorí o oslobodení poľského mesta Dukla.

O bitke na Hyrowej hore sa môžeme dozvedieť z reportáže v *Našom vojsku*. Začítajme sa do riadkov, ktoré podávajú výstižný obraz boja. „*Ppor. Steiner, ppor. Presser a ich vojaci vyrazili k bodákovému útoku. Fricovia vidiac našich útočiacich vojakov, neobstáli a utekali zo svojich prvých zákopov. Naši do nich hneď skočili — zanechané zbrane sú ich korisťou. Avšak Nemci, ktorým ide o každú výšinu, ba o každú piad' zeme, ktorí vedia, čo pre nich znamená, keď sa prebijeme na Slovensko, sa húževnato bránia. Márne! . . . Nastala silná hmla. Nepriateľ nás nevidí. Jeho palba ide naslepo. Veliteľia rôt rýchlo využívajú túto pomoc prírody. Automatčici ppor. Bileja sa priplazia až na 200 m, potom na 100, potom až na 30 m. A tu sa hmla, ktorá ich prikrývala, zdvihla. Neostáva nič iné, ako opäť ležať vo vode, hodinu, dve, tri, pokiaľ nastane tma. Medzitým sa ostatní postupne prepravujú na výšinu k automatčikom. Vnikajú do dediny. Automatčici obsadzujú prvé domčeky na severovýchodnom okraji dediny.*“

V tieto dni môžeme na stránkach *Za slobodné Československo* nájsť odpovede na anketu redakcie *Čo si odnášame zo ZSSR*. Odpovede začali uverejňovať ešte 20. augusta 1944, pokračovali aj v septembri. Cieľom ankety bola propagácia ideí nerozborného spojenectva a priateľstva so Sovietskym zväzom a jeho ľudom. Bola akoby odpoveďou tým, ktorí hlavnú silu v zápase s fašizmom videli na Západe. Anketa sa stala v zbere vari najčítanejšou. To potvrdil aj prieskum medzi čitateľmi, ktorý urobila redakcia. (Neskôr vyšli odpovede ankety ako samostatná publikácia.)

Vyberme tri z odpovedí. Armádny generál Ludvík Svoboda vtedy, 21. augusta 1944, povedal: „V Sovietskom zväze, v jeho šlachetnom ľude, v jeho chrabrej Červenej armáde, v jeho múdrych vodcoch sme našli všetko, čo sme v roku 1939 stratili a čo sme sem išli hľadať. Sme šťastní, že sme vtedy vedeli, kam máme ísť hľadať.“

Ďalšia odpoveď patrí hrdinovi Sovietskeho zväzu nadporučíkovi Antonínovi Sochovi: „Odnášam si zo ZSSR obdiv a úctu k hrdinskému boju Červenej armády, ktorá i nám vybojovala cestu k oslobodeniu. Najvyššou ctou a uznaním sú pre nás vysoké vyznamenania, ktoré nám udelil Sovietsky zväz.“

Kapitán Kovařík napríklad odpovedal: „Zo Sovietskeho zväzu si odnášam: A. Závisť: Závidím . . . Červenej armáde, jej výzbroj a jej veliteľov. B. Poznanie: 1) Že meno Čechoslovák je uctievané národmi Sovietskeho zväzu. 2) Že sme najvernejšími a sebe najbližšími slovanskými bratmi. C. Skúsenosti: 1) Mnoho skúseností životných 2) Mnoho skúseností vojenských vo svojom odbore. A z príkladov nespočetného množstva hrdinstva a sebaobetavosti sovietskeho ľudu a Červenej armády: Ešte väčšiu lásku k vlasti.“

Historické číslo *Za slobodné Československo* je z dňa 6. októbra 1944. Vyšlo na prvej strane s veľkým červeným titulkom „Sme doma!“ Dolu je po rusky napísané: „Ďakujeme vám, bratia krasnoarmejsi! Československo víta a ďakuje svojim osloboditeľom!“ Práve tieto slová uvideli vojaci zboru na symbolickej bráne na Dukelskom priesmyku 6. 10. 1944, v historický deň prekročenia priesmyku.

Na druhej strane je krátky článok napísaný v ukrajinčine a podpísaný čatárom V. Nebiljakom, ktorý vošiel do dejín ako veliteľ československej hliadky — tá ako prvá prekročila poľsko-československú štátnu hranicu. „So samopalom v rukách, s granátom za opaskom som sa plazil k pohraničnému stĺpu. Do cieľa mi zostávalo najviac 15 metrov. Srdce mi bilo a tvár horela, cítil som, že o pár minút budem na rodnej pôde.“ Tieto slová Nebiljak pravdepodobne povedal niekomu z redakcie novín, pretože sám padol ešte v ten istý deň — 6. októbra 1944.

V novinách je aj článok o ženistoch — hovorí sa v ňom, ako ženisti v prvý deň prechodu cez hranicu okrem svojich hlavných povinností pri odmiňovaní terénu postavili symbolickú bránu, upevnili na nej transparenty a štátne vlajky ČSR a ZSSR.

Obraciame ďalšie stránky novín — sú tu správy z frontov a povstaleckého územia, ale aj kresby a fotografie. V *Našom vojsku v ZSSR* zo dňa 9. októbra 1944 je prvá informácia o prvej oslobodenej obci. „Je to Vyšný Komárnik. Malá horská dedinka. Malé domčeky, chudobný drevený kostolík. Je v ňom plno slamy. Na dedinskom cintoríne je dlhý rad krížov s čerstvými nemeckými nadpismi. Pred nimi mŕtvoľa. Fric leží ešte s prilbou na hlave. Asi sa chystal na útek, keď ho zastihla trestajúca smrť.“

Nájdeme tu rozhovor s jedným z miestnych obyvateľov. Je to 61-ročný Mikuláš Lorenc. (V novinách je jeho meno skomolené — Larinec — pozn. aut.) Vtedy povedal:

„Čakali sme vás a Nemci to vedeli. — Príde Ivan, vieme, že ho čakáte, — hovorili nám zlostne pred svojím odchodom.“

V tom čase začalo *Naše vojsko v ZSSR* uverejňovať novú rubriku pod názvom *Naše postavy*. V nej zoznamovali svojich čitateľov s najlepšimi vojakmi zboru. Nemôžeme vymenovať všetkých, spomenieme iba niektorých — čatár Klevec, ppor. Jasiok, čatár Kačer, nadporučík V. S. Kučerenco, ktorý bol inštruktorom rádiového spojenia v zbere a padol na Dukle, štábný kapitán J. Khollo — dôstojník, ktorý bojoval v Kyjeve a Bielej Cerkvi. Bol to odvážny človek, vyznamenaný Radom Červenej zástavy a tromi vojnovými krížmi 1939. Aj on zostal navždy v dukelskej zemi.

V článku venovanom kapitánovi F. Vránovi sa opisuje jeho posledný boj na hranici. Vyskočil ranený z tanku a jeden z členov osádky mu vytiahol z puzdra pištoľ, pretože sám to už nevládal urobiť. Strieľal do posledného náboja.

Za slobodné Československo takisto pod titulkom *Naši najlepší* píše o hrdinoch dukelských bojov. Sú z rôznych jednotiek. Desiatnik J. Tulajda ukoristil nepriateľský guľomet a 1500 nábojov. Sanitár J. Nosko vyniesol počas silnej nepriateľskej paľby z prednej línie 38 ranených. V článku podpísanom iniciálkami P. S. autor spomína na dva roky bojovej cesty automatčikov pod velením Antonína Sochora. Píše, že v karpatských horách sú najlepší. Rotný Hegeduš doviedol dvoch „jazykov“. Tri dni sedel v korune stromu, 150 m od hitlerovských zákopov, a usmerňoval paľbu svojich mínometov. A to aj napriek tomu, že mal iba jedno oko, druhé stratil v boji pri Bielej Cerkvi. Autor spomína na rotného Bugera, ktorý so svojou čatou zničil vyše 50 fašistov a neskôr padol na kóte 534, na veliteľa roty poručíka Kriška, ktorý medzi prvými prenikol k hranici. Sám odrazil protiútoky, počas ktorých hitlerovci stratili asi 100 svojich vojakov.

Ďalší článok je nazvaný *Prví dobrovoľníci zo Slovenska*. Hovorí sa v ňom o chlapcoch, ktorí sa hlásia do zboru. „Medzi prvými je Bobák Ján, ročník 1919, z obce Šarbov. Hneď po „odvode“ dostal bojovú úlohu — ukazuje cestu jednému z našich peších práporov. Vysoký, driečny mladík aj pred vstupom do zboru vykonával cenné služby pre armádu. Bol sprievodcom prieskumu Červenej armády a zachoval si rozvahu v najhustejšej mìnometnej paľbe.“

(Ján Bobák prežil aj peklo posledných mesiacov vojny a teraz žije v Prešove — pozn. aut.)

Boje pokračovali, rady bojovníkov redli. Noviny prinášali správy aj o tom. *Bojovať aj za nich!* bolo heslo dňa. „Tí, ktorí slúžili s Opatrným a Starkom od začiatku, vedia, ako ťažko bude vyplniť medzeru na ich miestach. Vedia to dobre aj ich vojaci a preto spoločne musíme pobiť veľa Nemcov, lepšie a nemilosrdnejšie bojovať, aby sme splnili s našou úlohou i úlohu, ktorú na seba zobrali poručíci Opatrný a Stárek.“

Bi fašistov za ich zločiny — je názov ďalšieho príspevku. Píše sa v ňom o dedine na východe Slovenska. „V Nižnom Komárniku bolo predtým 60 domčekov. Po vyhnaní Nemcov zostal iba jeden. Obyvatelia obce žili len v dierach a sklepoch, odkiaľ im Nemci zakázali vychádzať pod hrozbou trestu smrti. Za prechod ulice Nemci na mieste zastrelili Teréziu a Michala Jurčišinovcov, Zuzanu Šuťakovú, Annu Sičákovú a Petra Surgenta. Traja poslední zanechali po sebe osem sirôt. Pri prechádzaní ulice bol zastrelený aj lekár, ktorý išiel k pacientovi.“

Nemci boli prinútení ustúpiť tak rýchlo, že nestačili vyhnať všetkých obyvateľov. Vasil a Michal Jurčo sa skryli v lese a po príchode červenoarmejských im ukázali mìnové polia

a založené „fugasy“. Bývalý vojak slovenskej armády z Nižného Komárnika u seba schoval ľahký guľomet. Keď sa k obci priblížila sovietska hliadka, pomáhal rozviedčikom pri strelbe za utekajúcimi Nemcami.“

(Noviny neuvádzajú meno tohto odvážneho vojaka, ale v Nižnom Komárniku vám každý povie, že to bol Vasil Jurčišin — pozn. aut.)

Zalistovali sme spoločne v stránkach starých frontových novín a čítali riadky, ktoré sa stali svojrúznou kronikou tých slávnych dní. Aj tieto krátke úryvky nám dávajú plný a pravdivý obraz bojov na Dukle, sú cenným dokumentom tej doby.

VÁCLAV ŠIRC

Účasť volynských Čechov v odboji

NAJSKÔR TROCHU HISTÓRIE

História vzniku 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, rovnako ako história vzniku 1. českej družiny v roku 1914, je nerozlučne spätá s českou menšinou na Volyni, ktorá tam existovala od roku 1867 do roku 1947.

Českú emigráciu do Volynska v ZSSR vyvolala hospodárska kríza po prehratej Prusko-rakúskej vojne v roku 1866. Sociálny a národnostný útlak v monarchii vyhnal z porobenej vlasti statisíce najzdatnejších ľudí. Z nich asi 15 000 do Ruska, väčšinou v rokoch 1867—1884. Najviac ich bolo z vojnou silne postihnutého východočeského kraja. Odišli tam tí najchudobnejší, ktorí nemali na cestu do zámoria. Na Volyň a do Ruska ich lákali nízke ceny úrodnej pôdy, ktorú tamojšia poľská šľachta hromadne vypredávala po zrušení „panščiny“ (roboty) a po potlačení poľského tzv. januárového povstania v rokoch 1863—1864 zo strachu pred ďalšou konfiškáciou. Usadili sa predovšetkým v priestore Luck—Rovno—Dubno—Žitomir. Na Volyni založili desiatky čisto českých osád. Usadili sa aj v ďalších národnostne zmiešaných osadách. Aj v mestách sa usadilo veľa remeselníkov a živnostníkov.

Osady zakladali väčšinou na zelenom trávniku alebo aj v lese. Najskôr žili niekoľko rokov v primitívnych zemľankách alebo v spustnutých budovách kúpených veľkostatkov.

Aj keď začínali s najprimitívnejším ručným náradím, v krátkom čase sa im podarilo vyklčovať značnú časť kúpených lesov a získať tak veľmi úrodnú pôdu. Začali pestovať chmeľ, cukrovú repu a ďalšie technické plodiny. Dosiahli vysokú úroveň v chove hospodárskych zvierat. Podarilo sa im zabezpečiť si poľnohospodárske stroje a ďalší inventár. V priebehu jednej generácie vybudovali výstavné osady, ktoré na prvý pohľad kontrastovali so zanedbanými ukrajinskými a poľskými dedinami. Dosiahli vysokú úroveň hospodárskeho a kultúrneho života aj napriek nepriaznivému obdobiu reakčnej cárskej politiky v rokoch 1885—1905, ktoré nepriali českému kultúrnemu rozvoju. Podarilo sa im udržať české povedomie v mladej generácii aj bez českých škôl a spontánne vytvorili uzavretú českú spoločnosť.

Ich pôsobenie, samozrejme, nezostalo bez vplyvu na ďalší vývoj ukrajinského obyvateľstva, predovšetkým vidieckeho. Za sedemdesiat rokov spoločného života s Čechmi Ukrajinci zaznamenali väčší hospodársky a kultúrny vzostup než predtým po celé stáročia.

Nešťastná strategická poloha Volyne ako jedinej schodnej brány medzi Pripiatskymi mŕčiami na severe a Karpatmi na juhu bola od nepamäti metlou tohto územia. Všetky

pohyby národov v staroveku, vpády Tatárov a Turkov v stredoveku, prešli tadeto nespočetne mnohokrát, pričom zanechávali po sebe len spustošenú krajinu a skazu. Prejavilo sa to aj v prvej svetovej vojne viacerými prechodmi frontu, zničením celých osád, utrpením a biedou obyvateľstva. Prvú svetovú vojnu dovŕšila anarchia, brestlitovský mier a po ňom nemecko-rakúska okupácia Ukrajiny v marci 1918, občianska a intervenčná vojna poľsko-sovietska v rokoch 1919—1920, ukončená v marci 1921 mierom v Rige.

Poľsko-sovietska hranica stanovená týmto mierom rozdelila české osady. Asi 1/3 českých osád v okolí Žitomíra zostala v sovietskej Ukrajine, 2/3 pripadli Poľsku. Až po 17. septembri 1939 sa všetky tamojšie české osady „ocitli“ v ZSSR.

Dvadsať rokov sa české osady na obidvoch stranách hranice vyvíjali odlišným spôsobom. V ZSSR sa krajanovia tešili všetkým vymoženostiam socialistickej spoločnosti, v Poľsku žili životom trpanej národnostnej menšiny. Jedno im však zostalo spoločné — vysoká hospodárska a kultúrna úroveň. České kolchozy na východnej Volyni boli žiariacim vzorom socialistickej spoločnosti. České osady na západnej Volyni boli vzorom moderného súkromného hospodárenia. Na vojnových troskách vyrástli nové osady, ktoré boli ešte krajšie a výstavnnejšie než pred vojnou.

České dedinky vyzerali, akoby boli „ukradnuté“ z Čiech alebo Moravy a nejakým zázrakom prenesené o tisíc kilometrov na východ.

Krajanovia si z vlastných zdrojov, prostredníctvom Českej matice školskej v Lucku, za podpory spolku Komenský v Prahe vydržovali rad českých ľudových škôl, z toho tri boli plne organizované meštianky. Vo väčšine osád boli zriadené poľské štátne školy, kde sa čeština vyučovala ako predmet len 2—3 hodiny týždenne.

Antonín Perný v Kvasilove vydával a redigoval v rokoch 1925—1936 krajanovský týždenník *Hlas Volyne*. Po jeho zániku Josef Foitík v Lucku vydával a redigoval *Krajanovské listy*.

Na začiatku druhej svetovej vojny žilo na poľskej strane Volyne asi 35 000 krajanov, na sovietskej strane asi 16 000 krajanov.

VOJENSKÝ PRÍNOS

Vojenský prínos volynských krajanov v boji proti fašizmu a za oslobodenie Československa treba hodnotiť z troch hľadísk:

1. podľa celkového množstva krajanov, ktorí vstúpili do 1. čs. armádneho zboru v ZSSR;
2. podľa rozsahu bezplatnej materiálnej pomoci;
3. podľa účasti na bojovom nasadení a prinesených obetiach.

Výsledky objektívneho, nezaujatého zistenia podľa dostupných prameňov nám dávajú tieto odpovede:

1. Volynská menšina, ktorá zahŕňala asi 50 000 občanov, poskytla československej armáde v ZSSR okolo 10 000 vojakov, mužov i žien. V skutočnosti sa ich prihlásilo okolo 12 000. Okolo 2000 z nich odvodové komisie neodporúčali kvôli vysokému veku alebo zo zdravotných dôvodov. Priamo v bojových útvaroch, okrem 2. československej brigády, tvorili prakticky 2/3 stavu.

O spontánnosti ich vstupu do československej armády svedčí skutočnosť, že v Rovne len od 15. do 22. marca 1944 vstúpilo do československej armády 2280 mužov a žien.

Po odvodoch v Rovne nasledovali ďalšie odvody priamo k útvarom 1. brigády v Lucku. Odvody do náhradného pluku v Rovne pokračovali až do augusta podľa toho, ako Sovietska armáda po prechodnom zastavení frontu na riekach Ikva a Styr oslobodzovala ďalšie okrajové české osady. V menšom počte sa v tom čase hlásili do československej armády slovenskí partizáni v ZSSR a taktiež zajatci z maďarskej a nemeckej armády.

Pre armádu možno obyčajne zmobilizovať asi 10 % obyvateľstva. Volynčania dali československej armáde dvojnásobok, nehľadiac na to, že už boli značne oslabení mobilizáciou do poľskej armády v roku 1939 a do Sovietskej armády v rokoch 1940 až 1941, predovšetkým na východnej Volyni, v Žitomirskej oblasti. Väčšina z nich sa do československej armády už nedostala. Ich počet a straty na životoch nemožno presne zistiť. Podľa archívu Zväzu Čechov z Volyne v poľskej armáde zahynulo asi 50 krajanov. V Sovietskej armáde — podľa neúplného zoznamu — asi 700 krajanov. Len v osade Malinovka pri Kýjeve bolo podľa údajov tamojšieho učiteľa Antonína Faltusa viac než 60 vojnových vdov. Z mnohých osád na východnej Volyni sa nám nepodarilo získať nijaký prehľad.

Len v Českom Malíne, Michne-Sergejevke a v Svatej počas krvavého teroru okupantov menšina stratila viac než 400 občanov. V priebehu okupácie a prechodu frontov možno počítať so stratou 600—700 občanov. Niekoľko stovák mladých chlapcov a dievčat, ktorí prichádzali do úvahy pre vojenskú službu, okupanti odviekli na nútené práce do Nemecka. Aj keď straty na životoch neboli v tejto skupine veľké, znamenali oslabenie menšiny pri vstupe do armády a takisto pri reemigrácii. Mnoho z nich sa rozstrúsilo po celom svete. Dievčatá sa zoznámili s cudzincami nasadenými v Nemecku a vydali sa za nich. Dnes sú v Poľsku, Francúzsku a iných krajinách. Takisto aj menší počet chlapcov zostal trvalo v cudzine. Tieto straty možno odhadnúť na 200—300 chlapcov. Banderovci zavraždili okolo 300 Čechov, väčšinou tých, ktorí boli spriaznení s Poliakmi.

Sovietska armáda mobilizovala v roku 1941 mužov od osemnásť do päťdesiat rokov. Do československej armády sa prihlásili prakticky všetci muži v tomto veku, a navyše veľký počet mužov starších a takisto mladistvých, sedemnást a šestnásťročných chlapcov, ktorí sa prevažne hlásili ako osemnásťroční. Väčšinou boli zaradení k spojárom. Bolo však možné stretnúť sa s nimi aj v prieskume, pri samopalníkoch a pechote.

Sovietske správne orgány sa snažili zaistiť si odborníkov nevyhnutných pri prevádzke podnikov, ktoré pracovali pre armádu: v mechanických dielňach, mlynoch, železnici a podobne. Takisto sa snažili udržať si učiteľov na školách. Odborníkom a učiteľom poskytovali tzv. „bronirovku“, t. j. oslobodenie od vojenskej povinnosti. Všetomže im bránili, aby odišli do armády. Väčšina „zabronirovaných“ krajanov skôr alebo neskôr zbehla a vstúpila do československej armády.

Tento spontánný nástup, keď do armády často vstupovali celé rodiny, nevznikol nijako živelné, cez noc. Prakticky bol pripravovaný celé roky, už od 15. marca 1939. Vedenie menšiny sústredené okolo Českej matice školskej v Lucku a menšinový týždenník *Krajanovské listy*, redigovaný a vydávaný Jozefom Foitíkom, sa hneď prihlásili k myšlienke nášho druhého odboja. Odmietli koncepciu generála Leva Prchalu, ktorý chcel československý odboj oprieť o vtedajšie Poľsko.

Určitý počet mladých chlapcov odišiel s československou vojenskou skupinou generála Ludvíka Svobodu v ZSSR. Niektorí z nich boli ešte toho istého roku odoslaní na Stredný východ. Asi dvadsať ich bojovalo pri Tobruku, neskoršie v československej tankovej brigáde na Západe. Niektorí bojovali v radoch československého letectva vo Veľkej Británii. Čatár Jiří Zahradka padol pri Dunkerque, čatár aspirant Boris Zeman zahynul ako letec.

V roku 1943 dospela Veľká vlastenecká vojna k svojmu zlomu. Fašistické armády začali ustupovať. V ich tyle pôsobili početné partizánske oddiely. Na českom volynskom území sa sovietski partizáni vyskytovali len zriedka. Obyčajne ním na svojich ťaženiach len prechádzali. Pri pomerne dobrých a hustých komunikáciách, menšom množstve lesov a nepriateľskom postoji ukrajinských nacionalistov-banderovcov sa tu nemohli usadiť natrvalo. Kedykoľvek sa však objavili v českých osadách, vždy tam našli pomoc a pohostinstvo. Na svojom pochode do Karpát zavítali Kovpakovi partizáni začiatkom júla 1943 do Českého Malína, kde ich štáb dve noci prenocoval. Zásobili sa pritom potravinami a výmenou získali čerstvé kone. To sa Českému Malínu stalo zrejme osudným. Trinásteho júla 1943 okupanti Malín obklúčili a vypálili ho. Povraždili, alebo zaživa upálili 374 Čechov, 26 Poliakov a 130 Ukrajincov. Zachránili sa len tí, ktorí osudného dňa neboli doma, a asi štyridsať mladších mužov, ktorých okupanti vybrali, aby odohnanli ulúpený dobytok do Olyky. Cestou sa rozprchli.

Veľa krajanov spolupracovalo priamo so sovietskymi podzemnými organizáciami. Vladimír Řehák z Kvasilova spolupracoval so skupinou Ukrajince Terentija Novaka z Hošče v Rovne, takisto aj Václav Žihadlo.

Pracovníci zdolbunovského železničného depa Jiří Hrouda, Vladimír Palička a Jiří Janáček uskutočnil rozsiahle sabotáže na vozovom parku. Vyradili z prevádzky zariadenia na otáčanie lokomotív. (Pozri Gneďukovu knihu „Pro ščo zvonily rejki“.)

Spolupráca krajanov so Sovietskou armádou a partizánmi bola od samého začiatku vojny spontánna. Svedčí o tom aj Penezko vo svojej knihe *Psáno na tanku* (1. diel *Deset dní*) a generál Popěl vo svojich knihách *V těžké době* a *Tanky zamířily na západ*. Obidvaja vo svojich memoároch popisujú, ako Česi Antonín a Vincenc Macákovci zo Sofievky spolu s Vladimírom Maškom z Malej Milče vyviedli z obklúčenia zvyšky tankovej divízie generála Vasilieva, ktorú v priestore Budy—Povža rozbila tanková armáda nemeckého generála von Kleista.

Dobré vysvedčenie volynským krajanom a ich ilegálnej organizácii Blaník „vystavil“ sovietsky vojenský *Bloknot agitatora* v čísle 7/1944.

Blaník založila hŕstka nadšencov, väčšinou z radov mladých učiteľov v jeseni 1941. Podchytil všetky významnejšie české osady na západnej Volyni, najuvedomelejšiu časť mládeže i starších občanov. Pripravoval mužov a ženy na vstup do československej armády. Pre každý prípad organizoval vojenský a zdravotnícky výcvik mládeže, zhromažďoval zbrane, strelivo a zdravotnícky materiál.

Ilegálny časopis *Hlásatel* informoval menšinu o najdôležitejších vojenských a politických udalostiach. Zjednocoval a usmerňoval verejnú mienku menšiny, ktorá v tých pohnutých časoch bola nevyhnutná. Blaníku sa tak podarilo udržať menšinu mimo tragického a nezmyselného konfliktu banderovcov s Poliakmi, ktorý si na obidvoch znepriatelených stranách vyžiadala stovky spálených osád a tisíce nevinných ľudských obetí.

Nástup volynských krajanov do československej armády prebehol tak úspešne, že náčelník 4. oddelenia štábu 1. brigády štábný kapitán Zdeněk Dědičik bol zaň vyznamenaný Československým vojnovým krížom z roku 1939 a bola mu udelená zvláštna pochvala v brigádnom rozkaze (rozkaz číslo 97 zo dňa 2. 5. 1944).

O bojovej morálke a vojenských kvalitách krajanov v armáde nemožno pochybovať. V čase bojov o Duklu tvorili v bojových útvaroch — okrem 2. československej parabrígy — dvojtretinovú väčšinu. Bojová morálka zboru bola teda taká, ako morálka väčšiny jeho vojakov.

2. Materiálna pomoc krajanov československej armáde sa začala prakticky pohostinstvom a starostlivosťou o vojakov československého legiónu v Poľsku a o politických utečencov z Československa po páde Poľska už v roku 1939. Okrem naturálneho zabezpečenia sa v českých osadách organizovali peňažité zbierky v prospech československých letcov a utečencov.

V plnom rozsahu sa táto pomoc prejavila po príchode 1. československej samostatnej brigády na Volyň v marci a apríli 1944. Napriek vydrancovaniu zásob obilia a hospodárskych zvierat okupantmi a banderovcami, napriek splneniu predpísaných dodávok Sovietskej armáde, potrebe osív a samozásobiteľných dávok krajanov venovali československej armáde veľa zásob potravín aj ostatného vybavenia. Podľa neúplného prehľadu to bolo:

Viac než 800 koní s úplnými postrojmi alebo sedlami,
viac než 300 kusov dobytky (vo váhe asi 120 ton mäsa),
110 kusov prasiat,
250 konských povozov,
20 kočiarov a bríciok,
250 ton múky a obilia,
30 písacích strojov,
500 českých kníh pre vojenské knižnice,
hudobné nástroje pre dve štyridsaťčlenné vojenské kapely a ďalší materiál (generál Jaroslav Dočkal v Svobodném Československu, 1946).

Veľké množstvo darovaných potravín a materiálu nebolo zaevidované.

Vojaci 1. brigády vybrali na tanky 600 000 rubľov. Vojaci 3. brigády, početne oveľa slabšej, vybrali na kaťuše 170 000 rubľov. Na úspechu zbierky sa podieľali predovšetkým volynskí nováčikovia.

Na zbierke na zakúpenie tankov sa zúčastnili aj mnohé české osady. Huleč a Novokrajov vybrali po 60 000 rubľov. Táto čiastka stačila na zakúpenie jedného tanku. Vo Vojenskohistorickom archíve v Prahe je listina — potvrdenie Sovietskej štátnej banky v Rovne z roku 1944 o tom, že české volynské osady vybrali a odovzdali banke súhrnnú čiastku 750 000 rubľov.

3. Volynskí krajanovia sa od samého začiatku zúčastnili na bojoch proti fašistickému Nemecku. Okrem slúžiacich vojakov povolala poľská armáda niekoľko stovák záložníkov z radov krajanov. Časť z nich sa po porážke poľskej armády vrátila domov. Mnohí

padli do zajatia. Podľa archívu Zväzu Čechov z Volyne zahynulo v poľskej armáde asi 50 mužov.

V Sovietskej armáde bojovali krajanovia na všetkých frontoch. Veľa z nich dosiahlo vyššie dôstojnícke hodnosti, napr. plukovník Antonín Malina a major Osoba. O ich skutočných stratách si ťažko možno urobiť čo len približnú predstavu. Podarilo sa nám zistiť asi 700 mien padlých.

Len malému počtu tých, ktorí bojovali v Sovietskej armáde, sa podarilo prestúpiť do československej armády. Z východnej Volyne bojovalo v československej armáde približne 900 krajanov.

Už v prvej pamätnej bitke pri Sokolove bojovalo 52 krajanov. Dvadsaťdva z nich padlo. Václav Kubeš z Krasnodaru zneškodnil protitankovou puškou dva tanky. Jeho Rad Veľkej vlasteneckej vojny je pietne vystavený v sokolovskom múzeu. Krajanovia bojovali aj pri Kyjeve a Bielej Cerkvi. Ich najväčším bojiskom bola však Karpatsko-dukelská operácia. Generál Ludvík Svoboda v jednom zo svojich povojnových prejavov vyhlásil, že ak spomíname na boje, nemôžeme ináč, než opätovne pochváliť našich volynských krajanov. Po prvom nováčikovskom zakolísaní sa správali veľmi dobre. Vo všetkom sa skoro vyrovnali starým skúseným vojakom.

Treba k tomu ešte dodať, že prvé nováčikovské zakolísanie bolo spôsobené nešťastným začiatkom bojov. Šlo o ťažké a zbytočné straty v Machnówke a Wrocanku, ktorým sa pri lepšom velení bolo možné vyhnúť. Pri priaznivejšom začiatku bojov by sa aj nováčikovské zakolísanie prejavilo v oveľa menšej miere, alebo by sa vôbec nebolo prejavilo.

Príkladom statočnosti bol elitný prápor motorizovaných samopalníkov pod velením majora Antonína Sochora, hrdinu ZSSR. Bol to fyzický i morálny výkvet volynskej mládeže. Heslo samopalníkov „Úloha musí byť splnená!“ nebolo len prázdnu frázou. Od Machnówki až po Komárniky a Medvedzie dokázali svoju statočnosť a odvahu. Za necelý mesiac bojov zostalo z 270 aktívnych vojakov práporu sotva tridsať.

Podobne to bolo aj v peších práporoch, ktoré niekedy útočili trikrát až štyrikrát denne. Bez odpočinku, bez spánku, nepravidelne zásobovaní teplou stravou. A predsa šli opäť a opäť do útokov.

Tanková brigáda — okrem starého kádra tankistov — bola zložená takisto väčšinou z volynských krajanov. Právom patrila medzi elitu zboru.

V neskorších bojoch na Slovensku bojovala sotva jedna tretina z pôvodného stavu Volynčanov. Najviac ich zostalo pri delostreľcoch a spojároch, kde straty na Dukle boli oveľa nižšie než v peších a ženíjnych útvaroch. Jadro bojujúcich jednotiek tvorili nižší volynskí dôstojníci, poddôstojníci a vojaci, veteráni bojov na Dukle spolu so starými veteránmi Slováckmi a Zakarpatskými Ukrajincami.

Do 2. československej samostatnej paradesantnej brigády sa dobrovoľne prihlásilo 350—400 krajanov. Dvadsaťšesť z nich v boji pri Rymanowe padlo, šesťnásť bolo ranených, pätnásť nezvestných. Po preprave na Slovensko bojovali v Slovenskom národnom povstaní, spolu to bolo asi 250 mužov a žien. Štyridsaťštyri z nich dokázateľne padlo alebo zahynulo. Viac než päťdesiat ostalo nezvestných. Väčšina z nich zahynula.

Ich situácia po ústupe do hôr bola mimoriadne ťažká. Pre neznalosť pomerov a nedostatok znalosti slovenčiny sa nemohli začleniť do slovenského občianskeho života tak, ako sa to podarilo mnohým Slovákom. V partizánskych bojoch vytrvali do konca, až do

príchodu Sovietskej alebo Rumunskej armády na Slovensko. Prvý styk hlavnej skupiny parabrígy s postupujúcou Rumunskou armádou nadviazal pri lyžiarskom prieskume Tadeáš Kozlovský, mladý chlapec z počestnej poľskej rodiny.

Krajanovia získali veľa vyznamenaní. Podľa generála Jaroslava Dočkala bolo vyznamenaných:

420 vojakov Československým vojnovým krížom z roku 1939

27 vojakov dvoma Vojnovými krížmi

4 vojaci tromi Vojnovými krížmi

2 vojaci štyrmi Vojnovými krížmi

58 vojakov československou medailou Za chrabrosť pred nepriateľom

156 vojakov československou vojenskou medailou Za zásluhu

90 vojakov sovietskymi medailami a radmi.

Po návrate invalidov z Volyne v roku 1947 bolo udelených veľa vyznamenaní ďalším vojakom. Šlo aj o poľské a rumunské vyznamenania. Krajanovia, ktorí bojovali na Strednom východe a v Tobruku, získali veľa československých a britských vyznamenaní.

Volynskí krajanovia mali viac než 1500 padlých v radoch 1. československého armádneho zboru v ZSSR, nepočítajúc do toho tých, ktorí padli v spojeneckých armádach; okolo 700 ich padlo v Sovietskej armáde a asi 50 v poľskej armáde. Ich hroby sú roztrúsené od Sokolova cez Kyjev, Bielu Cerkev, Žaškov, Duklu, Liptovský Mikuláš, Vrútky až po Prostějov a Ostravu.

Ranených bolo viac než 3500 mužov a žien.

Mená pešiaka podporučíka Jiřího Hroudu, samopalníkov podporučíkov Antonína Valentu a Bohuslava Svítka, tankistu rotmajstra Josefa Gregora a mnohých ďalších hrdinov vošli do dejín 1. čs. armádneho zboru.

ZÁVER

Návrat do „starej“ vlasti bol naplnením sna dvoch generácií volynských krajanov. Krajanovia sa oň usilovali už po prvej svetovej vojne. Ich delegácie rokovali o ňom s vtedajším prezidentom Tomášom G. Masarykom. Vtedy sa to podarilo len niekoľkým desiatkam rodín. V tridsiatych rokoch rokovali s poľskými úradmi o výmene za poľské obyvateľstvo tešínskeho — Sliezska „Zaolzia“. V memorande dr. Jurajovi Slávikovi, československému vyslancovi v Poľsku, sa v auguste 1939 dožadovali povojnovej reemigrácie. Pritom sa zaviazali k aktívnej účasti v odboji. Vtedy ešte netušili, za akú cenu. Rovnakým spôsobom sa prostredníctvom generála Ludvíka Svobodu obrátili v Buzuluku aj na československú zahraničnú vládu v Londýne.

Až víťazstvo nad fašistickým Nemeckom umožnilo ich hromadný návrat do oslobodenej vlasti, za ktorý draho zaplatili svojou krvou.

Dňa 10. 7. 1946 bola podpísaná zmluva o reemigrácii medzi ČSR a ZSSR. Za ČSR ju podpísal československý veľvyslanec v Moskve dr. Jiří Horák.

Vtedajší sovietsky minister zahraničia Andrej J. Vyšinskij ocenil odchod Čechov z Volyne slovami: „Strata 40 000 Čechov pre ZSSR prakticky nič neznamená, ale pre územie, z ktorého odídu, to bude strata nenahraditeľná . . .“ (Květa Kořalková: Československá reemigrácia v rokoch 1945—1948. Rukopis, ÚEF ČSAV Praha, s. 17.)

Keďže sa otázka príchodu rodín z Volyne predlžovala, časť volynských vojakov sa v júli a auguste 1945 po demobilizácii vrátila k svojim rodinám na Volyni. Väčšina však zostala vo zvláštnej vojenskej skupine Žatec, ktorej velil štábny kapitán delostrelectva Jaroslav Perný. Poslaním skupiny bolo zaistiť bezpečnosť osídlencov v pohraničí a osídlenia vojakov na poľnohospodárskych usadlostiach a živnostiach. Žatecko a Podbořansko boli vybrané vzhľadom na znalosti Volynčanov v pestovaní chmeľa a takisto vzhľadom na klimatické a pôdne podmienky, ktoré boli podobné podmienkam na Volyni.

Reemigrácia prebehla v januári až máji 1947. Pre väčšinu vojakov, ktorí ostali po vojne vo vlasti, znamenala stretnutie s rodinami po troch rokoch odlúčenia. Vlakovými transportmi sa vrátilo dovedna viac než 33 000 krajanov. Spolu s vojakmi, ktorí od roku 1945 zostali vo vlasti, a s tými, ktorí sa vrátili z totálneho nasadenia v Nemecku, to bolo približne 40 000 osôb.

Najskôr sa uplatnili ako skúsení hospodári predovšetkým v poľnohospodárstve — prvá frontová generácia sa podieľala na vybudovaní socialistickej poľnohospodárskej veľkovýroby. Táto generácia je dnes už napospol v dôchodku, no i naďalej podľa svojich síl pomáha vlastnými skúsenosťami pri budovaní našej socialistickej vlasti.

Mladá generácia plne využíva možnosti na vzdelávanie. Dnes už vari niet jediného hospodárskeho, kultúrneho a politického odvetvia, do ktorého by neboli prenikli a v ktorom by sa neboli úspešne uplatnili.

Za necelých štyridsať rokov života vo vlasti splynuli s ostatným našim ľudom. „Volynskí Česi“ dnes zostali už len historickým pojmom.

Českí volynskí učitelia v boji proti fašizmu

Spontánny nástup volynských Čechov, predovšetkým mládeže, do radov 1. čs. armádneho zboru v ZSSR nebol vecou náhody. U staršej generácie to bola živá tradícia protirakúskeho odboja v radoch Českej družiny a neskôr v československých légiách v Rusku. Treba poznamenať, že volynskí Česi pri ústupe légii z Ukrajiny napospol využili ponúknutú možnosť, demobilizovali a vrátili sa domov.

Na mladšiu generáciu vplývali predovšetkým tamojší českí učitelia, ktorí vychovávali mládež v duchu uvedomelého vlastenectva. Ich vplyv sa ani zďaleka neobmedzoval len na školu. Prejavoval sa vo všetkom kultúrnom dianí a živote krajanov.

Učiteľ Josef Foitík vydával a redigoval v rokoch 1936 — 1939 v Lucku týždenník *Krajanové listy*, ktorý sa po 15. marci 1939 ako prvý československý zahraničný časopis hneď plne a bezvýhradne dal do služieb československého zahraničného odboja. Mal veľký vplyv na protifašistickú výchovu krajanov.

Mladí učitelia Vladimír Knop, Josef Liška a Dimitrij Somol z Mirohošte, Josef Rejzek z Moskovčiny, Josef Valeš z Českej Dorohostaje a niektorí ďalší v spolupráci s inž. Jiřím Lízálkom a jeho manželkou Ludmilou, emigrantmi z ČSR, už v jeseni 1941, v čase najväčších hitlerovských úspechov na východnom fronte, založili a až do oslobodenia Sovietskou armádou v roku 1944 viedli ilegálnu protifašistickú organizáciu volynských Čechov *Blaník*. Organizácia mala zásluhu na tom, že vďaka jednotnému postupu sa krajanom podarilo vyvarovať sa konfliktu medzi ukrajinskými nacionalistami — banderovcami a Poliakmi. Uchovala tak aj „fyzickú silu“ českej menšiny pre boj proti fašizmu v radoch 1. čs. armádneho zboru a morálne pripravovala mládež aj staršiu generáciu na vstup do československej zahraničnej armády. Príkladná bola v tomto smere činnosť učiteľov.

Prvým z českých volynských učiteľov, ktorý zahynul, bol Tuček zo Sklíňa, rodák zo Zelova pri Lodži. Padol v roku 1939 ako záložný dôstojník poľskej armády. Bývalého učiteľa matičnej školy v Českej Dorohostaji Emila Brabenca za pokrokové zmýšľanie a spoluprácu so sovietskym podzemím v roku 1942 zastrelilo gestapo vo väzení v Lucku. Učiteľ Taraba z Kopče bol zavraždený s celou rodinou banderovcami v roku 1943.

V roku 1944 mali učitelia podľa sovietskych vojenských predpisov možnosť získať „bronirovku“, t. j. oslobodenie od vojenskej služby a venovať sa práci v školstve. Túto možnosť nevyužil ani jeden z nich. Všetci, ktorým to dovoľoval vek a zdravotný stav, dobrovoľne vstúpili do radov 1. čs. armádneho zboru.

Mladší učitelia absolvovali poddôstojnícke a dôstojnícke školy. Uplatnili sa potom

vo veliteľských funkciách, väčšinou pri delostrelectve a spojároch, lebo mali potrebné technické vzdelanie. Starší učelia uplatnili svoje znalosti a skúsenosti v štáboch, v hospodárskych správach a podobne.

Ing. Jiří Lízálek, záložný dôstojník Československej armády, zahynul ako veliteľ tankového práporu v Tvorkove v Sliezske. Jan Pospíšil z Českých Novín absolvoval dôstojnícke pešie učilište v Riazani. Zasiahnutý guľkou snajpra padol pri Nižnom Komárniku. Na Dukle zahynul aj podporučík Antonín Vacek z Nikolajevky na východnej Volyni. Učiteľ Adolf Svoboda zahynul počas Slovenského národného povstania ako príslušník 2. československej samostatnej paradesantnej brigády pri prelete na Slovensko, keď havarovalo dopravné lietadlo na Gerlachu. Pri Liptovskom Mikuláši padol rotný Evžen Nevečeřal, učiteľ z Buršovky. Poručík delostrelectva Emil Horák, učiteľ z Hulče, tragicky zahynul pri plnení vojenských povinností v Kneževsi pri Rakovníku v roku 1945. Václav Kazda, učiteľ v Zdobunove, bol ako radista SPO na Dukle ranený, čo mu nepriamo spôsobilo smrť v roku 1946. Podporučík Josef V. Rejzek, učiteľ v Semiduboch, utrpel pri Liptovskom Mikuláši priestrel kolena. Profesor, podporučík Václav Zárybnický bol v tankovej brigáde v Sliezske ťažko ranený do nohy. Zostal invalidom. Pri delostrelectve bol ranený Jindřich Buchalský, učiteľ v Hlinsku na Volyni. V poľskej armáde v ZSSR bol ranený podporučík Jiří Vejnar z Lucka. Prestúpil potom do československej armády. Ako invalid vykonával službu na poľnom súde. Podporučík Vlastimil Beneš, učiteľ z Moskovčiny, sa osvedčil v mínometnej batérii. Podporučík Josef Liška z Mirohošte vynikol ako veliteľ 76 mm protitankovej batérie pri Jasle a v Okolínom pri Liptovskom Mikuláši. Priamou paľbou z výšiny Háj rozpráši útok Volksturmu a Hitlerjugendu. Spolu s batériou protiletadlových delostrelcov udržali tak voľnú ústupovú cestu z Liptovského Mikuláša a zachránili 3. brigádu pred obkľúčením. Sám bol ľahko ranený. Pri delostrelectve sa uplatnil Stanislav Žitný zo Sklíňa. Emil Horák vynikol ako veliteľ mínometnej batérie.

Nadporučík Josef Valeš z Českej Dorohostaje a profesor poručík Vojtislav Štěpánek z Teremna pri Lucku vynikli ako spravodajskí dôstojníci v tankovej brigáde.

Poručíci Josef Krejčí z Ulbárova a Dimitrij Somol vynikli ako delostrelci. Nadporučík Vladimír Knop, osvetový dôstojník SPO, bol ranený na Dukle na výšine 551.

U spojárov slúžili: poručík Jaroslav Liška z Volkova, podporučík Štěpán Nepraš a podporučík Antonín Faltus, rodáci z Čechohradu pri Melitopoli. Nepraš učil na Sibíri, Faltus v Malinovke pri Kyjeve. Ďalej podporučík Kremser z Kněhynok a podporučík Drahoslav Vlačiha zo Zubovčiny.

V štáboch zboru slúžili: podporučíčka Ludmila Lízalková, rodáčka z Valašského Meziříčí, Alexander Nágel z Bludova, podporučík Jaroslav Chudoba z Boratína pri Lucku, podporučík Josef Foitík, ďalej čatár Emil Pospíšil, učiteľ Václav Baloun z Hlinska, učiteľ Šebesta z Lucka a ďalší.

Na hospodárskych správach pôsobili: podporučík Vladimír Lešner zo Zdobunova, Július Vokráčka z Teremna, Svoboda z Mirohošta, profesor Jiří Rebl z Malovanej a Václav Hubal z Českej Dorohostaje.

Nepodarilo sa nám zistiť, aké zaradenie malí učelia: Emil Valta, Emanuel Nosek, Josef Tomeš a Josef Krejčí z Lucka.

Zo západnej „poľskej“ časti Volyne sa podarilo získať v podstate ucelený prehľad, napriek tomu tu však nemáme záruku presnosti a úplnosti.

Z východnej „sovietskej“ časti Volyne je prehľad neúplný. Českí učelia sa tu zúčastnili vo vojne v Sovietskej armáde už od roku 1941. Do Československej armády sa dostali v roku 1944 len vekovo mladší: Antonín Vacek, Štěpán Nepraš, Antonín Faltus a Drahoslav Vlačiha. V Sovietskej armáde padli títo českí učelia: poručík Antonín Marek z Antonovky a poručík Vladislav Teplík zo Zubovčiny. V roku 1941 zahynul pri Viazme Václav Hnídek, rodák z Máslenky.

Učiteľ Alexander Ent bol ranený do ruky na rieke Južný Bug. Zostal invalidom.

Tieto skutočnosti sú presvedčivým dôkazom toho, že českí učelia tak zo západnej „poľskej“ časti Volyne, ako aj z východnej „sovietskej“ časti Volyne splnili svoju vlasteneckú a internacionálnu povinnosť v boji proti fašizmu bezo zvyšku, čestne.

Rovnako dobre sa uplatnili aj v oslobodenej vlasti. Pokiaľ je nám známe, domov do ZSSR sa vrátil len profesor dejepisu Drahoslav Vlačiha. Ostatní zostali v oslobodenej vlasti. Mladší, ktorí dosiahli dôstojnícke hodnosti, sa stali vojakmi z povolania: obaja Josefovia Krejčí, Vladimír Knop, Dimitrij Somol, Jaroslav Liška, Josef Valeš, Stanislav Žitný, Štěpán Nepraš a akiste aj niektorí ďalší.

Starší i časť mladších sa po demobilizácii väčšinou vrátili k svojmu pôvodnému učiteľskému povolaniu. Profesor Jiří Rebl učil ruštinu v Podbořanoch, Josef Liška učil v Měcholupoch pri Žatci. Július Vokráčka, Václav Hubal, Vlastimil Beneš, Emanuel Nosek, Emil Pospíšil, Emil Valta a Josef Tomeš učili v Žatci. Jindřich Buchalský v Měcholupoch pri Žatci bol niekoľko rokov riaditeľom tamojšej ZŠ. Profesor Václav Zárybnický učil v Chomutove, profesor Vojtislav Štěpánek v Novom Jičíne, Antonín Faltus učil a bol aj riaditeľom na ZŠ v Hrušovanoch nad Jevišovkou. Alexander Ent učil v Tachove, učiteľstvu zostal verný aj Kremser a akiste ešte rad ďalších.

Mladší si vo vlasti väčšinou doplnili svoje vzdelanie. Alexander Nágel vyštudoval popri zamestnaní právo, Jaroslav Chudoba filozofiu. Pôsobil najprv na SEŠ v Žatci, neskôr ako riaditeľ SEŠ v Rakovníku, kde získal titul zaslúžilý učiteľ.

Mnohí z nich už zomreli. Aj tí najmladší už odišli do dôchodku. Napriek tomu nie sú nečinní. Ďalej podľa svojich síl a možností obetavo pracujú pri výstavbe našej socialistickej spoločnosti.

Za učiteľmi nezostali pozadu ani učiteľky: Táňa Mesnerová a Ludmila Valentová, obidve z Kněhynok pri Lucku. Prvá z nich slúžila na 1. topografickom oddelení štábu zboru, druhá na poľnom súde.

Po vojne zostala učiteľstvu vo vlasti verná len Ludmila Valentová, ktorá sa vydala za učiteľa Josefa Vejnara. Obaja učili v Chomutove. Táňa Mesnerová, vydatá Zavřelová, žije v Žatci a až do dôchodku pracovala v ŠBČS v Žatci.

(Pri najlepšej vôli a snahe sa nám nepodarilo získať úplný prehľad o účasti volynských učiteľov v boji proti fašizmu za oslobodenie vlasti a pri budovaní socializmu. Nech nám to tí, ktorých sme nespomenuli, prepáčia — pozn. aut.)

Veterinárne zabezpečenie 1. čs. armádneho zboru v ZSSR v rokoch 1944—1945

O vzniku a budovaní 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, ako aj o jeho vojenskom a politickom význame písali už mnohí autori.

Našu pozornosť si zasluhuje účasť a činnosť príslušníkov veterinárskej služby zboru a ich osudy. Veterinárska služba v armáde vtedajšej doby mala význam jednak vzhľadom na hipomobilnosť jednotlivých vojenských útvarov a preto nevyhnutnosť veterinársko-zdravotnej starostlivosti o používané kone a jednak vzhľadom na potrebu zabezpečovania hygienickej kontroly potravín živočíšneho pôvodu (hlavne mäsa a mäsových výrobkov) dodávaných bojovým jednotkám.

Pri uskutočňovaní útočných operácií, najmä v Karpatoch, boli pred veterinármi Sovietskej armády a 1. čs. armádneho zboru náročné úlohy na úseku zachovania zdravia a tým bojjaschopnosti koní. Počas útočného nasadenia hipomobilných jednotiek nastávalo rýchle vyraďovanie koní z bojových útvarov pre dve hlavné príčiny: pre veľké fyzické preťaženie a pre nedostatok vody a krmiva (bolo to v zimnom období). Hlavný veterinárny terapeut IV. ukrajinského frontu, plukovník-veterinár I. G. Šarabrin, pri nejednej prehliadke koní v 1. čs. armádnom zbore zaznamenával všeobecne dobrý zdravotný stav bojových koní a veľkú starostlivosť o ne zo strany dobre kvalifikovaného, skúseného a obetavého vojenského veterinárskeho personálu — dôstojníkov, poddôstojníkov a vojakov. Okrem telesnej vyčerpanosti patrili medzi najčastejšie zdravotné problémy koní rôzne poranenia, omrzliny, katary dýchacích ciest a kolikové ochorenia. Zriedkavejšia bola streptokoková kýchavka, príp. svrab. Veterinári mali na starosti aj kontrolu potravín živočíšneho pôvodu. I. G. Šarabrin sa neskôr zúčastnil aj na oslobodzovacích bojoch o východné Slovensko. V roku 1975 navštívil Vysokú školu veterinársku v Košiciach, kde mu bola udelená Zlatá medaila profesora dr. Pavla Adámiho.

Generál K. S. Moskalenko, veliteľ 38. armády, ktorá mala za úlohu prebiť sa na Slovensko, o tomto probléme napísal: „*Do bojov v smere k Dukelskému priesmyku bol nasadený 1. gardový jazdecký zbor generála V. K. Baranova. Zbor obzvlášť silne pocítoval ťažké podmienky hornatého terénu. Mal síce málo strát na ľuďoch, stratil však veľké množstvo koní. Pre mnohé z nich, ktoré neboli zvyknuté na hory, bol pohyb v takom teréne nad ich sily. Úhyn jazdeckých a hlavne delostreleckých a ťažných koní dosiahol 37 percent, čo sa samozrejme značne prejavilo na situácii zboru.*“

O veterinárskom zabezpečení Sovietskej armády ako celku počas druhej svetovej vojny písal aj generálmajor veterinárskej služby O. S. Belenkij (1983). Uskutočňovanie

všestranného veterinárskeho zabezpečenia sovietskych ozbrojených síl výrazne skomplikovali urputné bojové akcie a veľké množstvo vojenských koní (asi 2 milióny). Realizovanie veterinárskych opatrení vyžadovalo od vojenského personálu zmobilizovanie všetkých síl a veľkú obetavosť. Pre vojenskú službu boli urýchlene uvoľnení aj poslucháči Vojenskej veterinárskej akadémie a veterinárskych vysokých škôl. Na vojenskej veterinárskej službe sa zúčastnili aj veterinári lekári.

V krátkom čase sa na frontoch a v armádach vytvorili orgány riadenia vojenskej veterinárskej služby a zriaďovali sa poľné veterinárske zariadenia a liečebno-evakuačné siete. Vytvorili sa stovky armádných lazaretov, pojazdných veterinárskych laboratórií a niekoľko ústredných veterinárskych skladov. Zabezpečovala sa výkonná veterinárska služba: liečenie ranených a chorých koní; protinákazová ochrana vojsk a veterinárno-zdravotný dozor nad zásobovaním vojsk potravinami živočíšneho pôvodu.

Už v prvých mesiacoch vojny uvoľnilo civilné hospodárstvo vojsku vyše 600 000 koní, u ktorých sa vykonalo nevyhnutné veterinárno-zdravotné vyšetrenie a v prípade potreby liečenie. Veterinárske zabezpečenie jazdeckých divízií (koncom roku 1941 ich bolo vyše 80) malo svoj osobitný systém.

Veľký význam mala liečebná činnosť, pretože straty koní vo vojsku počas útočných operácií dosahovali až 70 %. Zásluhou praktickej činnosti veterinárnych terapeutov bola efektívnosť liečby nenákazlivých chorôb (podľa autora) až 93 %. Kvôli zabezpečeniu organizácie chirurgických operácií v bojových podmienkach bolo odvelených k vojsku desať známych chirurgov. V roku 1943 zaviedli funkciu hlavného veterinárskeho chirurga (touto funkciou boli poverení profesori G. V. Degtiarev a I. D. Medvedev) a veterinárnych chirurgov frontov a armád. Vďaka chirurgickej liečbe sa vrátilo k útvarom až 87 % ranených koní a po zranení alebo ochorení sa vyliečilo počas trvania vojny viac ako 2 milióny koní.

Rozsah veterinárno-zdravotnej kontroly kvality potravín, ktoré dodávali vojsku, bol takisto veľmi rozsiahly: len pre jeden front sa za jeden mesiac dodalo až 60 000 kusov rožného dobytká. Celková spotreba mäsa, mäsových výrobkov a tukov potrebných na zásobovanie vojska predstavovali počas vojny vyše 3,4 milióna ton (denná potreba bola 2000 ton). V rokoch 1942 a 1943 skontrolovali hygienici asi 600 000 ton mäsa. Preto aj veterinárno-zdravotný dozor prísne dbal na kontrolu potravín. Kontrola kvality mäsa, tukov a konzerv, ako aj ostatných výrobkov, sa uskutočňovala hlavne v skladoch.

Prevenia infekčných chorôb bola hlavným zameraním činnosti vojenských veterinárskych pracovníkov. V roku vojny predstavovali nákazlivé choroby koní 20—40 % z celkového počtu ochorení. Na začiatku vojny sa vo vojskách rozmiestnených v európskej časti ZSSR vyskytovali len ojedinelé prípady nákazlivých chorôb. Neskôr sa nákazová situácia neobyčajne skomplikovala. Neustále premiestňovanie miliónov zvierat vytváralo nebezpečenstvo šírenia nákazlivých chorôb vnútri krajiny i vo frontových oblastiach. Protinákazovú činnosť zabezpečovali vojenské veterinárske nemocnice, oddelenia armádných nemocníc a poľné armádne veterinárske laboratóriá. Tieto laboratóriá boli nielen diagnostickými pracoviskami, ale aj centrom vedeckej a praktickej práce na úseku vojenskej epizootológie. Viedli ich špecialisti oblastných veterinárskych laboratórií a pracovali v nich pracovníci civilných veterinárskych a výskumných inštitúcií a laboratórií.

Velitelia zväzov a vojenský veterinárski odborníci venovali zvláštnu pozornosť vyko-

návaniu opatrení na ochranu vojenských jednotiek proti infekčným chorobám nebezpečným i pre človeka. Realizovanie protinákazových opatrení zameraných na predchádzanie nakazenia ľudí infekčnými chorobami, ktoré prenášajú zvieratá, sa sťažilo. Z koní Juhozápadného, 2. a 3. ukrajinského frontu ochorelo v roku 1943 viac ako 10 % na soplavku. V súvislosti s tým prijali vojenská a civilná veterinárska správa účinné opatrenia na ochranu postupujúcich armád pred vznikom a šírením hromadných infekčných ochorení. Vedúcimi protinákazovej činnosti v operujúcich vojskách boli náčelníci veterinárskych oddelení frontov a armád. O riadenie protinákazových opatrení vo vojsku a vo vnútrozemí sa zaslúžili najmä akademici K. I. Skrjabin, S. V. Vyšeslesskij, profesori M. S. Gannuškin, J. E. Koljakov a A. A. Poljakov. Hlavným epizootológom Sovietskej armády bol S. M. Voroncov. V záverečnej fáze vojny, vďaka svedomitému zabezpečovaniu protiepidemiologických opatrení, praktickým skúsenostiam a odbornej erudícii epizootológov sa úspešne predchádzalo rozšíreniu nákazlivých chorôb na sovietskom území.

Sovietske vojenské veterinárstvo počas vojny splnilo svoje úlohy. Efektívny systém preventívnych a ochranných protinákazových opatrení umožnil ochrániť armádu pred vznikom hromadných infekčných ochorení, vylúčil nebezpečenstvo ničivých epizootií, ktoré sa objavili v minulých storočiach ako nevyhnutní spoločníci vojnových ťažení. Jednotný systém štátneho veterinárno-zdravotného dozoru nad potravinami živočíšneho pôvodu zabezpečil účinnú ochranu vojsk i civilného obyvateľstva pred hromadnými infekciami a intoxikáciami potravinárskymi výrobkami.

V 1. čs. armádnom zbore v ZSSR boli kone nevyhnutnou ťažnou a hybnou silou pri preprave zbraní, ľudí a materiálu. Väčšina bojujúcich útvarov a jednotiek oboch peších brigád nasadených v Karpatsko-dukelských operáciách využívala pri preprave kone.

V každej z týchto brigád bolo spočiatku asi 330, neskôr 700 až 800 koní. Jazdecké kone mala prieskumná rota (asi 50), aj velitelia jednotiek útvarov. Ostatné kone (vozové) prepravovali ľudí, kuchyne, muníciu, strelivo, pohonné látky, proviant, výstroj a rôznyi materiál — žienijný, spojovací, technický, zdravotnícky.

Na prístupoch ku karpatským hrebeňom smerom k priesmyku Dukla boli v jeseni 1944 kone prechodne použité aj ako nosiči bremien, pretože v dôsledku dlhotrvajúcich lejakov boli cesty rozbahnené a niekoľko zásobovacích nákladných áut zapadlo do hlbokého blata. Asfaltovú cestu v úseku Barwinek — Komárnik ostreľoval nepriateľ.

Kone (rovnako ako veterinárny materiál) prideľovala brigáda zboru pri 1. ukrajinskom fronte. Tam dali brigádnemu veterinárovi príslušný poukaz, na základe ktorého on potom v určenom mieste pri sovietskej remontnej jednotke kone prevzal, určil ich zdravotný stav a rozdelil ich útvarom a jednotkám brigády podľa rozvrhu veliteľa. Prevzaté kone boli pre identifikáciu označené výžehom na krku.

Na oslobodenom území Slovenska povoľovala SNR odvod koní, vozov a postrojov. Súčasne bol stanovený aj odhad ceny a vydaný príslušný doklad. Veterinár bol v dvojčlennej remontnej komisii hlavným činiteľom. Okrem majiteľov-držiteľov koní bol prítomný aj zástupca ONV, resp. MNV.

Veterinársku službu v 1. čs. armádnom zbore vykonávali spočiatku sovietski, neskôr aj československí vojenski veterinári. Na čele veterinárskej služby zboru boli s jej náčelníkom aj náčelníci veterinárskej služby 1. a 3. pešej brigády.

Pri 1. brigáde bol náčelník veterinárskej služby brigády, brigádna veterinárna nemocnica a veterinári 1., 2. a 3. pešieho práporu. Okrem toho pri mínometnom oddiele brigády bolo systemizované miesto veterinára. Vo zväzku brigády bol takisto jazdecký priezvedný oddiel. Pri 3. brigáde stál na čele veterinárskej služby náčelník brigády. Podliehala mu veterinárna nemocnica a veterinári 4., 5. a 6. pešieho práporu. Veterinárske zabezpečenie armádneho zboru tvorili:

Náčelník veterinárskej služby zboru major Maksimov (túto funkciu zastával až do marca 1945); náčelník veterinárskej nemocnice zboru sovietsky kapitán-veterinár, (meno je neznáme — pozn. aut.)

Náčelník veterinárskej služby 1. brigády: sovietsky major-veterinár (jeho meno nie je známe — pozn. aut.); náčelník veterinárskej nemocnice 1. brigády: sovietsky veterinár-kapitán Kulešov. Veterinársku činnosť pri jazdeckom prieskumnom oddiele zabezpečoval pomocník veterinára — rotný Komárek.

Náčelník veterinárskej služby 3. brigády: kapitán dr. J. Jeřábek; náčelník veterinárskej nemocnice 3. brigády: sovietsky nadporučík veterinár Spilko. Veterinár 4. práporu nadporučík Čerepanov; veterinár 5. práporu poručík dr. L. Büchler a veterinár 6. práporu: podporučík dr. R. Tošner.

V 1. čs. armádnom zbore v ZSSR pôsobili traja československí veterinári: dr. Jaromír Jeřábek, dr. Rudolf Tošner a dr. Ladislav Büchler. Dr. Jeřábek a po ňom dr. L. Büchler prišli do ZSSR z Anglicka.

Veterinársky personál (i felčiari a podkováči) sa regrutovali z mužov, ktorí odišli z Československa, z mobilizovaných Čechov, Slovákov a Ukrajincov v ZSSR (najviac bolo Čechov z Volynska), z príslušníkov slovenskej armády, ktorí prešli k Sovietskej armáde, z pridelených sovietskych dôstojníkov, poddôstojníkov a čiastočne aj zo zajatcov-Čechov z wehrmachtu.

Ďalej tu bol sovietsky veterinár Kulšov; traja sovietski dôstojníci-veterinári felčiari, dvaja českí poddôstojníci-veterinári felčiari z Volynska a dvaja naši vojaci-veterinári felčiari.

Pri útvaroch bola poľná vyhňa, v ktorej pracoval starší a mladší podkováč. Aj pri veterinárnom lazarete bola vyhňa s podkováčmi a inštruktor-podkováč brigády.

Všetci podkováči boli podrobení teoretickému preškoleniu v podkovaní; niektorí museli byť školení aj prakticky. Preskúšanie vykonal dr. Jeřábek a podľa kvalifikácie či odbornej zdatnosti ich zaradil na voľné miesta. Osobnému oddeleniu brigády potom hlásil, ako a kam boli zaradení; pritom ich vždy osobne predstavil príslušnému veliteľovi.

Kontrola hygieny mäsa a mäsových výrobkov. Kontrolu potravín živočíšneho pôvodu robil v proviantnom sklade brigády a pri vojskách náčelník veterinárskej služby brigády. Bolo to surové mäso z poľných jatiek alebo zmrazené mäso (baranina) a tuky zo sovietskych skladov. Kontrolnú činnosť niekedy vykonávali aj veterinári útvarov pri preberaní potravín alebo na požiadanie.

Aby sa predchádzalo zraneniu, ochoreniu, vyčerpaniu a úhynu koní, o to sa starala okrem veliteľov aj veterinárska služba. Od veterinárskej služby Sovietskej armády pričádzali inštrukcie, ako čeliť stratám a nespôsobilosti zvierat. Riadiaci veterinár brigády potom vydal opatrenia veliteľom, veterinárom útvaru i veterinárnemu lazaretu.

Robila sa kontrola krmiva a jeho prísunu, kŕmenia, napájania, kontrola čistenia a používania koní, kontrola sediel, strojov a ich údržby atď. V oblasti bojov nebolo preto možné získať objemové krmivo (seno) z miestnych zdrojov. Prísun jadrového krmiva (jačmeňa) bol však spravidla nerušený.

Veterinárna prevencia pri jednotkách sa konala aj osvetovou činnosťou a inštruktážami: veterinári a felčiari inštruovali veliteľov útvarov a jednotiek, ale i jazdcov, vodičov a kočišov. Cieľom tejto osvetovej bolo, aby kone boli chránené, či už pred poranením (napr. úkryt na odvrátenom svahu, vypriahnutie počas paľby), alebo pred omrzlinami a mrazivými vetrami (snehové steny alebo stanovištia zo snehu kryté vetvami).

Hneď ako kone dopravili zbrane do palebného postavenia, boli zhromaždené na bezpečnom mieste, odvrátenom od nepriateľského pozorovania. Ak napadol sneh, budovali sa snehové zábrany, chrániace pred ostrým vetrom. Pod nohami koní sa sneh musel vymetať, aby im nespôsobil omrzliny sponiek.

V jeseni sa pred presunom koní medzi brigádami robila očná maleínová skúška na odhalenie skrytých foriem sopľavky koní, nebezpečnej pre človeka, a tzv. preventívne omývanie koní kreolínom proti svrabu (ak sa tento napriek tomu objavil, bol vo veterinárnom lazarete plynovaním včas likvidovaný).

Počas bojových akcií zhromažďovala každá rota svoje ranené a choré kone. Po prehliadke felčiarom a veterinárom útvaru (práporu, resp. oddielu) ich odviezol jazydec, vodič alebo kočiš, ak išlo o ľahšie prípady, do veterinárneho lazaretu. Medzi najčastejšie zdravotné ťažkosti koní patrili predovšetkým pomliaždenia a poranenia, spôsobené najmä črepinami striel a projektilmi uviaznutými v tele zvierat, no rovnako aj otlaky spôsobené strojnami a omrzlinami kože. Okrem toho trpeli kone na rôzne vonkajšie alebo vnútorné ochorenia, napr. na zápal horných dýchacích ciest a pľúc (nákazlivý i nenákazlivý), na koliky, zriedkavejšie však už na streptokokovú kýchavku a svrab.

Kone bývali ranené črepinami, menšie črepiny často uviazli vo svalstve zvierat, spôsobovali zápaly, príp. aj krívanie. Vo veterinárnom lazarete sa črepiny vyberali špeciálnymi pinzetami, aj keď prenikli do značnej hĺbky. Veľké tržné rany sa chirurgicky zošivali.

Proti infekciám a infekčným ochoreniam mali veterinári k dispozícii len Streptocid zo skupiny sulfonamidov (antibiotiká vtedy ešte neboli).

Svrab (prašivina) sa vyskytol občas, najviac u horšie živených koní. Táto choroba bola likvidovaná pomocou prenosnej komory (zhotovili ju svojpomocne volynskí Česi pridelení do lazaretu podľa nákresu v sovietskej učebnici).

Prvú pomoc raneným a chorým zvieratám poskytovali pri jednotkách felčiari, pri útvaroch veterinári. Každý veterinár práporu vykonával ambulantné ošetrenie a v prípade potreby zabezpečil odsun koní do veterinárneho lazaretu. Mal k dispozícii veterinárnu súpravu liečiv a pomôcok v dvoch väčších kufroch.

V útvarovej veterinárnej ošetrovni sa ponechávali tie kone, ktoré mohli byť vyliečené v priebehu troch dní. Po potrebnej dobe liečenia od 4 do 30 dní boli kone odsunuté do brigádneho veterinárneho lazaretu. Ťažko choré, vyčerpané zvieratá, neschopné stáť, boli odsunuté z bojovej línie.

Okrem ťažšie chorých zvierat prichádzali sem i kone vysilené námahou a vychudnuté. Priemerne tu bolo ošetrovaných 30 koní. Uzdravené zvieratá sa vždy vrátili k svojim jednotkám.

V brigádnom lazarete bol náčelník-veterinár (dôstojník), dvaja felčiari (poddôstojníci), traja kováči, päť kočišov, jeden skladník veterinárneho materiálu a jeden až dvaja sedlári. Lazaret mal aj menšiu zálohu veterinárneho materiálu pre útvary.

Umiestnenie lazaretu, ako aj deň a hodina jeho rozvinutia, boli vždy uvedené v tylovom rozkaze brigády, ktorý dostali veliteľia.

Ťažko ranené zvieratá po poskytnutí prvej pomoci alebo ošetrení veterinárom boli priamo odsunuté sovietskou veterinárnou nemocnicou, čo sa však dialo len zriedka. Do tejto nemocnice boli odsunuté i kone z brigádneho lazaretu, ak liečenie vyžadovalo viac ako 30 dní. Sem boli dopravené i kone podozrivé z nákazy a takisto všetky trofejné kone, ktoré tu boli izolované v karanténe.

Dňa 15. januára 1945 bola zriadená zborová veterinárna nemocnica, kde boli dvaja sovietski veterinári z 3. brigády.

Jednotky, útvary a brigádny veterinárny lazaret posielali náčelníkovi veterinárskej služby brigády denné, dekádne a mesačné hlásenia. Denné hlásenia bolo stručné: počet usmrtených, ranených, chorých, nezvestných a uzdravených koní. Obsadenie lazaretu: počet koní, ktoré pribudli, ukoristených a potulných koní, počet chudých, prípadne vychudnutých koní, množstvo jadrového krmiva v dávkach a váha sena v dávkach; zvláštne prípady.

Dekádne (desaťdňové) hlásenie o ochoreniach a úbytku stavu koní obsahovalo: počet zabitých, ranených, chorých, nezvestných, uzdravených a odsunutých koní; zostatok z minulej dekády a zostatok v dni hlásenia. Počet koní podľa druhu (jazdecké, vozové, delostrelecké) a ich výživný stav (veľmi dobrý, dobrý a zlý) v číselnom vyjadrení. Stav a akosť podkovanja. Stav čistenia; počty čistiaciach súprav a potrieb pre kone. Počet podkováčov a množstvo podkováčskeho materiálu.

Mesačné hlásenia obsahovali: podrobnejšie údaje o ochoreniach a poraneniach koní a ich počty; zaznamenávali starostlivosť o kone, ich výživný stav, údaje o zásobách jačmeňa a sena; o podkúvaní a zásobách podkov, podkovákov, ozubov, ako aj potrieb pre kone. Uvádzali i počty nákazlivých ochorení, ich príčiny a tlmenie, ako aj zvláštne prípady.

Z jednotlivých druhov hlásení sa vyhotovilo súhrnné hlásenie za brigádu a odoslalo sa náčelníkovi veterinárskej služby Sovietskej armády.

Ešte asi desať rokov po skončení druhej svetovej vojny sa kone využívali v armáde ako pomocníci vojakov. Potom ich nahradili automobily a stroje.

Československí príslušníci veterinárskej služby 1. čs. armádneho zboru v ZSSR:

MVDr. Jaromír Jeřábek sa narodil 22. augusta 1910 v obci Zastávka pri Brne. Veterinársky diplom získal na VŠV v Brne 2. IV. 1935. Po aprobácii pracoval krátky čas ako asistent v Ústave hygieny mäsa a mlieka u profesora dr. Lenfelda. Tu aj vypracoval svoju dizertačnú prácu. Po promócií nastúpil do Veterinárneho ústavu diagnostického a séroterapeutického v Ivanoviciach na Hanej, kde pracoval na rôznych úsekoch diagnostiky a výroby vakcín. V januári 1938 nastúpil do Výskumného chemického ústavu firmy Baťa vo vtedajšom Zlíne.

V auguste 1938 odišiel spolu s dr. J. Höklom a dvoma chemickými inžiniermi na študijnú cestu do Holandska. V súvislosti s vtedajšími medzinárodnými udalosťami v Európe sa už domov nevrátil, ale ilegálne prešiel do Francúzska. Tu najprv pracoval

v továrni, neskôr bol povolaný k 1. čs. pešiemu pluku v juhofrancúzskom meste Agde, s ktorým na začiatku marca 1940 odišiel na sever Francúzska.

Keď 10. mája 1940 Nemci napadli Francúzsko, bol pluk nasadený v rámci 23. francúzskej divízie do bojov na francúzsko-nemeckom fronte. Dr. Jeřábek sa zúčastnil aj na ústupových bojoch s Nemcami (francúzske jednotky pritom za všeobecného chaosu bez rozkazu svojvoľne ustupovali). Nakoniec 19. júna 1940 sa československé jednotky stiahli do južného Francúzska.

Neskôr odišiel dr. Jeřábek so svojou vojenskou jednotkou na lodi do Veľkej Británie, kde ho zadelili k 1. pešiemu pluku. Tu pokračoval výcvik vojakov a súčasne stráženie pobrežia vzhľadom na hroziacu možnosť nemeckej invázie do Anglicka. V júli 1943 bol na svoju žiadosť vyslaný spolu s ďalšími dôstojníkmi do ZSSR. Tu ho prechodne zadelili k 2. čs. paradasantnej brigáde a absolvoval aj parašutistický výcvik. Stal sa náčelníkom veterinárskej služby a pracovníkom štábu v Buzuluk a potom v Sadagure pri formovaní 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Čoskoro nato sa vytvárala 3. pešia brigáda, ktorá bola hipomobilná, v nej sa stal náčelníkom veterinárskej služby brigády.

Prvá a tretia pešia brigáda boli 8. septembra 1944 presunuté na karpatsko-dukelský smer v blízkosti mesta Krosno v Poľsku a nasadené do bojov smerom k Dukle. 3. brigáda mala spočiatku len niekoľko stoviek koní, ich počet neskôr vzrástol až na 750, a vlastnú veterinárnu nemocnicu pre 40 koní. Dr. Jeřábek mal k dispozícii podriadenú veterinárnu nemocnicu jednotiek bojujúcich v tyle: riadil a kontroloval veterinárov a felčiarov pri jednotlivých jednotkách. Viedol si vlastný denník a záznamy o počte ošetrovaných, vylicených a odsunutých koní. Pri brigáde pracovali aj sovietski dôstojníci-veterinári i felčiari: Čerepanov, Starikov (pri delostreleckom oddiele) a Spilko.

So svojou brigádou sa dostal dr. Jeřábek cez Dukelský priesmyk na Slovensko, potom ďalej postupoval k Liptovskému Mikulášu, cez Beskydy na Moravu a nakoniec do Prahy v hodnosti štábneho kapitána (stále ako dôstojník-veterinár v zálohe). V roku 1946 sa stal dôstojníkom Čs. ľudovej armády z povolania. Pracoval na rôznych veliteľstvách až do roku 1971, keď v hodnosti plukovníka odišiel do výslužby.

V neskorších rokoch žil v Brne, kde sa zúčastňoval na podujatiach veterinárskych historikov. Udelili mu viaceré vojenské vyznamenania, okrem iných aj Čs. vojnový kríž 1939. Zomrel 10. augusta 1984 v Brne.

MVDr. Ladislav Büchler bol jediný veterinár zo Slovenska, príslušník 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Narodil sa 9. V. 1907 v Šahách, okres Levice. Vysokú školu veterinársku v Brne ukončil získaním diplomu v roku 1936. Po promócií pracoval ako mestský veterinár v Krupine.

Po zabratí južného Slovenska horthyovským Maďarskom v novembri 1938 ho príslušníci gardy vyhostili na maďarské hranice. Skrýval sa v Budapešti u svojich príbuzných. Na jar 1939 sa dostal do Bulharska a odtiaľto po niekoľkomesačnom pobyte vo Varne nelegálnym transportom, v ktorom boli utečenci z rôznych krajín (zo Slovenska, Čiech, Maďarska a Poľska), loďou cez Bospor a Dardanely v septembri 1939 do Palestíny. Asi 600 utečencov rôznej národnosti Angličania potom internovali v zbernom tábore blízko Tel Avivu. Asi po troch týždňoch úradníci československého konzulátu v Jeruzaleme získavali českých a slovenských emigrantov do 1. čs. divízie, ktorú Čs. národný výbor v Paríži vytvoril v južnom Francúzsku pod velením generála R. Viesta. Spolu s ďalšími

sa doň prihlásil aj dr. Büchler. V novembri 1939 ich odviezli do Bejrútu a potom loďou do Marseille. V prístavnom meste Agde bol vytvorený tzv. Zmiešaný priezvedný oddiel (ZPO). Bola to jednotka, ktorá mala aj dve jazdecké eskadrony (asi 300 koní). Büchler sa stal veterinárom útvaru. Na jar 1940 preložili ZPO do prímorskej obce La Palme na úpätí Pyrenejí. Tu bola zriadená jazdecká poddôstojnícka škola, ktorú absolvoval aj Büchler ako slobodník-ašpirant. V roku 1942 prijali Büchlera do dôstojníckej školy v Morton Padox, ktorú absolvoval ako čatár-ašpirant. V roku 1943 bol preložený k náhradnému práporu v Southend. V roku 1944 bol povýšený na podporučíka a krátko nato bol odvelený k 1. čs. armádneho zboru v ZSSR.

V skupine 82 dôstojníkov bol nalodený v prístave Glasgow. Viezli ich loďou cez Gibraltár pozdĺž severoafrického pobrežia do Port-Saidu v Egypte, potom do libanonského Bejrútu, odtiaľ do Damasku, ďalej autobusom cez púšť do Bagdadu a vlakom okľukou cez Basru do Teheránu. Tu ich prevzala sovietska misia, ktorá ich loďou dopravila cez Kaspické more do Baku. Sem ich však prišlo len 40 (medzi nimi bolo 7 lekárov a jeden veterinár), pretože viac ako polovica ochorela, nevydržala dlhú a úmornú cestu, ktorá trvala dva mesiace. Z Baku boli dopravení lietadlami do Černovic a tu boli zadení do rôznych československých jednotiek. Büchler bol prevezený do veterinárneho lazaretu v dedine Zrencin, južne od Sanoku. Bolo to 8. 9. 1944; v ten deň sa začala aj historická Karpatsko-dukelská operácia. Bol pridelený k 5. práporu 3. čs. samostatnej pešej brigády.

Dr. Büchler mal ako veterinár ranené a choré kone na mieste ošetriť a potom odsunúť do lazaretu (veterinárny lazaret brigády býval 5—10 km za tylom bojujúcej jednotky; tylo bolo 3—4 km za frontovou čiarou). Po krátkom čase sa ako dôstojník stal veliteľom tylu 5. práporu. Dňa 4. 10. 1944 prekročil spolu so svojou jednotkou poľsko-československé hranice v lesoch chotára Vyšný Komárnik.

Zúčastnil sa aj boja o Liptovský Mikuláš. Dňa 7. marca 1945 bol povýšený na poručíka a 22. marca 1945 bol preradený k 2. čs. samostatnej paradasantnej brigáde ako vedúci veterinár brigády. Túto funkciu plnil až do konca vojny, ktorý ho zastihol v Žilине. Zo Žiliny odvelilo MNO brigádu do Banskej Bystrice, kde z nej utvorilo pešiu divíziu; Büchler sa stal jej šéfveterinárom. Neskôr odišiel z armády a v roku 1947 ho povýšili na nadporučíka v zálohe.

Za svoju aktívnu činnosť v oslobodzovacom boji dostal dr. Büchler mnohé vojenské vyznamenania: Čs. pamätnú medailu F-VB (1943), Čs. pamätnú medailu ZSSR (1944), Čs. vojnový kríž 1939 (1946), Pamätnú medailu Za pobiedu nad Germanií v Veľkej otečestvennej vojne (1947) a Dukelskú pamätnú medailu (1959).

MVDr. Rudolf Tošner bol rodákom z Volynska. Narodil sa roku 1912 v Kupačove (okres Koveľ). Maturoval na koveľskom gymnáziu roku 1934. Vysokú školu veterinársku začal navštevovať roku 1935 vo Lvove a ukončil ju v roku 1940, keď už Haličská oblasť bola včlenená do Ukrajinskej SSR, takže získal sovietsky veterinársky diplom. Potom pracoval ako vedúci veterinárnej nemocnice v Turijsku. Vo februári 1944 prešiel k partizánom zdržujúcim sa v lesoch okolo Koveľa. Po oslobodení tohto kraja roku 1944 vstúpil ako dobrovoľník spolu s dvoma bratmi do 1. čs. samostatnej brigády, ktorá bola v tom čase v priestore Lucka. Tu bol po absolvovaní základného vojenského výcviku zaradený do mínometného oddielu, ktorý bol hipomobilný. Po utvorení 1. čs. armád-

neho zboru v ZSSR bol preložený do veterinárnej nemocnice 1. brigády. Keď boli v júni 1944 v Černoviciach zriadené poľné jatky zboru, bol sem preložený a pôsobil tu do polovice septembra 1944 (v septembri v bojoch o mesto Duklu padol jeho brat Bohuslav, ktorý bol veterinárnym pomocníkom). Potom bol odveľený do veterinárnej nemocnice 3. brigády, kde pracoval do januára 1945. Neskôr bol pridelený k 6. práporu 3. brigády (transportná čata práporu mala vtedy 100 koní, pri presunoch však používala aj prípraze civilných koní). S týmto práporom prekonal boje na trase Stropkov, Veľký Šariš, Spišské Podhradie, Levoča, Poprad, Štrba, Liptovský Mikuláš, Ružomberok, Vrútky, Žilina, Vsetín, Holešov a nakoniec Kroměříž. Po oslobodení repatrioval do Československa. V septembri 1945 nastúpil v Žatci ako mestský veterinár; v októbri bol uvoľnený z armády. Potom pôsobil ako veterinár-hygienik a riaditeľ Okresného veterinárneho zariadenia v Hradci Králové.

Pramene

- A m b r o ž, S.: *Prvý československý armádny zbor v ZSSR*. Pyramída 1984, č. 152, s. 4834—4837.
- B e l e n k i j, O. S.: *Sovietske veterinárstvo v rokoch Veľkej vlasteneckej vojny*. Veterinarija 1983, č. 5, s. 9—11.
- B ö h m, R.: *Sedmdesátiny příslušníka 1. čs. armádního sboru v SSSR*. Veterinářství 32, 1982, s. 523.
- B ö h m, R.: *Za plukovníkem dr. Jaromírem Jeřábkem*. Veterinářství 14, 1984, s. 4777.
- B ü c h l e r, L.: *Vojnové zápisky (rukopis) a osobný pohovor (1974)*.
- G r e č k o, A. A.: *Cez Karpaty*. Bratislava 1975.
- H a j k o, V. a k o l.: *Encyklopédia Slovenska. I.—VI*. Bratislava 1977—1982.
- J e ř á b e k, J.: *Vojnové spomienky (písomná správa z roku 1974)*.
- J e ř á b e k, J.: *Věrní pomocníci vojáků*. Hlas revoluce 28, 1974, č. 39, s. 10.
- M o s k a l e n k o, K. S.: *Na jihozápadním směru. Vzpomínky velitele armády*. Praha 1976.
- N e j e z c h l e b a, J.: *Veterinární zabezpečení v 1. čs. armádním sboru v SSSR*. Věstník Společnosti veterinárních lékařů 3, 1971, 4. 2—3, s. 5—7.
- O r l o v s k ý, D.: *Bojové cesty k slobode*. Martin 1965.
- S v o b o d a, L.: *Z Buzuluku do Prahy*. Praha 1966.
- Š a r a b r i n, I. G.: *Přátelství utužené krví*. Veterinářství 25, 1975, s. 195—196.
- Š t e m e n k o, S. M.: *Generální štáb za války. II. díl*. Praha 1974.
- T o š n e r, R.: *Vzpomínky veterinárního lékaře 1. čs. armádního sboru v SSSR*. Veterinářství 21, 1971, s. 520—521.
- Ž u k o v, G. K.: *Spomienky a úvahy*. Bratislava 1974.

IVAN MINDOŠ

Dokumentácia oslobodenia východného Slovenska v rokoch 1944—1945 v Dukelskom múzeu vo Svidníku

Oslobodenie Československa ako nedeliteľná súčasť druhej svetovej vojny a celosvetového boja národov proti fašizmu bolo zložitým vojenským a politickým procesom. Bolo výsledkom oslobodzovacej misie Sovietskeho zväzu, ktorá bola v plnom súlade s internacionálnymi záujmami protifašistického zápasu i so životnými záujmami českého a slovenského národa a ich spoločného štátu.

Priame oslobodzovanie našej vlasti sa začalo v septembri 1944 a úspešne sa skončilo v máji 1945. Celý tento proces patrí do štvrtého obdobia druhej svetovej vojny.

Vedúce postavenie v protifašistickej koalícii zaujímal od začiatku vojny Sovietsky zväz. Krajina Sovietov sa stala hlavnou silou v boji proti fašistickému bloku a mala rozhodujúci podiel na víťazstve demokratických síl, nad svetovým fašizmom. ZSSR sa najviac zaslúžil o vznik protifašistickej koalície a zároveň jej vtisol demokratický, antifašistický a oslobodzovací charakter. Protifašistická koalícia zohrala tak mimoriadne významnú úlohu v druhej svetovej vojne a mala rozhodujúcu úlohu v boji našich národov za oslobodenie spod fašistického jarma.

Začiatok oslobodzovania Československa bol spojený s novovytvoreným strategickým smerom karpatsko-pražským, ktorý viedla Sovietska armáda od septembra 1944 do začiatku mája 1945 cez Poloninské Karpaty na pomoc Slovenskému národnému povstaniu a celkovému oslobodeniu našej vlasti v šiestich známych bojových operáciách: Východokarpatskej, Západokarpatskej, Východoslovenskej, Bratislavsko-brnenskej, Ostravskej a Pražskej.

Priebeh bojov Sovietskej armády za oslobodenie Československa delíme do troch období:

Prvé obdobie (september 1944) zahŕňa dve významné operácie Sovietskej armády, ktoré viedli k oslobodeniu východného Slovenska:

a) Úder vedený Sovietskou armádou cez Karpaty na pomoc Slovenskému národnému povstaniu, ktorý sa postupne rozrástol na rozsiahlu Východokarpatskú operáciu,

b) Východoslovenská operácia — oslobodenie východného Slovenska a jeho juhovýchodného pohraničia, ktoré bolo plánované v rámci Východokarpatskej operácie 4. ukrajinského frontu armádného generála I. J. Petrova na november a december 1944. Súčasťou tejto operácie boli i záverečné boje sovietskych a československých jednotiek koncom novembra na Dukle.

K Východokarpatskej operácii sa tesne primykal i postup vojsk 2. ukrajinského frontu maršala Sovietskeho zväzu R. J. Malinovského z Maďarska do juhovýchodného

pohraničia Slovenska v rámci Budapeštianskej operácie koncom novembra a v decembri 1944.

Druhé obdobie (január — začiatok mája 1945) zahŕňa ďalšie rozsiahle operácie Sovietskej armády, ktoré viedli k postupnému oslobodeniu celého Slovenska, severovýchodnej, východnej a juhovýchodnej Moravy.

Celkové straty Sovietskej 38. armády boli 86 000 padlých, ranených a nezvestných. 1. čs. armádny zbor stratil na Dukle 1867 príslušníkov, 4330 bolo ranených a takmer 1000 nezvestných, t. j. celkom 6500 vojakov a dôstojníkov.

Východné Slovensko bolo definitívne oslobodené. Tieto oslobodzovacie boje Sovietskej armády a 1. čs. armádneho zboru dokumentovali inštitúcie na Slovensku.

Okrem Vojenského historického ústavu v Prahe a Bratislave vzniklo pred 20 rokmi Dukelské múzeum so sídlom vo Svidníku, ktoré zabezpečuje dokumentáciu oslobodzovacích bojov východného Slovenska s akcentom na Karpatsko-dukelskú operáciu, partizánske hnutie a ilegálnu činnosť KSS, na dukelské bojové tradície a spojenectvo armád Varšavskej zmluvy. Národnooslobodzovacou tematikou sa okrajovo zaoberajú aj regionálne okresné múzeá vo Východoslovenskom kraji. Protifašistický odboj a Slovenské národné povstanie dokumentuje Múzeum SNP v Banskej Bystrici.

Dokumentácia oslobodzovacích bojov Sovietskej armády a 1. čs. armádneho zboru v Karpatoch a na celom území východného Slovenska nebola dosiaľ náležite spracovaná. Dukelské múzeum dokumentuje tieto boje tak, aby sa pre budúce generácie uchovali pamiatky na hrdinské oslobodzovacie boje Sovietskej armády a 1. čs. armádneho zboru, na vojakov, ktorí spoločne bojovali proti fašistickým okupantom.

Dukelské múzeum má od svojho vzniku medzi československými múzeami svoje špecifické poslanie. Plní okrem svojej rozsiahlej kultúrno-výchovnej činnosti aj významnú úlohu v oblasti výskumu a získavania rôzneho druhu vojenského materiálu a bojovej techniky z obdobia národnooslobodzovacieho hnutia a oslobodzovacích bojov Sovietskej armády, 1. čs. armádneho zboru a nepriateľských armád z druhej svetovej vojny. Dokumentuje predovšetkým Východokarpatskú a Východoslovenskú operáciu z vojenského i politického hľadiska.

Zo získaného materiálu, najmä vojenskej bojovej techniky, bolo prispením vojenského historického ústavu a Múzea československej ľudovej armády k 15. výročiu Karpatsko-dukelskej operácie vytvorené Vojenské prírodné múzeum na Dukle. V areáli múzea bola inštalovaná sovietska bojová technika jednotlivých druhov vojsk (letectva, delostrelectva, tankového vojska a symbolmi doplnené vojská), na Dargove sa buduje prírodná bojová expozícia.

Dokumentácia oslobodzovacích bojov vo Vojenskom prírodnom múzeu na Dukle sa k jubilejným výročiam vždy dopĺňa v zmysle schválenej koncepcie ďalšieho rozvoja. Cieľavedome sa uskutočňuje rekonštrukcia jednotlivých miest — palebných postavení československého a sovietskeho delostrelectva, tankistov (sovietska tanková rota pri útoku v „Údolí smrti“), veliteľských stanovíšť štábov jednotlivých brigád a veliteľských pozorovateľní. Dominatou Dukly sa stala vyhladková veža, postavená k 30. výročiu bojov o Duklu na pôvodnom mieste historickej pozorovateľne veliteľa 1. čs. armádneho zboru v ZSSR generála L. Svobodu.

Dokumentácia hrdinských dukelských a dargovských bojov, pamätných miest bojových akcií i miesta večného odpočinku padlých sovietskych a československých hrdinov

v bojoch za našu slobodu (na ktorých dnes stoja pamätníky — symboly večnej slávy — Pamätník Sovietskej armády vo Svidníku, Pamätník Československej armády na Dukle a na Dargove), sa stala nevyčerpatelným zdrojom pre vlasteneckú a internacionálnu výchovu našej mladej generácie. Na Dukle sa zrodilo aj známe gottwaldovské heslo: „So Sovietskym zväzom na večné časy a nikdy inak!“

Naším želaním je, aby sa pamätníky pod historickou Duklou a v celom Východoslovenskom kraji dostali ešte hlbšie do vedomia a srdca nášho ľudu, aby boli ozajstnou školou vlastenectva, proletárskeho a socialistického internacionalizmu, symbolom večného a nerozborného priateľstva národov Československa a Sovietskeho zväzu.

Hrdinské oslobodzovacie boje sa vo Vojenskom prírodnom múzeu na Dukle dokumentujú aj ďalšími symbolmi — patrí medzi ne aj Aleja hrdinov Dukly, kde sú zastúpení pätnásť veliteľia Sovietskej armády, maršal Sovietskeho zväzu I. S. Konev, K. S. Moskalenko, A. A. Grečko, aj generál L. Svoboda, generál A. Sochor, generál R. Tesařík a ďalší československí vojaci a dôstojníci, ktorí boli za svoje hrdinské činy v dukelských bojoch vyznamenaní najvyšším titulom Hrdina Sovietskeho zväzu a Hrdina Československej socialistickej republiky.

Dokumentované bolo aj pamätné historické miesto vstupu československej prieskumnej hliadky v Dukelskom priesmyku do rodnej vlasti, kde bola vztýčená československá štátna vlajka. Nehynúcu pamiatku padlých československých a sovietskych vojakov v bojoch o Karpaty pripomínajú aj mená, ktoré sú vyryté na bronzových tabuliach pri Pamätníku Československej armády na Dukle. Vyše štyri a pol tisíce pionierov spod Dukly zbieralo farebný kov, z ktorého boli spomínané bronzové tabule odliate. V činnosti získavania nových mien padlých vojakov v Karpatsko-dukelskej operácii sa pokračuje aj na Dargove.

Základná dokumentácia národnooslobodzovacích bojov osloboditeľských vojsk sa uskutočňuje v múzeu v zmysle predpisov a nariadení pre prvotnú evidenciu zbierok a ich katalogizáciu. Vedecký význam a dokumentácia oslobodzovacích bojov boli zamerané predovšetkým na oblasť o „prechod cez Karpaty“ — Karpatsko-dukelskú operáciu — a na partizánske hnutie na východnom Slovensku. Boli zdokumentované všetky pamätné miesta oslobodzovacích bojov 1. čs. armádneho zboru v ZSSR na našom i na poľskom území. Výskum sa rozširuje na celé východné Slovensko.

V roku 1967 sa začalo s výskumnou prácou miest bojových akcií Východokarpatskej operácie, zintenzívnilo a skvalitnilo sa dopĺňovanie zbierkového fondu novými materiálmi a prameňmi.

Historické oddelenie múzea dokumentuje tematický úsek oslobodzovacích bojov Sovietskej armády dvoch frontov: 1. a 4. ukrajinský front (38. a 2. leteckú armádu 1. ukrajinského frontu a 1. gardovú armádu, 8. leteckú armádu a 18. armádu 4. ukrajinského frontu) a 1. čs. armádny zbor v ZSSR v bojoch o Karpaty vo Východoslovenskej operácii.

Do múzea sa dostala značná časť vojenského materiálu priamo z dukelského i dargovského bojiska. Sú to materiály z výzbroje a výstroja oslobodzovacích i nepriateľských vojsk: známa i neznáma vojnová munícia pre všetky druhy zbraní použité v bojových operáciách, letecké bomby rôznej tonáže a účinku (zápalné, trieštivé a pod.), protitankové a protipechotné míny, reaktívne strely a prvé pokusné typy rakiet používané na Dukle v jeseni 1944 jednotkami wehrmachtu.

Na výzvu múzea sa zvýšil záujem o výskum a spracovanie problematiky oslobodzovacích bojov nielen u odborníkov, ale predovšetkým u priamych účastníkov bojov o Duklu a Dargov v celej našej republike, ba aj v Sovietskom zväze. Predmety, fotografie, mapy získané darom i odkúpením od príslušníkov 1. čs. armádneho zboru v ZSSR a sovietskych jednotiek bojujúcich o Karpaty tvoria podstatnú časť materiálneho fondu múzea. Múzeum získalo fotodokumenty, uniformy, bojové zástavy a vyznamenania aj od zahraničných múzeí, predovšetkým zo Sovietskeho zväzu, PLR, NDR, Maďarska a Rumunska.

Zvlášť významným prameňom poznania oslobodzovacích bojov a protifašistického odboja sú spomienky pamätníkov, ktoré sa využívajú najmä tam, kde k daným udalostiam nie je k dispozícii žiadny iný dokumentačný materiál. Múzeum vlastní v súčasnosti vďaka Slovenskému zväzu protifašistických bojovníkov vyše 1000 spomienok účastníkov oslobodzovacích bojov — od radových vojakov až po najvýznamnejších veliteľov.

Na získavanie cenných poznatkov k tejto problematike sa osvedčili besedy s účastníkmi odboja organizované v múzeu alebo priamo v teréne. Stretnutia s príslušníkmi 1. čs. armádneho zboru i Sovietskej armády, priamymi účastníkmi bojov o Duklu sú vzácnym prínosom pre hlbšie poznanie problematiky a získanie cenného materiálu. Múzeum vlastní osobné predmety veliteľa 1. čs. armádneho zboru armádneho generála L. Svobodu, armádneho generála K. Klapálka, generála R. Tesáříka, ako aj sovietskych veliteľov i vojakov.

Mnohé dokumenty, predovšetkým zbrane používané v bojoch o Duklu — výstroj a výzbroj —, sú v múzeu zastúpené vo väčšom množstve, čo umožňuje požičovať ich iným múzeám a vojenským útvarom na expozičné účely — pri budovaní miestností bojových tradícií, pamätných izieb, výstav a pod. Napr. mestu Dukla v PLR zapožičalo múzeum výstroj a výzbroj príslušníka 1. čs. armádneho zboru, v Nowosielcach bola v spolupráci s Múzeom SNP zriadená pamätná izba 2. čs. samostatnej paradasantnej brigády — venovaná jej účasti v bojoch o Karpaty.

Osobitnú časť zbierkových predmetov múzea tvoria dokumentárne filmy z Východo-karpatskej operácie, z oslobodzovacích bojov Sovietskej armády a 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, v Karpatoch na poľskom i našom území. Sú to autentické filmy nakrútené priamo v bojových frontových akciách, ktoré natáčalo desať frontových sovietskych kameramanov. Celá skupina frontových kameramanov patrila k štábu 1. ukrajinského frontu náčelníka majora M. F. Ošurkova a k štábu 4. ukrajinského frontu kameramana majora A. I. Litvina. Známy historický záber — prechod našich vojsk do vlasti na poľsko-československej štátnej hranici v Dukelskom priesmyku — zaznamenali kameramani V. A. Smorodin, a S. A. Šafran a S. A. Šejnin.¹

Od 8. septembra až do 11. októbra 1944 filmoval kameraman S. A. Šafran 38. sovietsku armádu a 1. čs. armádny zbor. Hodnoverne zachytil bojovú činnosť československých a sovietskych vojsk na československých hraniciach, priebeh delostreleckej prípravy, útok pechoty, obrnených transportérov, tankov a podobne.

V deň dobytia československej štátnej hranice v Dukelskom priesmyku natočili gene-

¹ Peša, V.: *Filmové prameny k osvobození Československa 1944—45*. Československý časopis historický, roč. XX, č. 4, s. 429.

rála L. Svobodu s členmi československej vládnej delegácie. Spolu bolo natočených a do Moskvy poslaných 526 metrov filmového materiálu o bojoch na Dukle.

Z tohto materiálu vlastní múzeum časť záberov v dokumentárnych filmoch pripravených Československým armádnym filmovým štúdiom v Prahe. V súčasnosti zabezpečuje múzeum aj dokumentárne zábery z tohto obdobia od kameramanov M. J. Barbutlu a D. A. Kaspija, ktorí natočili 1. gardovú armádu 4. ukrajinského frontu v útoku na nemeckú obranu v Karpatoch pri Medzilaborciach.

O ďalšom dokumentárnom filme s názvom *Československo* napísal obsiahly článok do Československých listov sovietsky vojnový spravodajca kapitán Šipov, ktorý bol počas druhej svetovej vojny pridelený k 1. čs. armádnemu zboru v ZSSR. Okrem iného v ňom píše: „Na filme pracujú sovietski fotoreportéri už tretí rok. Bude to veľmi cenný autentický filmový dokument o československých jednotkách a ich bojovej činnosti. Film zachytáva všetky významné udalosti z bojov 1. čs. armádneho zboru v ZSSR: výcvik, prísahu, boje pri Sokolove, Bielej Cerkvi, Dukle, prechod československých miest a dedín. Vo filme boli zdokumentované aj boje 2. čs. samostatnej paradasantnej brigády na Slovensku a boje slovenských partizánov.“²

Oslobodzovacie boje na strategickom karpatsko-pražskom smere v známych šiestich frontových operáciách a bojovú činnosť sovietskych vojakov a po ich boku postupujúce československé, rumunské a v záverečných dňoch oslobodenia aj poľské jednotky na našom území zachytilo na filmový pás 50 sovietskych kameramanov, ktorí prinášali autentické svedectvá o hrdinských činoch vojakov. Nie všetci sa dožili víťazného konca druhej svetovej vojny, traja z nich padli v bojoch na Dukle.

Múzeu sa však dosiaľ nepodarilo získať všetky známe archívne filmové dokumenty. Napr. filmové dokumenty o oslobodení Bardejova natočené kameramanom V. A. Smorodinom (vyše 420 m), v ktorom sú cenné frontové zábery (napr. zajatie maďarských vojakov, privítanie československých vojakov, generála L. Svobodu a ministra Nemca obyvateľmi miest, fašistami zničené mesto), múzeum ešte nevlátní.

Túto časť zbierkového materiálu dopĺňujú dokumentárne filmy, ktoré sú už majetkom múzea. Sú to napr. filmy: *Sokolovo*, *Od Azovského mora po Tatry*, *Cesta k domovu*, *Tri nadpisy v mramore — Dukla — Liptovský Mikuláš — Polom, Ján Nálepka — hrdina ZSSR, 75 rokov prezidenta L. Svobodu*, *Amulet* a ďalšie.

Z hraných filmov zabezpečuje dokumentačné oddelenie múzea známe diela sovietskych a našich filmových štúdií: *Vojaci slobody* režiséra Ozerova (časť, ktorá sa týka Dukly), *Koniec ticha*, *Brána k domovu* (film o Karpatsko-dukelskej operácii), *L. Svoboda spomína* a ďalšie.

Časť historického dokumentu na objednávku americkej filmovej spoločnosti nakrútili sovietski filmoví odborníci — dokumentaristi (z milióna metrov historických filmových záberov, ktoré nakrútilo 252 frontových kameramanov), 20-dielny film o druhej svetovej vojne pod názvom *Velká vlastenecká vojna*, z ktorého časť sa premieta návštevníkom Dukly v audiovizuálnom technickom systéme na vyhliadkovej veži.

Zborníky *Dukla večne živá*, ktoré vydáva Dukelské múzeum, dokumentujú historickú udalosť — boje o Duklu a začiatok priameho oslobodzovania Československa

² *Za svobodu Československa*. (Ústredný denník 1. čs. armádneho zboru v ZSSR) 2, č. 72 (z 18. 3. 1945), s. 4.

Sovietskou armádou. Zborník okrem spomienok obsahuje aj vedecké príspevky a rozsiahlejšie štúdie.

Publikácia *Z víťaznej cesty druhého práporu v Karpatoch* je dokumentom dukelských bojov za našu slobodu a ďalšie (*Svidník a okolie, Tokajík, Kalinov — prvá oslobodená obec v Československu, Bojovali za socialistický dnešok*) dopĺňajú skúmanú problematiku.

Múzeum sústreďuje všetku doteraz doma i v zahraničí vydanú frontovú tlač a literatúru s vojnovou tematikou. Časopisy 1. čs. armádneho zboru v ZSSR *Za svobodu Československa, Československé listy, Naše vojsko v ZSSR a Stalinskoje znamja* vydané na oslobodenom území východného Slovenska pre Sovietsku armádu a ďalšie sú cenným dokumentom odrážajúcim frontový život a medzinárodnú situáciu.

Okrem autentického materiálu z oslobodzovacích bojov (veliteľské rozkazy, dokumentácie štábov) múzeum vlastní aj množstvo umeleckých diel, ktoré sú späté s obdobím druhej svetovej vojny — výtvarné diela našich i zahraničných autorov, hudobné diela, umeleckú literatúru; v múzeu sa zhromažďujú aj články našej i zahraničnej tlače, výpisky z pamätných kníh, výber citátov predstaviteľov strany a štátu, epizódy z frontového života a nezabúda sa ani na dokumentáciu internacionálnej pomoci Sovietskej armády civilnému obyvateľstvu na oslobodenom území, ako ani na pomoc civilného obyvateľstva frontu.

Fonotéka múzea sa obohacuje dokumentáciou spomienok občanov obcí východného Slovenska na prvé stretnutia s osloboditeľmi. Oživené spomienky sú ďalším prínosom pre spracovanie a dokumentáciu tohto obdobia. Východoslovenský kraj je v našej republike najviac „posiaty“ pamätníkmi a cintorínmi z druhej svetovej vojny. Preto Dukelské múzeum dokumentuje všetky pamätné miesta, hroby a cintoríny bojovníkov, ktorí padli vo Východokarpatskej a Východoslovenskej operácii za slobodu našich národov. Z Ústredného štátneho archívu v Prahe získalo múzeum dokumenty o miestach a počte padlých a pochovaných vojakov na území Československa.³

Pre informáciu uvádzame niektoré miesta cintorínov na východnom Slovensku:

Miesto	Počet pochovaných vojakov
Humenné	836
Trebišov	307
Michalovce	17 864
Košice	3 037
Svidník	9 000

Na týchto miestach stoja dnes pamätníky. Predmetom dokumentácie sú aj pamätné tabule oslobodenia obcí, náhrobné kamene padlých bojovníkov a iné označenia súvisiace so skúmanou problematikou zo všetkých obcí Východoslovenského kraja.

Jednou z foriem dokumentácie je aj vyhľadávanie a zisťovanie mien bojovníkov, ktorí padli za slobodu našej vlasti. Z denných veliteľských rozkazov a hlásení boli

³ Archív Dukelského múzea, fond P—208/76.

v Ústrednom vojenskom archíve v Prahe vypísané mená padlých príslušníkov 1. čs. armádneho zboru. Neskôr sa tieto zoznamy doplnili a spresnili.

Múzeum v rámci tematiky oslobodzovacích bojov vo Východoslovenskom kraji dokumentuje aj príbehy a osudy oslobodzovacích vojsk a antifašistov, ktorí sa aktívne zúčastnili na porážke fašistických armád.

V posledných rokoch upriamilo múzeum svoju pozornosť aj na dokumentáciu a zisťovanie mien padlých sovietskych vojakov v bojoch o Karpaty a oslobodenie Československa. Zistilo sa, že v bojoch o Duklu dostalo 14 sovietskych vojakov a dôstojníkov najvyšší titul Hrdina Sovietskeho zväzu a pri oslobodzovaní Československa toto vyznamenanie dostalo 140 vojakov.

V poslednom období sústreďujú pracovníci múzea pozornosť na dokumentáciu fašistických represálií na východnom Slovensku, ktoré boli vyjadrené v novej expozícii v Tokajíku — tá zachytáva pracovné tábory, ktoré zriadili fašisti na východnom Slovensku (Humenné, Vranov, Hanušovce a ďalšie), uvádza, koľko obetí si tu vojna vyžiadala, koľko hektárov pôdy bolo zamínovaných ap. Múzeum dokumentuje aj výpovede civilného obyvateľstva o hrôzach druhej svetovej vojny, koľko obetí a škôd bolo na majetku civilného obyvateľstva. Dokumentuje aj obojstrannú internacionálnu pomoc Sovietskej armády civilnému obyvateľstvu na oslobodenom území východného Slovenska v rokoch 1944—1945 a nezištnú pomoc zaslúžilých členov KSČ, ktorí boli príkladom v boji proti fašizmu, organizovali a materiálne pomáhali partizánom i oslobodzovacím jednotkám; na oslobodenom území pomáhali pri vytváraní nového života.

Želáme si, aby všetko, čo je v múzeu, ostalo iba ako historický doklad o hrôzach, ktoré nedopustíme zopakovať; aby na našej planéte natrvalo zvíťazil mier a pokrok.

Obrazová příloha

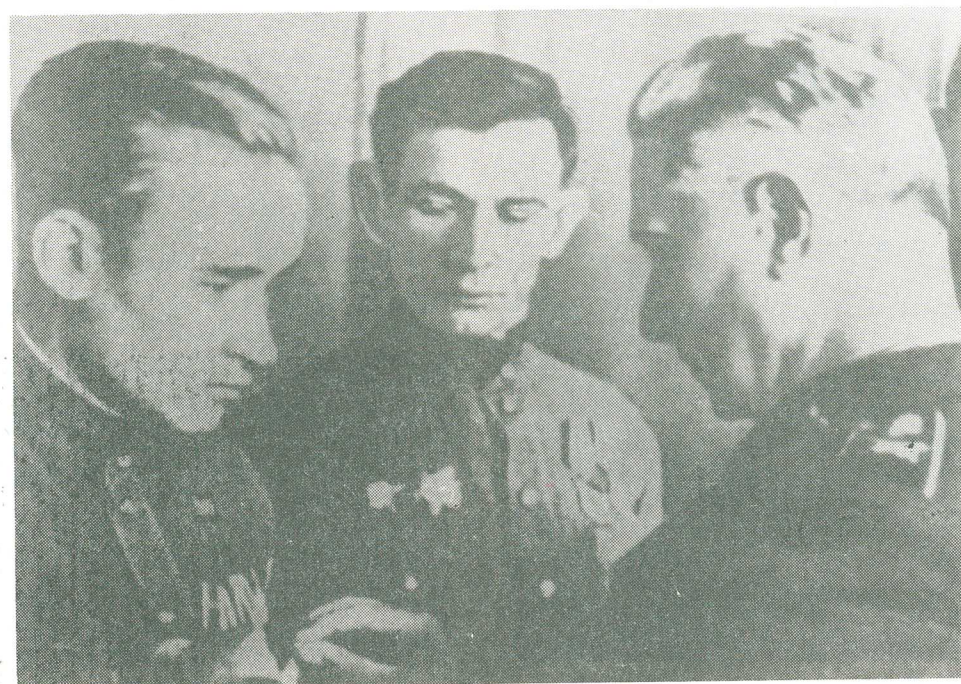
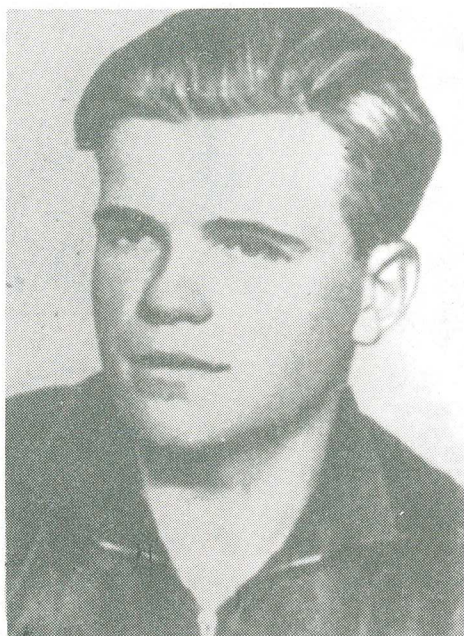
1 Sovietski výsadbári pred odletom na pomoc SNP. (Zľava: A. Olijnik, M. Trojickij, S. Kobelev)

2 Partizáni pred bojovou akciou

3 Chvilé oddychu

4 O. K. Ostrovskij, bývalý příslušník partizánského zväzku *Klement Gottwald*

5 J. Hurajčík, zástupca náčelníka partizánskeho oddielu *Bojovníci za slobodu*

6 Hrdina ZSSR V. A. Kvitinskij, bývalý veliteľ partizánskeho zväzku *Klement Gottwald*

7 Generál L. Svoboda vyznamená V. A. Kvitinského

8 Vstup volynských Čechov v okrese Hošča (ZSSR) do radov 1. čs. armádneho zboru, marec 1944

9 Generálmajor V. F. Gladkov, veliteľ 318. novorossijskej horskej streleckej divízie

10 S. A. Oščepkov, bývalý veliteľ partizánskej skupiny *Pučkov*, máj 1985

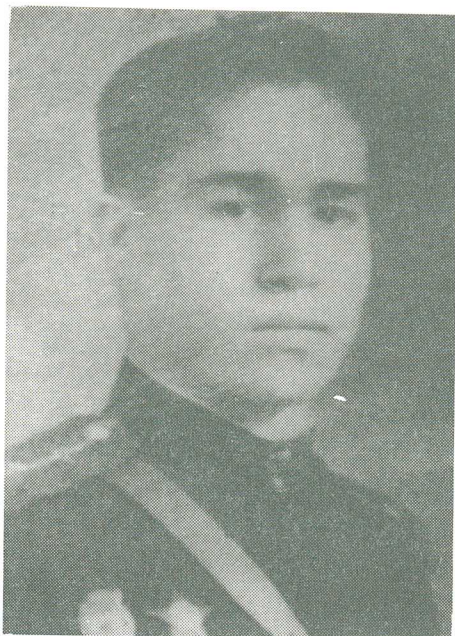
11 Ing. J. Mendzák, bývalý partizán

12 Podplukovník J. Herko, bývalý partizán

13 Účastníci bojov o Duklu. (Zľava: Hrdina Sovietskeho zväzu nadporučík N. S. Gufajev, nadporučík V. V. Pivoarov a staršina S. G. Ševčenko, rok 1944)

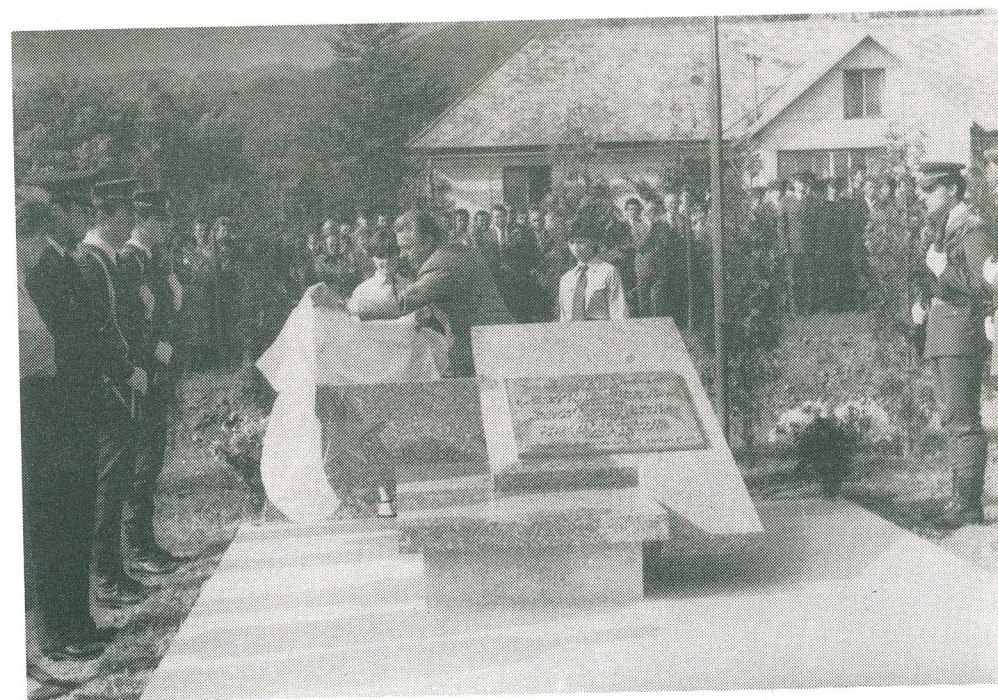

14—16 Posádka lietadla Pe-2, ktoré fašistické jednotky zostrelili v okolí obce Dlhôňa — podporučík V. Tokarev (veliteľ), podporučík N. Arištov (navigátor) a rotný N. Vovk (strelec-radista)

17 Vrak sovietskeho lietadla Pe-2 ▶

18 Odhalenie pomníka sovietskych letcov v Dolhoni 15. septembra 1984 ▶

19 Kapitán MVDr. J. Jeřábek

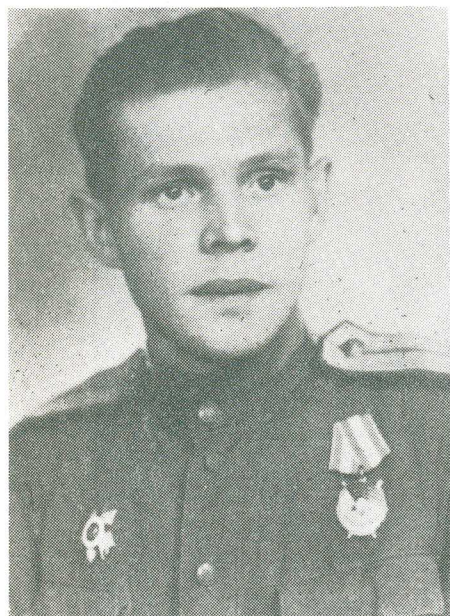
20 Plukovník I. G. Šarabin — hlavní veterinární terapeut 4. UF

21 Poručík MVDr. L. Büchler

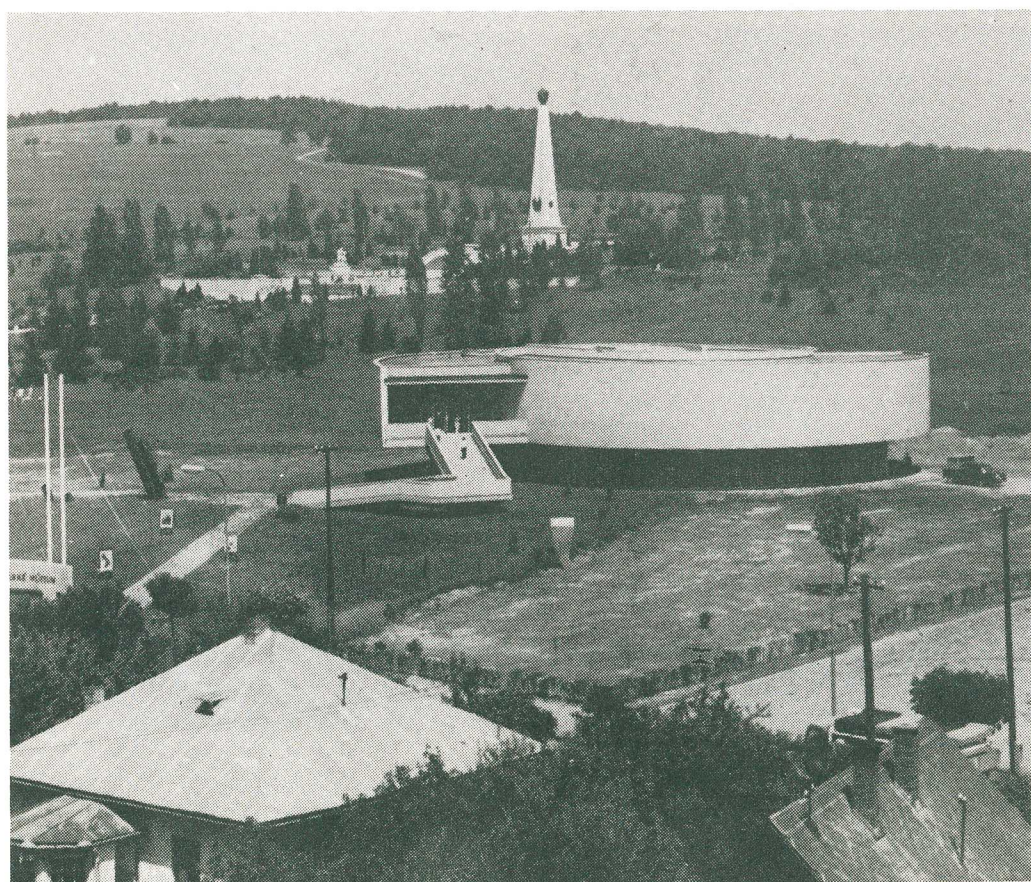

22—23 Vyznamenania poručíka Büchlera

24 Poručík V. S. Žukov

25 Dukelské múzeum vo Svidníku

26 Armádný generál M. Dzúr pri slávnostnom otvorení Dukelského múzea

27 Armádny generál L. Svoboda pri prehliadke expozícií múzea

28 Symbol vstupu čs. prieskumnej hliadky do vlasti ▶

29—31 Zneškodnenie munície po druhej svetovej vojne

32—37 Nález vojnovj munície (míny, bomby, granáty) v poddukelskom kraji

Obsah

ÚVOD	5
I. ČASŤ	
František Novak: BOJE O DUKLU	8
Oldřich Kvapil: ARMÁDNY GENERÁL LUDVÍK SVOBODA — VELI- TEL, ČLOVEK	11
Václav Širc: VELITEĽ OČAMI RADOVÝCH VOJAKOV	16
Ivan Mindoš: DUKLA BOLA I JEHO LÁSKOU	21
Jiří Pražák: ZO SPOMIENOK MARTINA DZÚRA	23
Václav Širc: ONESKORENÝ NÁVRAT	26
DELOSTRELCI V PRVÝCH RADOCH PECHOTY	29
Michal Ivanko: KEĎ RODNÁ ZEM BOLA BLÍZKO	31
Jaromír Balla: PRIŠLI SME CEZ DUKLU	34
Ivan Mindoš: ZASLÚŽIL SA O SOCIALISTICKÝ DNEŠOK	37
CESTY BOJOVNÍKA A BUDOVATEĽA	39
Miroslav Žůrek: BOJE NA DUKLE — PRÍKLAD BOJOVEJ DRUŽBY NAŠICH A SOVIETSKYCH VOJAKOV	41
Ivan Mindoš: Z BOJOVEJ CESTY PARTIZÁNSKEHO VELITEĽA	45
II. ČASŤ	
Karol Hederling: VELITEĽ PLUKU SPOD DUKLY	50
Mikuláš Šimko: SOVIETSKY GENERÁL SPOMÍNA	54
Alexander I. Fedorenko: Z BOJOVEJ ČINNOSTI SOVIETSKEHO 201. MÍ- NOMETNÉHO PLUKU NA DUKLE	59
III. ČASŤ	
Jozef Rodák: V JEDNOTNOM INTERNACIONÁLNO M ZVÁZKU	64
Igor Slepcev: SOVIETSKI LETCI V BOJOCH O DUKLU	78
Ivan Mindoš: ŽENISTI A PYROTECHNICI NA DUKLE	87
Igor Slepcev: ZAŽLTNUTÉ LISTY NOVÍN	94

Václav Širc: ÚČASŤ VOLYNSKÝCH ČECHOV V ODBOJI	99
Václav Širc: ČESKÍ VOLYNSKÍ UČITELIA V BOJI PROTI FAŠIZMU	107
Karol Fried: VETERINÁRNE ZABEZPEČENIE 1. ČS. ARMÁDNEHO ZBORU V ZSSR V ROKOCH 1944—1945	110
Ivan Mindoš: DOKUMENTÁCIA OSLOBODENIA VÝCHODNÉHO SLO- VENSKA V ROKOCH 1944—1945 V DUKELSKOM MÚ- ZEU VO SVIDNÍKU	119
OBRAZOVÁ PRÍLOHA	128

Dukla večne živá 8

Zborník spomienok účastníkov
Karpatsko-dukelskej operácie
a odborných prác

Zostavili a na vydanie pripravili PhDr. Ivan Mindoš a PaedDr. Jozef Rodák

Fotografie: Archív Dukelského múzea
Fotografie na obálke: Dionýz Dugas

Vydalo Východoslovenské vydavateľstvo, n. p., Košice pre Dukelské múzeum vo Svidníku roku 1986. Zodpovedná redaktorka Mária Gondová. Technická redaktorka Tatiana Tarhaničová. Korektorka Oľga Olexová. Náklad 3500 výtlačkov. Vydanie prvé. Strán 128 + 24 strán obrazovej prílohy. AH 12,51 (z toho fotografie 3,02 AH). VH 12,65. Vytlačili Duklianske tlačiarne, n. p., Prešov. Povoľenie SÚKK č. 1729/I-85

83 — 016 — 86
02 Kčs 16,—